

S A D R Ź A J

<i>P o e z i j a</i>		
PETAR GUDELJ	Po zraku i po vodi	1
PETAR FRADELIĆ	More ljubav / Očev rokovnik	13
<i>E s e j i</i>		
DRAGO ŠIMUNDŽA	Panove kritike i religiozne upitnosti u Krležinim simfonijama	38
PAVAO PAVLIČIĆ	More i voda	55
<i>B a š t i n a</i>		
KREŠIMIR KUŽIĆ	Nazivi oružja u »Juditi« i značenje drvoreza iz drugog izdanja	58
JOSIP LISAC	Šibenčanin Faust Vrančić — o 450. obljetnici rođenja	74
<i>P r i j e v o d i</i>		
LUIS DE CAMOËS	Soneti (prevela Meri Grubić)	82
THOMAS STEARNS ELIOT	Obiteljski skup (preveo Petar Opačić)	89
<i>P r i k a z i</i>		
IVO PETRINOVIĆ	<i>Brački zbornik</i> br. 20, 2001. godine	151
JOSIP LISAC	<i>Vodnikov zbornik</i>	155

Uređuju

JOSIP BELAMARIĆ, HRVOJE ČULIĆ, IGOR FISKOVIĆ,
BRATISLAV LUČIN, PETAR OPAČIĆ, JURICA PAVIČIĆ, MIRKO PRELAS

Izdavač: Književni krug Split — Uredništvo i uprava: Ispod ure 3/I, 21000 Split — p. p. 567 — Telefoni: 361-081, 342-226, 360-102 — E-mail: knjizevni-krug-split@st.tel.hr — Odgovorni urednik: Josip Belamarić — Uredništvo prima ponedjeljkom i četvrtkom od 9 do 11 sati — Godišnja pretplata 80 kn (za ustanove 160 kn), za inozemstvo \$ 50, odnosno odgovarajuća protuvrijednost u drugoj valuti — Cijena pojedinačnom broju 11, dvobroju 22, trobroju 33 kn. U cijenu je uračunat PDV — Žiro račun kod ZAP u Splitu 34403-678-12274 — Devizni račun kod Splitske banke d.d. Split 34403-620-21-25731-3155692 — Rukopisi se ne vraćaju — Dizajn: Neven Šegvić (1953) — Redizajn: Boris Ljubičić (1993) — Računalni slog: Književni krug Split — Tisak: Tiskara »Dalmacija-papir« Split

PO ZRAKU I PO VODI

Petar Gudelj

STO PREPELICA

OD MILOSNICE DO MILOSNICE

Od milòsnice do milòsnice.
Od pitome smokve do divlje kruške.

DOBRO TE PODNOSI POLJE

Dobro te podnosi polje.
Dobro te nosi planina.

Dobre je volje polje.
Dobra je kobila planina.

TAMO SI TI

Pogledaj onu sunčanu,
onu snježnu

pjegu na planini,

pod samim nebom:
tamo si ti.

GALEB NADLETI TVOJU KUĆU

Galeb nadleti tvoju kuću.
Veći od tvoje kuće.

U grlu pronese more.
U kljunu nebo.

Nebom i morem
zasja tvoja kuća.

TA KRV ŠTO LETI

Ta krv što leti,
što ima oblik ptice.

Ta krv što pjeva.
Krilata krv.

Leprša ti oko glave.
Puna je šuma i zrak.

GENERALOVA TICA

More na bijelom konju
skače uz generalovu stijenu,
u generalovu kuću.

Vidjeti je li u kući
general.

General nema. U boru
pjeva generalova tica.

STO PREPELICA

Ispred tebe prhnu iz trave
sto prepelica.

Rastopiše se u modrini.
Za tobom zamirisa cmîlj.

TRI ZMIJSKE, KASNE

Poštapao se svijetom

Poštapao se svijetom.
O štapu nosio zmiju.

Slomio ti se štap.
Sad se poštapaš zmijom.

Stôj

Zmija stoji na glavi.
Repom te šiba po licu.

Tako održava stôj.

Pradidova

Svlačila se prid pradidom.
Kupala u Dvogrljači.

Klela sa stine:

»Pilipe, Pilipe,
zmija ti oči popila!

Ta zmija bila ja.
Što mi košulju ukrade?«

Svila ti se oko grla.
Zagledala ti se u oči.

(Tvoje su oči u Konjskoj ploči.
Tvoje je grlo u Dvogrljači.)

Pradida Pilipa traži
i svoj svlâk.

OBLAČNI BOGOVI

DVA ORLA, DVA BOGA

Dva orla, dva boga,
crni i bijeli,

gone se iz oblaka u oblak.

Oblaci mutni, planina mrka.
Leti svjetlosno perje.

NEUR

Ja sam taj Neur o kojemu je
pisao Herodot.

Jedan dan i jednu noć
godišnje budem vuk.

Odvučem dušu na zapad,
zađem s Mjesecom i nadnesem se
nad Ereb.

Vratim se sa sjajom
Persefoninih topola
i s mjesečinom na licu.

A lice mi je ljudsko i vučje.
U očima dogorijevaju zvijezde.

Ja sam Herodotov Neur.
Čitam Herodota sjećajući se
sebe.

Govorim: lepršaju polarne ptice.
Negdje duboko u meni
zavija vuk.

OBLAČNI BOGOVI

Sjeli za Brač,
naslonili se na Hvar.

Večeraju.

Pred njima pješčane čaše,
srebreni pladnji,
zlatne zdjele.

Viško vino,
šipansko ulje,
mljetski med.

Trozupcima ispod Lastova
vade ribu.

I peku je
na zalazećemu Suncu.

* * *

Pretvaraju se.

Iz oblika u oblik.
Iz oblaka u oblak.

Mlade ih munje služe,
svijetli im noć.

Na dlanu joj pliva po ulju
Večernjača zvijezda.

ZBOR SREDOZEMNIH BOGOVA

Zbor sredozemnih bogova
nad Hvarom.

Sabaot se rukuje
s Jupiterom.

Privode mu Peruna.
Perun pijan i mlad.

U kosi mu roj pčela.
Iz očiju mu teče med.

Sabaot ga kori:
Perune! Perune!

Tako još dugo ne ćeš biti
bog.

OGANJ HODA PO OTOCIMA

Kiklopskim okom,
iz bijakovskoga zida,
vrijeme gleda i snima:

Oganj hoda po otocima.

S otoka na otok.
S masline na maslinu.
S bora na bor.

Bor smrtnan. Baci sjeme
i umre.

Maslina pobaci. Prospe srebro.
Niz bedra prolije ulje.

Rodit će se i rađati.
Uljiti i srebriti.

Besmrtna.
Preporodit će je vatra.

PREDVEČERJE U HRVATSKOJ

Lijevo ti oko Dunav.
Desno ti oko More.

Iz Dunava izlazi Mjesec.
U More zalazi Sunce.

DOPISATI HRVATSKU

Dopisati Hrvatsku.

Jedno bezimeno brdo,
što ga je uzjahao vuk.

Osedlala munja
i zauzdala zmija.

Ime, koje je izgubilo
svoj grad.

Grad, koji je izgubio
ime.

Jedan jadranski otok,
što je sletio sa zvijezde.

Drugi jadranski otok,
što je uzletio u zvijezde.

* * *

Polje, veliko i ravno.

Kao tvoj mozak.
Kao tvoj dlan.

Ponornicu, što ti izvire
i uvire u srcu.

Svoje pjesme i kosti.

Jamu, među sedamdeset i sedam
tisuća jama.

U koju ćeš prosuti
svoje pjesme i kosti.

STAROHRVATSKA PJESMA

Starohrvatska ostruga.
Starohrvatski konj.

Starohrvatski jahač.
Starohrvatski mač.

Starohrvatska pjesma.
Starohrvatski plač.

GRAD NA NEBU

Sagradit ću grad na nebu.
Ime će mu biti Nin.

Ime će mu biti Knin.

ZARUČNICI

DAN ZA BRAČ

Dan za Brač.
Smrt za vrat.

Sunce za rogač.

PJEVALE PERUNIKE, CVAO CMILJ

Pjevale perunike, cvao cmilj.
Mirisala godišnja doba.

Dozivali se, ruke pružali
priko mora, priko Dunava.

Prekomorski, prekogorski,
prekodunavski ljubavnici.

Ti i Jasna Melvinger.
Ti i tvoja smrt.

Pisali pisma, poručivali
po lastavici i zvijezdi.

Bili sve bliži.

Kroz peruniku, kroz Frušku goru,
već vam se dodiruju prsti.

NA VUNENIM NOGAMA

Na vunenim nogama,
na vrhovima prstiju,
prikrada ti se s leđa.

Dlanima ti poklapa oči
i pita:

— Pogodi tko sam.

— Ti si smrt.

PAS STATI NA VRATA

Djèvojčica trči uz more,
k tebi, kosa joj gori u zlatu.
Za njom pas.

Protrčaše te. Utrčaše
u pepeljavi Ereb,
u mračnu šumu.

Popepeljavit će joj kosa,
zamirisati sunovrat.
Pas stati na vrata.

TI I TVOJI GALEBI

Pod tvrdim jadranskim nebom
i bijakovskim zidom,
gdje se sastaju Baško polje i more,
u majčinoj dušici i divljoj ruži,
dječakov grob:

MILOM JEDINCU IVI FRANCESCHIU
* 24. 9. 1910. † 30. 4. 1920.
TUŽNI RODITELJI

To si ti, poznao sam te:
letiš iznad svoga groba.

Iz morske pjene u moju pjesmu.
Široka su ti krila.

Vječni dječāče.

Koji bi mi mogao biti unuk.
Kojemu bih mogao biti sin.

Kako te je na ovom mjestu
našla smrt?

Je li te udušilo more,
ujela zmija, ubio grom?

Dva galeba uzela dušu
i uznijela je pred Gospodina.

Dječāče, unuče, oče.

Kad budem uzlijetao,
poluslijep, umoran, star,

ti i tvoji galebi,

letite preda mnom,
pokazujte mi put.

ZAGROBNA GRMLJAVINA MORA

Grmi zagrobno more.
Trese se i podrhtava

svaka tvoja kost.

SUSRELA TE ELA

Susrela te Ela,
visoka, dugòkosa, žuta.
Već petnaest godina mrtva.

Je li izšetala iz zemlje
(svi smo izšetali iz zemlje
i vratit ćemo se u zemlju),

ili je neka druga žena
skinula Elino lice
i stavila ga na svoje?

Pa ga pronosi i pokazuje:
po licu poigrava more.

ZARUČNICI

Uzeli se u snu za ruke,
otputovali.

Ostala njezina bijela plahta
i njegovo žuto tijelo.

TANJI, PREKO PROKLETIJA

Tanji, preko Prokletija
i Pinda:

Uzletjet ću uz Bijakovu.
Ti ćeš uz Pind.

Ja na svoj, ti na svoj
oblak.

Mene će nositi bura.
Tebe jug.

Sastat ćemo se nad Mljetom.

TI, KOJI SI U SREDOZEMNIM BRDIMA

Ti, koji su u sredozemnim brdima
o Miholjdanu klao jarce i koze,
u jarčje i kozje mješine slijevao
màst, ulje i med
i kroz godišnja doba na mazgama
progonio između zvijezda
(bile ti jake mazge, jako vino,
guste zvijezde i med),
skupi, u svoju mješinu, u svoju kožu
zaveži kosti
i pođi na put:
pratit će te duše zaklanih
jaraca i koza,
zjapiti Svemir, rzati mazge,
iskriti zvijezde,
Mliječnim putom pred tobom teći
kozje mljeko i màst,
ulje i med.

4
opet
konji na nebu
    među oblacima
ljudske glave
lica poznata i nepoznata

opet
galebovi na nebu
u naletima
    vjetra s juga
prije kiše
što se primiče
    iz sivila obzorja
opet
čežnja na nebu
    među oblacima

5
isplovljavati se
boje
    oblici
modrina tkanja konca
    što ispija svjetlost
kamo dohodi se
i nema se gospode što novo reći
ulice
    krovovi
već će se nekako niknuti
već će se nekako domoliti
    željena granica
genesis
    već će se negdje zalutati
kako to rade sjećanja
    dok se obrću u riječi
kako to rade misli
    dok se spotiču o šutnju
modrina tkanja konca
    što upija svjetlost
nije nužno
    znati
kojim se tišinama treba vratiti

dovoljno je krenuti
   isplovljavati se
 kako to radi boja lista kanadske topole
 kako to radi ova nevera nad Splitom

ima li riječi dostojnih gospoda

1
 šutnje
                                   slutnje su
 izbljedjelih boja krovova
 osivjelog neba
                                   skritog u kori mozga
 posljednja misao
                                   prvom biva
 oćutiš palucanje krvi
                                   žitki ples
 pobuđivanje srca
                                   zatamnjenju boru
 duboko usječenu
                                   znak je
 u slabinama zatajenog gospoda

2
 prizivi
 razbacane mrvice su po stolu
 prašina
 koju udišemo žudnjom mrtvaca
 prostor izgubljenih kvadrata
 slaganje vremena
                                   u osvijetljen niz
 tu se
                                   javom zaslijepljena
 sjećanja pretvaraju u zbrojeve
 u dijeljenja
                                   u derivacije

3
 ako i mori
 zasun na vratima
                                   opčinjeni snom

ne uzmiču
objave svetišta
žrtvovanja
krinka su vračeva
ako i mori
neisplovljen tjesnac
srebro u kosi od sjaja je sunca
preobraćenje
beskonačno je
dokazivanje nevinosti
onog časa
kad slučajna šara postaje sudbina

4
ima li riječi dostojnih gospoda
može li se igdje zabiti čavao
a da ne poteče
nečija mliječ
može li se itko ništiti
a da se i ne stvori
između žutog i plavog
zeleni se
crvena i bijela tkanja
u tami konci
nadjevi
veziva i ročišta
ima li
dostojanstva riječi
gospode

5
ima li djetinjstva koje se
ne da omeđiti
ima li
zbunjenosti
nade
zadovoljene vjernosti
ima li
slatke trpnje
uproštenog duha
što povazdan ne prikriva istinu
ima li blaga
svevišnje blagosti

još vrtovi se krase kamelijama i ružama
čini se

planina
još se pričinja rijeka kako teče
izgnan i prognan
više ne kazuje boli
bol jest

9
ne otrgni ga
otrgni drukčije
tako je uzaludno bojati se
fijuka biča
sve je izmišljeno
sve je puki hir
postojanja i opstojnosti
ima li riječi dostojnih gospoda
kad iz slabina nam
istječe vrijeme

opsluživanje bezdana

1
ovaj prostor
pomalo gorak
ova partitura izmrcvarenog zadaha
ovaj krik
munje i groma
ovo
sveupitno raskrižje
bez odgovora
breme mraka
kad se ptice presreću
kad krila su anđela
simfonije i preludiji

2
ovaj igrokaz
što nameće ritam
ova stanka u kojoj spaljuje se

5
koliko daleko smije se ići
tko određuje granicu
tko se pretvara
kako se baš ništa vrijedno
nije dogodilo
kako sve će
progutati beskraj
kako će i vječnost slomiti se
u krhkosti zrcala i ogledala

6
nešto mutno
nešto prevrtljivo
nešto
što zauvijek je isto
nešto što tek zavodi i navodi
neka nula i plus/minus jedinica
neka odrednica
neka stranputica
neko ushićenje povremenim sažimanjem
materije u duh
neka dijagnoza
kad sustav ne djeluje više
kako treba
nešto
što zauvijek je isto

7
pođi
hramovima
pročišćenja
bezdane opslužuj
ničiji su
dvorci i dvorakinje
ničije su galerije i hodnici
ničiji su labirinti
ključevi moćnika
ničije su zvjezdarnice
ničija su motrišta
hramovi
u daljini
kad je sve isuviše blizu

odveć rubina i opala
odveć dijamanata i kvarca
spi
bajkoviti kradljivče
kruha i soli

2
neka ostakljeni iveri
prsnu
neka emulzija crno-bijelih fotografija
zapleše na vodi
ledu
neka sažme se u ognju
u vrućici
neka tango i valcer koraka
lebde u čadi
svi bi se ophodi mogli zaputiti
trnju na sljepoočnicama
još za prosinca
još za travnja

3
ne da mira
zimica u kostima
to u pore ulaze sjenke
podzemnih svjetova
zar vratiti se odakle se i došlo
znači i stići
to iz tla
račvaju se sveta slova
to prispodoba
s tajnom će u omču
zar vratiti sve odakle je i došlo
znači i stići

4
a ona slabost
u vrlinu prokrijumčarena
s tisuće velova
a ono zvečanje zvečarke
ono srednjovjekovno spaljivanje
puti

koja nema ni središta ni oboda
koja je i žbuka i crijep kuće
treba li više od šutnje
u modrini praskozorja
kad linija je kretanja
ucrtana u dlanovima

8
netko će za nas već obojiti
proljeće i jesen
netko će već za nas u kamenu
ispjevati glasove
netko će već za nas poroditi
masline i vinograde
netko će se već i umjesto nas
dogoditi

9
sad se
usni
usni se kako snivaju se kiše i vjetrovi
u svakoj kapi
u svakom dašku
sad se
usni
kako se snivaju srž i smola bora
dok gmižu gusjenice
dok uzlijeću prelci
sad se usni
u mirisima lavande i ruzmarina
samo na tren se usni
usni se
i usni

kad sve miriše na kalež i žrtvu

1
sve je savršeno
ljubljena
let ptice
krošnja stare murve

paluba od tikovine
                   oleandar u bakinom vrtu
 djedove sjedine
                   oblutci žala podno Biokova
 kestenjasti pramenovi blažene djevice

2
 sve je ukrašeno
                   dubinom noći
 nesagledivim izmaglicama
 sapetim sjenkama
                   bez bore i nabora
 što se upliću u masline
                   u vinograd
 kad sve miriše na kalež i žrtvu
 kad onaj neizmjerljiv niz
                   više nema ishodišta

3
 ne boj se
                   to se samo prelijeva boja
 to se samo slijeva val
                   to je samo šum kišnih kapi
 to je samo pregršt slabašnih znakova
 to sagorijevaju tko zna čije čežnje
 to se zbori
 to se usta sljubljuju sa šutnjom
 kad misli neiskazivim riječima bivaju

4
 zar nisi dala u besćenje
                   sve pomno čuvano blago
 za hip
                   za onaj tren jednom poslije
 između ponoći i praskozorja
                   kad se slabost izvrće
 u snagu
                   kad kremen iskri
 kad se tone u san
                   kad san te oduzima

5
 ona kušnja
     drugog bića
 ona na kraju nehajna kretnja
 što prodire u utrobu
             što se usijeca u pogled
 onaj raskol imena
                     ono raskrižje bliskosti
 kad put razuma
             zamre
 kad dostiglo se sâmog sebe
 kad se sve izjednačilo sa sânim sobom

6
 ova veljača
     1998
 ovaj šesnaesti njen dan
                     ovo predvečerje
 ova Dioklecijanova palača
             u zaglavlju pisma
 ovaj dovršen cvijet na knjizi
 ove opore rečenice pisaćeg stroja
             sa stola će na stol
 ljubavi
 možda i nije posve uzaludno
             iščekivati čovjeka

7
 s pjesme na pjesmu
     od života do života
 nikako da se uobličī
     nikako da se sroči
 sva nijemost lutke
     sva njena začuđenost
 priviđenje ili strah
     ili jeka
     što se nenadano zbila
 odjednom
     kao da je oduvijek sve bilo
 tek bljesak u noć
     tek svjetlosti varka

8
 sad će igra lahora
                   pokrenuti zavjese u sobi
 vidi se tama
                   i vide se treptaji u tami
 ako je bilo moguće dodirnuti more
 bilo je moguće i ploviti
                   bilo je moguće biti i Crna hrid
 uvala Stupica vela
                   biti i Punta planka
 ako je bilo moguće ploviti
 bilo je moguće biti i pokraj »kineskog zida«
 bilo se moguće zbiti i u Karamanovoj 1

9
 ne zna se
                   ljubavi
 sve su to nemira ogledala
                   sve su to zavođenja
 sve su to jalova naklapanja
                   neobrađena zemlja
 sve je to korov u duši
 sve je to otimanje kruha iz nečijih ruku
 sve je to ona nemilosrdna ura
 kad traži se milost
                   kad je već kasno

do suglasja s tišinom

1
 glasanje
                   glazba
 grimizni sunovrati
 ispunjavati se akvarelom stihova
 mûk
                   rasipanje
 ravninom ploha
                   zakrivljenim ogledalima
 od crtovlja do crtovlja
                   strpljivo

ugoditi rane i žice
do zaborava
do tamnice zalogaja
do suglasja s tišinom

2
neutješna si
tvoj tirkizni pajac
ne da se pomaknuti ni lijevo ni desno
sa žarom jagoda na usnama
onih pokreta
što raspaljuju tijelo
zriješ
razabireš onog oplavljenog sanjara
podrhtavanje u vršcima grudi
slijevanje noći u vrelinu bedara
kad udiše se i kuša
svaka pukotina i oblina
kad hip po hip bivaš

3
raspiruju te
doticaji
i plahte i rublja
podaješ se
ustreptala
zovu iz prepona što niče i niče
ovlažena šaš
paprati i mahovina
sve se razmiče
rastvara
da bez pamćenja prodre u dubinu
da sa samom se sobom sljubiš
da zbiješ se dalje od razuma

4
rasporena si
zibanjem
udovoljena milovanjem što ne prestaje
što struji u grlu
u nozdrvama
što ječi u obrazima

sričeš se
                   bešumnim njihom
 istječeš u tamu
                   u šutnju
 do bijelih vlati jutra
 kad više nećeš ni živjeti ni umirati

5
 valovi
                   podnevna sjeta
 pjev faganela u krošnji višnje
 jesenje je doba
                   s kraja rujna
 kad u lišću još uvijek plamti ljeto
 kad raspliću se boje
 kad svjetlost već polako
                   trne u obzorju

6
 jesi li još jednom progovorila
                   onako okrijepljena
 onako omamljena od žudnje
 kako voljeti i ne znači drugo
 do istopiti se u vatri voštanice
 do iščeznuti
                   od vrenja mirisa
 jesi li ikada ikom rekla
 kako se danju sve mašta a u noći budi

7
 onaj obris
                   ona sjena
 onaj neopipljiv nabor
                   ono širenje zjenica
 sve one školjke na sprudu
                   sve one trave i spužve
 svi oni morski konjići
                   rakovi i ribe
 sve ono što je već u pogledu
 odraz
                   pjena

8
neizrecivo
                  posve
kao slika kruga
                          kao kruženje elipse
kao prevrtljiva tananost
                                  kao tankoćutnost
kao uobrazilja
                          blizine i daljine
neizrecivo
                  posve
kao posustalost
                          kao posrnula bliskost

9
kist
koji te odaje
                          kojim ostavljaš tragove
koji se stvara
                          od pokreta do pokreta
kist
          već spreman na prazninu
koju ostavljaš za sobom
                          kad odlaziš

uspomena

obraća se
                  blistavim plohama
kako će proći zrealom ulica i krovova
kako će bljesnuti
                          u pukotinama pločnika
proljeće
                  ožujak
modro i žuto
                  zeleno
tka se
                  bijelo i crno
raspršen u cvjetovima bajama
huk potoka s Biokova
                          pjev crvendaća i kosova

sve tka se
                   nedjeljna zvona
 huk vjetra s planine
                                   žalo što se komeša
 treper
                   blistavih ploha
 kako će proći zrcalom ulica i krovova
 kako će niknuti
                                   u pukotinama pločnika
 otoci Tetovišnjaci
                                   kiša prestaje
 misao koja više
                                   i nema imena
 iz juga će u lebićadu
                                   u tramuntanu
 u buru
                   još škuri se
 svitanje u murterskim Jezerima
                                   gusjenice na šatorskom krilu
 crna kanta »jupola«
                                   plavi probušeni poklopci
 pritisak ulja
                                   temperatura vode
 između Brnjaka
                                   prema Čavlinu
 između rta Lemeš i Mažirine
                                   indigo kantari i zubatac krunaš
 u špurtilu ugor i komarča
 u zelenoj Žarkovoj kanti arbuni i fratri
 pirke i knezi
                                   vrane
 lumbraci
                                   suton na južnoj plićini Žirja
 jata lubina i gofova
                                   šum dupina bonacom
 by the way
                                   there are so many times
 there are so many weathers
 there are so many spaces
                                   sa 1020 na 1002
 na 995 hektopaskala
                                   dalje i ne gleda

sjenke zima

volim te Sunčice

kako su me voljele nevere

kako su me voljeli

vlakovi II. razreda

na putovanjima u Zagreb i Osijek

volim te

kako su me voljele

sjenke zima

kako su me voljele

slutnje

tko zna čijih prstiju na puti

kako su me voljele

studene kapi kiše na šatorskom krilu

u Kapriju i Jezerima

kako su me voljele

vatre rata '92

nad Žirjem

Šibenikom i Vodicama

volim te Sunčice

posjekotinama i ranama

raskoljen suncem

kamenom i morem

kad duh bi sprudom

još kad bi duša kazivala

kad bi znala govoriti

kad ne bi šutjela

kad tijelo gubi oblik

negdje pred ponoć

kad tijelo gubi oblik

kad sve je valova glazba

kad noć se

u zadnjem plesu boja stišava

kad ne znaš

tko si

kad i nema

ljubavi za tebe

žrtve smo oblaka
  oluja i kiša
dok odbija podne sa zvonika
negdje u daljini
  već je huk onog sivog broda
bol
koji utrne
  načas zamre
koji prinosi mi poljupce
  koji prinosi mi taknuća
koji ove subote
ovim krvotokom riječi
  nestaje u elipsama snova

u bridu hridi

pronaći ću
  s večerja njen smijeh
to lice je od joda
  ta pučina titrava
taj zalazak sunca
  u kapljama
pronaći ću
  u bridu hridi
svu blagost svjetlosti
  zaboraviti kako postoje i tuge
i ne pomišljati
  kako je išta moglo
  biti drukčije
pronaći ću
  s večerja njen smijeh
bit će dovoljno s lišćem se sljubiti
bit će dovoljno oslonjen o drvo
žudjeti
  čeznuti
  ploviti
bez istine
  bez laži
  bez dodira

PANOVE KRITIKE I RELIGIOZNE UPITNOSTI U KRLEŽINIM SIMFONIJAMA

Drago Šimundža

Iako su *Legende* prije pisane, *Pan* je prvo Krležino samostalno objavljeno djelo (1917.). Riječ je o idiličnoj epopeji dionizijske radosti i vedrine u oporbi s kršćanskim shvaćanjima čovjeka i svijeta. Iste su godine, nešto poslije, izišle i *Tri simfonije*, slična duhovnog profila, s nešto više osobnih nemira te općih životnih i društvenih zbivanja. Oba su izdanja simfonijski tkana u raspjevanu stihu i dramskom stilu, s nizom sličnih pjesničkih i misaonih nadahnuća. Njima se 1919. (u *Plamenu*) pridružuje nešto realističnija *Ulica u jesenje jutro godine devetstosedamnaeste*. Pogrešno bi bilo u tim djelima Krležu promatrati samo teološki, kao religiozna ili areligiozna auktora. Ne samo zato što je pjesnik, nego u prvom redu zato što mu osnovna motivika višestruko nadilazi (samo) religioznu tematiku. Međutim, kad govorimo o religioznom Krleži, moramo se zaustaviti na teološko-religioznoj veni spomenutih inspiracija i ideološkoj pozadini njihovih raznolikih motiva.

Ponovno smo pred novom literaturom i starim problemima. Simfonije su tematski i književno znakovite. Pune su poetske ponesenosti i auktorske sugestivnosti. Forma im je moderna, razrada dinamična i široka.¹ U svojoj su suprotnosti s *Hrvatskom mladom lirikom*² smion iskorak i nezaustavljiv put u nove oblike i sadržaje. Protkane su društvenim pitanjima i sudbinskim nemirima, općim i osobnim. Uzajamno se nadahnjuju s jedne strane na auktorovim metafizičkim nesporazumima, na sukobima s vjerom i Bogom, s druge na izvanjskim okolnostima svoga vremena, životnim problemima i ratnim događanjima. Filozofska im je pozadina ili, bolje, praktična inspiracija već naznačeno nezadovoljstvo s konkretnim stanjem stvari. Glavni im je junak sam auktor, dok su slikoviti prizori i dramske napetosti poetizirani prosvjedi njegova egzistencijalnog iskustva i metafizičke upitnosti kršćanskog svjetonazora i društvene stvarnosti.

Drugim riječima, ako *Legende* u svojoj strukturi i nadrealističnu sadržaju odražavaju auktorovu metafizičku pobunu i (neuspješna) nietzscheovska propinjanja za

pobjedonosnim nadčovjekom, titanskim herojem, koji bi okrenuo novu stranice svijesti i povijesti, *Simfonije* se, na istom tragu, nadahnjuju na oštrim kontrastima i mučnim lomovima ljudske zbilje i pjesnikovih htijenja. Predmet su im, u novoj formi, konkretistička zbivanja i smiona razmišljanja, psihosociološki revolti i antireligiozni doživljaji »Smrti Krvavog Boga«, *Panova* dionizijska erotika i zamorna »vivisekcija« pjesnikova Ja koje se, u sukobu sa svojim antinomijama, uznemireno pita: »tko si, o, Bože! / Silni! Krvavi! Užasni Bože!«³

1. »PAN« ILI KRITIKA KRŠĆANSTVA

1. 1. Obožavanje prirode i života

Pan je, promatramo li ga umjetnički, za svoje vrijeme prava književna novost. Stilski je vrlo plastičan, a sadržajno maštovit. Osnovna mu je tema obožavanje prirode i života. Poetske su mu intonacije i književne strukture okrenute himni života i dionizijskoj radosti, u opoziciji s kršćanskom mistikom i askezom. Angažiranom su auktoru, u tom određenju, bili potrebni dramski prizori i tematske suprotnosti. Krleža ih spontano stvara na binarnom principu prokušanih antiteza. To su, u ovom slučaju, dva suprotstavljena svijeta, kršćanski i poganski, odnosno njegov tendirani (budući) postkršćanski sustav vrednota. Naglasak je na antičkom obožavanju iskonskih strasti i isticanju poganskog svjetonazora kao naravne vrijednosti naspram tobožnjeg kršćanskog isposništva i straha pred osvetničkim Bogom koji, kako to auktor vidi, nemilosrdno gnjavi i tlači.

Interpretatori s pravom ističu da se u tomu odražavaju poznate krležijanske sklonosti, da je *Pan* sam auktor koji sve promatra i prikazuje kroz svoju crno-bijelu vizuru. Pogansko mu je sve vrijedno, dobro i korisno, a kršćansko štetno i opako. U skladu s tim na vidjelo izlaze religiozna praznovjerja i zavaravanja, tjeskobna bojazan pred osvetničkim Bogom i konačnim sudom, Krležinim simpatičnim ali i često humorističnim *Dies irae*, koji u vjernika formira lažnu svijest i robovsko ponašanje, što Panu daje mogućnost da u krležijanskoj maniri pobjedonosno likuje nad kršćanstvom i po volji »osvješčuje« zastrašene vjernike oslobađajući ih njihovih stega i uvjerenja.

Vjera je tako, naravno kršćanska vjera, ponovno u središtu pozornosti. Ne toliko u svojoj biblijskoj naravi, koliko u viziji supersticijske religioznosti i lažnog odgoja kršćanske svijesti. Auktor se u toj inspiraciji obilno koristi inspirativnim poetskim motivima, obožavanjem prirode i prirodnih ljepota, veličanjem iskonskih strasti i suprotstavljanjem kršćanskog i poganskog svijeta. Vješto se služi metaforikom Tame i Svjetla, točnije: asketskim i dionizijskim kontrastima. Bira raskošne slike i traži sadržajne suprotnosti da bi što snažnije djelovao na osjećaje i razum. S jedne strane u igru unosi vizualne prizore i slušna sredstva, kršćanske obrede i orgulje, odnosno poganske himne prirodi, kola, siringe i ditirambe, s druge, uzdižući Pana na rang privlačna božanstva, svojim metafizičkim oporbama i praktičnim scenama zasjenjuje smisao kršćanske poruke

koja se u Panovoj interpretaciji pretvara u isposničku skučenost i strah od konačne kazne, spomenutog *Dies irae* — *Dana gnjeva*.

»*Raspu se*« — tumači pjesnik u svojevrsnim didaskalijama — »*tihi, žalosno bolesni tonovi. Procesija se bijela penje drvoredom kestenova do crkve na brdu. Seljanke, ministranti, svećenici u bogatim svilenim ornatima, polivenima suncem, zvona i tamjan. Sve pjeva. Kyrie eleison! Christe eleison...*«⁴

Procesija sa svojim »sablasnim šumom precrnih krila« i obrednim molitvama začuđuje Pana koji »na putu nađe crnu knjigu. Molitvenik« i pita se:

*Kakva to bije žalost iz crnih nesretnih strofa,
silna i tajna, užasna, mutna?
Kakav to bije strah iz ovih bolesnih snova,
koje li čudne snage – mrtvoga slova!*

1. 2. Dionizijske idile ili ideološke kritike kršćanstva?

Oporbe su i kontroverzije očite. No Pan će odmah, sjećajući se starog Rima, protumačiti o čemu se zapravo radi. Kršćanstvo je pobijedilo poganstvo i unijelo u čovjeka strah i nemir. Ono obećaje spasenje, a nudi patnju i poniženje. Dok ljudi očekuju Boga, Crkva ih muči vragom. Zato kršćani postaju »bolesne duše«.

Te smjele Panove kritike i sumnjičenja kršćanske vjere potvrđuju pjesnikove asocijacije na »*Crni Dan Gnjeva*« i »*tužna pjesma grešnika u crkvi*« koji se, kajući se za grijeh, ropski utječu Bogu. Pan im se čudi i u dijalogu otkriva svoju pogansku superiornost nad rigorozno zamišljenim Bogom, koji ih nemilosrdno steže i davi:

*Te ljude ispija bolesni Eros,
čudna ih bolesna svjetlost tali,
ti su ljudi pali! Od straha su pali! (...)
Njih biju neke demonske pesti,
njih gazi silna despotska noga,
a ljudi, jadni, čekaju Boga.*

Gledajući, kako kaže, duhovno »bolesnu djecu«, »bijedne nesretne žene« i slušajući kršćanske »*tužne glasove*«, među kojima i zastrašujući povik »*padni Pane! Grešan si i kriv!*«, Pan se podrugljivo smije i uzvraća:

*Da padnem, pred bogom da padnem,
zar i ja nisam bog? (...)
svečano sam živ,
a živ sam da živim,
a ne da budem kriv.*

Poricanja Boga i dramatične opozicije dvaju svjetonazora nastavljaju se s jedne strane u kršćanskoj molitvi i kajanju, s druge u poganskoj himni prirodi, svojevrsnoj liturgiji erotskog zanosa koja dionizijski oslobađa od svih razmišljanja i stega. U takvoj se poetskoj impostaciji Pan cinički ponaša, rugajući se vjernicima kako o »čudnom Bogu snivaju«. Pjeva im o ljepoti prirodnog života i draži poganskog veselja; tako ih, kaže pjesnik, odvraća od njihova religioznog samozavaravanja i bolesnog asketizma:

*O, svjetlo jesenje Nebo, Magije Boja i Svjetla!
Ta vani luduje dan, neviđen, svečano divan:
sveto zlatno popodne teče mu s mirisne usne.
Ja ću vam pjevati pjesmu,
i savjest će vaša da usne,
ko zaborav na strave ove gnusne,
što se kao mora u hladnoj crkvi zgusne.*

Nakon tih i takvih natpjeva, ocrnjivanja vjere i izrugivanja kršćanskog bogoslužja, svjetlo vedrine sijeva i ljudi bježe iz crkve. »Vječni Pan« trijumfalno pobjeđuje. Pjesme se ore i mladost ga slijedi... On predvodi kolo, dok se sve veseli, »luduje i pleše«.

1. 3. Književne vrijednosti i sumnjive ponude Krležina Pana

Zgusnemo li različite literarne rasprave o toj najuspješnijoj Krležinoj kantati, priznat ćemo da je mladi auktor, u ovoj dionizijskoj simfoniji, svoje svjetonazorske oporbe vrlo uspješno zaodjenuo u književno ruho, dapače da je s Panom krenuo u nova razdoblja naše poezije, na što smo već upozorili u uvodnom dijelu.

Međutim, zaustavimo li se na teološkoj analizi, ponovit ćemo da su pjesnikova shvaćanja kršćanstva izrazito subjektivna, bolje rečeno, poetski ideološka. Iako bi se stoga moglo govoriti o nastavku Krležinih metafizičkih pobuna te pjesnikovu oštrom sukobu s kršćanskom tradicijom i vjerom, što smo vidjeli u *Legendama*, ovdje ćemo u literarno-teološkoj interpretaciji radije poći od poetskih inspiracija koje su tražile određene kontraste te u tom smislu sigurno uvjetovale i stanovita prenamaglašavanja spomenutog Svjetla i Tame.

Pjesnik je vješto posegao za idiličnom temom. Mitološki Pan, bog šuma, stada i pastira, sa svojim nimfama i siringama, pružao mu je izvrsnu temu da se mladenački raspjeva i dionizijski, u svojim sjevremenskim himnima i ditirambima modernistički afirmira. To je sigurno bio značajan poticaj i dinamična inspiracija. Utjecali su na to i neki europski književnici, poput Friedricha Schillera, Knuta Hamsuna i nekih drugih u kojima su mitološke idile s razigranošću olimpijskih bogova i šumskih satira budile poetska nadahnuća.⁵

Nema dvojbe, sve su te književne motivacije imale svojih literarnih vrijednosti i odjeka. Uvažavajući ih stoga u njihovoj funkciji, ne možemo mimoići ni drugu komponentu u kojoj je spomenuti poetski kontrast Svjetla i Tame, poganstva i kršćanstva, imao glavnu ulogu. Vjerska je dimenzija pritom bitno naglašena. I to u negativnoj vizuri. Kršćani su žrtve svog Boga i svoje vjere:

*Oni čeznu za Bogom.
 O čudnom Bogu snivaju.
 O, te ga očajne žene u polusnu ljube.
 Taj Bog govori s njima na goleme metalne trube,
 te se tamjanske žrtve u plavim spiralama puše,
 to su bolesne duše.*

Na prvi je pogled jasno da auktora ne nadahnjuju samo ditirampske radosti i dionizijske himni, nego i idejno-ideološke oporbe. Iako ih pjesnik izriče u funkciji naturalne slobode i životne radosti, svjesno su naglašene. Ne samo u predmetnom sadržaju, nego i u pobjedonosnom finalu. Jer, kako rekosmo, i sami se kršćani okreću Panu. Zato, orgulje, tumači pjesnik, *očajno nariču za bjeguncima:*

*O, čudna to je pjesma, svemirni razorni talas,
 Ugasla je svilna, božanska, bijela toga.
 Podavili se psalmi. Hostije su blijede...
 o, to sunčani Pan je, u bijeloj ekstazi danas,
 natpjevao krvavu pjesmu Boga.*

Ukratko, u *Panu* je poganstvo poetski i ideološki pobijedilo kršćansvo koje, kako to Krleža vidi, svojim mistificiranim oblicima vjerskih prijetnji, odnosno krivim odgajanjem savjesti i sputavanjem prirodne libidinoznosti životno osiromašuje svoje vjernike; priječi im, kaže, iskonsku radost i naturalnu slobodu.⁶

Ateizam je tako u svom suprotstavljanju teizmu prešao u poetsku shemu borbe modernog liberalizma protiv kršćanskog moralizma ili, kako to tumači Pan, kršćanskog nasilja nad ljudskom naravi. U tom je svjetlu «vječni prsten» biblijske kušnje »bit ćete kao bogovi« našao novo uporište u poganskoj formuli dionizijske apoteoze senzualnih težnja i htijenja, pri čemu čovjek postaje »vječiti Pan« a priroda njegovo božanstvo.

Iako se u poetskim analizama, zaključit ćemo raspravu, ovoj simfoniji prilazi s različitih gledišta, teološke su joj teze dovoljno uočljive. Tematika im je dramski napeta, a ponude sekularistički sugestivne. No nema dvojbe, sadržajne su poruke i Panove kritike očito jednostrane. Auktor je smišljeno pojednostavnio složene odnose između »dvojnih« svjetova: s jedne strane poganskoga i kršćanskoga, s druge kršćanskoga i pokršćanskoga, modernoga koji, povezujući ga s antiknim, predvodi i zastupa.

2. SUMNJE I KONFLIKTI U SIMFONIJAMA

I druge simfonije slijede *Pana*. Sve su ekspresionistički ponesene i moderni-stički izazovne. Svaka na svoj način. Krležu ne zanima tiha poezija, već plameni vjetrovi, povijesni nesporazumi i apokaliptična zbivanja. U tom žaru ni Boga ne pušta na miru.

Vjera mu je životna stvarnost i trajan izazov. Unatoč nutarnjim prkosima i maštovitim prizorima u borbi između Svjetla i Tame, njegov je svijet i ovdje u svojoj svakidašnjici konkretistički realan.⁷ Doduše, ekspresionistički mu pristupa, dramatično, u revoltnu nadahnuću, s ateističnim doživljajima i sumnjičavim upitima, ali spontano uključuje sve oblike vjere i nevjere: ateističke trijumfatore i svećenike, groblja i »cinike u crnom plaštu«, religiozne skeptike i razuzdanu svjetinu, molitve u crkvama i strastvene bakanalije novog poganstva.

Istodobno se uporno suočava s ratnom psihozom i ljudskim položajem pri čemu mu je Bog, i kad ga ne spominje, na pameti. Često ga zamišlja u poetskim suprotnostima kao fiktivni pojam i stvarni uzrok ljudskih patnja, kao izmišljenu zbilju i realnu mogućnost s kojom se psihološki, u sebi, nemirno hrve. Dobro je to zapazio Danilo Pejović, kad kaže da su naslovi *Triju simfonija (Podne, Suton i Noć)*: »samo izvanjska scena unutrašnje bitke svjesnog Ja sa samim sobom. Ta dubinsko-psihološka ali u isti mah poetska vivisekcija (pjesnikova) Ja«, zaključuje Pejović, »otkriva unutarnje regije demonskih poriva mračnih slutnja i razornih nagona«, tako da nam se »kao prave 'unutarnje teme' ove poezije otkrivaju san i snoviđenje, samoća i smrt u neprestano podgrijavanoj dvojbi: ima li Boga ili ga nema?«⁸

2. 1. »Tko si, o, Bože!«

To neotklonjivo ljudsko pitanje trajan je izvor pjesnikovih različitih nemira i nadahnuća. Poput Kranjčevića koji se uporno napajao na kršćanskoj viziji Božje kreacije da bi se, zbog ljudske patnje, s njom sukobljavao,⁹ i Krleža se služi sličnom metodom. Rijetko se poziva na biblijske predloške, ali vrlo dobro poznaje kršćansku sliku svijeta i spontano joj se suprotstavlja. Svoje misli zaodijeva u dramske prizore i poetske izričaje te kroz njih sugestivno progovara, na mahove oštro i borbeno.

Kako znamo, nije prihvaćao Boga, ali mu to nije smetalo da se s njim svađa i na svoj način istražuje. S jedne ga je strane nijekao, s druge pozivao na odgovornost. S tog gledišta je jasno da nije bio salonski pjesnik i idealistički mislilac, nego istinski sudionik svakodnevnih sukoba i nemira, sumnjičavi skeptik i nepopustljivi kolerik. O svemu je provokativno razmišljao, strindbergovski izazovno i hamletovski prkosno. Prividno je bio odlučan, no nije zato manje trpio. I sam se u sebi lomio. Zbog toga se i u simfonijama povremeno, uz ateistična suglasja i poganske himne životu, osjeća sumnjičava čežnja za konačnom spoznajom: *tko si? O, Bože?*

Evo jednog primjera iz *Sutona* koji to dovoljno osvjetljuje. Sam pjesnik se u liku »Mrtvaca na crnom odru u mrtvačnici«, razmišljajući o tajni »sutonje Smrti«, obraća Bogu te se istodobno sumnjajući moli i moleći se »nijemo« sumnja:

*Bože!
Silni, očajno čudni Bože!
Ognji se dana gase,
a ja ti se skrušeno molim.
I svijetle Utjehe ima u mojoj molitvi mrtvoj,*

*u svakoj te pobožnoj strofi sve više i više volim.
Tajna me sutonje Smrti ko nebeska traka prože.
Bože! (...)
Osjećam ludilo boli,
silne mrtvačke boli.
Ognji se dana gase,
nagona mojih, zvjeradi čopor umire.(...)
moja se krvava duša Bogu Sutona moli.
Osjećam ledene usne tvoje na porama voštane kože,
tko si, o, Bože!
Silni! Krvavi! Užasni Bože!¹⁰*

Na prvi su pogled višeznačni ili, bolje, dvojbeni pjesnikovi doživljaji i religiozno-areligiozne sumnje. Bilo da su izraz nutarnjih nesporazuma, bilo već dovoljno uočene auktorove antitetičnosti, u njima se na svoj način prožimaju antiteističke oporbe, prkosi i asocijativne molitve — svojevrsna vjera i nevjera.¹¹ Teško je reći što je Krleža proživljavao kad je ovo pisao. No nisu isključeni nutarnji nemiri i tjeskobe, zbog određenih religioznih nesporazuma.¹² To više što se na više mjesta u *Sutonu*, unatoč prkosu i cinizmu, čuju razliti prijepori i dubinski konflikti u pjesnikovoj duši. U tom bi svjetlu potanja psihološka analiza u navedenim i mnogim sličnim stihovima, u smislu čas prije spomenutih Pejovićevih naznaka o auktorskoj *vivisekciji* osobnog Ja,¹³ mogla razotkriti ne samo buntovni preslik pjesnikove intime, nego i posljedice »paklene praznine«¹⁴ u kojoj, kako sam priznaje, »zijeve crnina i jaz«.¹⁵

U toj nabrekloj oporbi i tjeskobnoj *vivisekciji* intimne nutrine Krleža neočekivano izražava teret svojih sukoba i razmišljanja. Sve mu je nesigurno i tjeskobno. Slično Kranjčevićevim doživljajima nereda u svijetu i prirodi¹⁶ ili, još izražajnije, slično i vidovitim junacima iz literature apsurdna, primjerice, Sartreovu Antoinu Roquentinu u *Mučnini* i Camusevu Meursaultu u *Strancu*, u jednoj pjesmi žali što nije »slijepi i gluhojemi cvijet« da ne vidi i ne osjeća, odnosno da ne mora razmišljati o sudbinskim pitanjima koja ga tište: *oh da sam slijepi i gluhojemi cvijet! / Da nisam kreatura što bolesna se ganja / i gazi, pljuje, kune i po sebi kopa.*¹⁷

Zbog toga mu često izmiču grube riječi i kletve, kao što smo malo prije vidjeli u navedenoj pjesmi na početku i na kraju: *Silni, očajno čudni Bože*« i »*Krvavi! Užasni Bože!* U tom se je revoltu ponekad, poslije euforičnih zanosa, defetistički predavao, kako kaže, »Melanholiji« (*Suton*) ili, još češće, raskošno prepuštao poganskim siringama te s »glasom u kolu« zavodnički pjevao o dionizijskim orgijama i sodomskim bakanalijama, da bi u istom žaru odbacivao amor i eros, hvaleći istodobno i optužujući najčešće ženu kao »anđela« i »grešnicu«:

*O, Ženo! Grešnice!¹⁸ Anđele, o, Sjeno!
Noćas smo u ludilu i krvi ismijali Smisao i Boga,
I sada, pijani vina, cjelova i smijeha,
Plešemo nad tajnom zemlje, neba i groba i grijeha...¹⁹*

Znakovito je da se i u takvim prizorima povremeno vraća moralističkoj asocijaciji kršćanskih obzorja. Naime, njegovi junaci ponekad, kao i on, ma gdje bili i kako se ponašali, dapače i kad se bore protiv kršćanstva, imaju negdje u podsvijesti tradicionalnu podsvijest i kulturu, nutarnji osjećaj kršćanske svijesti i odgoja. Tako primjerice u *Nokturnu* jedan »grešnik iz javne kuće«, dok »cjeliva bolesne žene« vidi Krista na Golgoti i osjeća njegov prijekor:

*Kapnula krv je s plave tapete
iz sjene Raspela.²⁰*

2. 2. »A ako ima Trans?«

Naravno, nama se ovdje ponovljeno nameću Krležini teološki prijepori i religiozni submotivi koji se osjećaju u skeptičnim raslojavanjima dubinskog Ja i agnostičkim upitima: *Ima li Boga ili nema?* Stoga ćemo se još malo vratiti religioznoj problematici i kompleksnoj nutrini auktorovih intimnih doživljaja.

Krležino je prvo literarno razdoblje opterećeno idejnim problemima i ratnim zbivanjima. Miješaju se u njemu sudbinske oporbe i povijesni protesti, pri čemu je i vjera na udaru. Međutim, pratimo li silinu poetskih ekspresija i oštrinu žučnih polemika, lako ćemo zapaziti kako je i sam pjesnik nemiran i podvojen. Nešto se u njemu buni i prepire, tako da u svojoj borbenosti i cinizmu postaje paradoksalan. Premda uvjereni ateist koji najradije negira Boga, povremeno revoltno »dvoji« o njegovoj egzistenciji. Zbog toga se u sebi lomi, te tražeći konačne odgovore, borbeno antiteistički nastupa. *Suton* je u tomu karakterističan. U njemu se, kako tumače neki analitičari, otkriva očiti dokaz auktorove psihičke napetosti i nutarnjeg nemira, borbene podvojenosti. Intimno mu se Ja svjesno i podsvjesno susreće s konfliktnim refleksima, i on u svom ateizmu impulzivno reagira: humoristično skeptički ili, točnije, teističko-antiteistički.²¹

Mnogo je scena i iskaza koji na to upućuju. Vidjet ćemo to i u ranoj lirici. No ovdje su nam pred očima dva-tri prizora u kojima se u pjesnikovu »sukobu« vjere i nevjere, u stvari rušenja vjere, javljaju tri simbolična lika na koje auktor u *Sutonu* prenosi svoje unutrašnje dispute i duhovne aporeme. Najznačajniji je njegov predstavnik *Borbeni trijumfator Ja*. S njim su na sceni još dva suparnika: *Cinik u crnom plaštu* (svećenik koji prijete smrću) i zastrašeni *blijedi katolik*. Auktor ih, u sutonskim »mislima na smrt«, povezuje i ratobornim scenskim sukobima. *Trijumfator* je glavni junak. Uznemireno djeluje i »zvjerski« nastupa; sve »davi«, tako da pred njegovim terorom »blijedi katolik« u strahu o svemu dvoji:

*O, svi smo mi sitno kukavno roblje!
Gledam serpentinu što se penje na groblje,
i vidim: u sutonu kišnom, žalosnom, sivom
tutnjit će ona crna kola sa zlatnim anđelima.
Da! Ja vidim ona kola,
i crni sutonji strah kapa u moju bolesnu dušu!*

A ako ima Trans?
 I Bog? I Kerubini?
 O, ako ima Boga,
 Boga kom ja sam u snježnoj, bijeloj zimi,
 u svetoj badnjoj noći pjevao radosne pjesme;
 o, ako ima Boga sa crvenim stijegom
 i bijelim okupanim janjcem
 i bengalskom vatrom!
 Bog blagdana, lipanjskih ruža, veselih proštenja,
 Bog čuda, Biblije, neba i plavog spasenja!
 Silan me sutonji davi strah
 i sivi me valovi nose
 do skrušenog pada na dverima Canosse
 gdje dim je voštanica i plač jezuita
 i gdje se kaje grijeh.²²

Tematske se inspiracije i radnje, kako vidimo, odvijaju na dva plana: unutrašnjem i izvanjskom, scenskom. Krležina se sutonska nadahnuća prelijevaju u difuzne žanrove psiho-socioloških tema i poetsko-dramskih forma u kojima se prozirno vide uzavreli ideološki i nabrekli religijski naboji, koliko u auktorovoj duši, toliko u doživljajima njegovih likova, pri čemu se nutarnje drame očituju u scenskim prizorima. *Trijumfator* se tako, pošto je svladao *Cinika*, »zvjerski baca na katolika... i davi ga«, s pobjedničkim riječima na koje smo nailazili i u *Panu*:

Smijeh,
 smijeh je život,
 sunčani svijetli smijeh,
 A ne bolesna tama!
 To je suton u vama!²³

Pokušamo li analizirati navedene prizore i usporediti pjesnička kazivanja s Krležinim iskustvima o vjeri i nevjeri, lako ćemo doći do zaključka da se radi o »presliku« auktorovih teističko-ateističkih razmišljanja i sukobljavanja o kojima često govori, na različite načine, i u drugim djelima.²⁴ U tom se paralelizmu i ovdje radi o istom problemu. Konfliktnost je očita, sumnjičave se bojazni i upiti različitih sumnja i traženja međusobno miješaju i prožimaju. Pjesnik ih sam osjeća i vješto prenosi u svoje junake. U dramatičnu doživljaju i iskazu.

Drugim riječima, u navedenim su stihovima iz *Sutona* dovoljno jasno naznačene konfliktne situacije u samom auktoru koji se, poput glavnog junaka u Marinkovićevoj noveli *Zagrljaj*, neodoljivo bori sa zamišljenim dvojnikom, vlastitom svijesti koja mu prelazi u priviđenja i mđre. No, stvari su to za potanju analizu, o kojima bi mogli suditi psihoanalitičari i psihijatri. Mi ih spominjemo samo u svezi usputnog ali dovoljno značajnog pitanja za čitavu »krležijanu«: Je li (i koliko je) naš najateističkiji književnik u

svom ateizmu nosio kršćansku svijest, je li se (i koliko) religiozno i areligiozno s njom susretao i antiteistički prepirao?²⁵

Nema dvojbe, u svim se prijeporima uporno pokazuje nepokolebljivim ateistom. No, bez obzira na to, uz uvjereni ateizam, povremeno odražava i jednu drugu, konfliktnu stranu svoje naravi, neku vrstu iskonske skepse ili, bolje, nikad dokraja nadvladane kršćanske svijesti i podsvijesti. Ateistički je neupitan, a opet nagonski se bori s vjerom ili pak sumnjičavo dvoji o nevjeri. Iako se u svojoj dvojbi često izražava humoreskno ili čak cinički, dosta je primjera gdje se naslućuju duboki unutrašnji nemiri i podsvjesna doživljavanja tih nesporazuma.²⁶ To u stvari potvrđuje ono što neki kritičari slute da se Krleža često suočavao, u nutarnjim borbama, sa svojim teizmom i ateizmom.

Ni mi to ne možemo mimoići. Uostalom, to je važna podloga naše teze da je ateistički mislilac i kršćanski pisac.²⁷ Po tomu je, rekao bih, karakterističan.

Naime, bio je svjestan svog kršćanskog podrijetla, vjere i tradicije. Zato se u stvari s njima i sukobljavao. Uporno ih se odricao, ali to nije išlo lako. Bilo je nutarnjih sukoba. S tom mu primisli, primjerice, u *Nokturnu* »umirući ljudi« »pjevaju u koru« gorku tužbalicu o svom kršćanskom podrijetlu i »silnoj krizi« s nihilističkim pogledom na aktualni život koji zovu »prokletim«:

*...O, oni stari kršćani što rodili nas davno,
jadni, primitivni,
što ne vide pakla našeg života.
o, oni nama nikad nisu bili blizi.
Slute l' oni patnje u našoj silnoj krizi,
u krizi života,
prokletog života...²⁸*

Nema dvojbe, Krleži su na pameti egzistencijalni problemi. A u tim egzistencijalnim svi drugi. S njima je redovito povezivao religiozne i sudbinske. U tom se kompleksu, u sukobu sa svijetom u kojemu je živio i radio, iz istih razloga povremeno i sam sa sobom sukobljavao, osobito sa svojim uspomnama i razmiricama, teističkim i ateističkim. S jedne se strane smiono borio protiv religioznih sjećanja, s druge se često na njih vraćao. U toj je asocijativnoj suprotstavljenosti svjesno i podsvjesno pokazivao izvornu »konfliktnost«, u različitim oblicima i doživljajima, pri čemu su antiteističke inspiracije i religiozne aluzije najmarkantnije.

Unatoč tome ili, možda, baš zato, u mnogim mu se djelima pojavljuju idejni propagatori: *Nepoznati*, *Netko*, *Sjena*, *Borbeni trijumfator* ili *samouvjereni Ja*, kojima je cilj »razbaštiniti« vjeru ili, bolje, religiozni svijet od vjere, potaknuti ga na sumnju i nevjeru. U toj mu se misiji često miješaju Nietzscheove poruke s njegovim oštrim rječnikom. Smiono govori o Božjoj smrti i pjeva o »Krvavome Bogu«. S tom dikcijom njegovi ideolozi uvjerljivo pobjeđuju; ponekad i nasilno.

Pažljivu će čitatelju dok čita ili gleda takve prizore biti jasno da se buntovni poeta nemirno ponaša te više hrve sa samim sobom (posebno u simfonijama i lirici), nego, kako kaže, s okrutnim Bogom koji »šuti«.

Ne bih se ovdje vraćao na neizbježne dvojnosti i ironične asocijacije, kakvih je mnogo u Krleže, ali ću spomenuti da je i na bolesničkom krevetu, dva-tri dana prije smrti, na njih podsjećao. Nakon oproštajnog susreta u bolnici s Predragom Matvejevićem na rastanku se dvoznačno pozdravio: s »*Doviđenja u vječnosti*«. ²⁹ Time je, makar u šali, potvrdio svoje neotklonjive preokupacije i podsvjesne »sprege« iskustvenih interferencija osobne vjere i nevjere.

U tom se »procijepu« — završit ćemo kratku refleksiju o »vivisekciji pjesnikova Ja« u *Sutonu* — olako, u različitim djelima, osjeća njegova podvojenost: s jedne strane ciničan odnos, s druge paradoksalna fobija i ironija: bojazan da Bog, možda, ipak postoji. Smrt mu je pri tomu — kako se i u navodima osjeća — bila trajan poticaj za religiozne dvojbe i oporbe. ³⁰

U svezi s tim bismo, ističući njegov ateizam i podsjećajući na Pascalovu »okladu«, ³¹ mogli zaključiti da se cijelog života »kladio« na tezu da »Boga nema«. Nasuprot tome, stalno se u životu s njim nemirno sučeljavao, poigravao ili svađao, kad stvarno, osjećajući svu oštrinu sukoba, kad humoreskno i ironično, da bi prekrio pravo stanje vlastite nutrine — svoje nemirno i slojevito Ja, o kojemu veoma realistično govori u *Sutonu*.

2. 3. Religiozne slutnje i zapažanja »u jesenje jutro«

Naravno, nisu sva Krležina razmišljanja o vjeri i poetski razgovori s Bogom samo areligiozni i(li) ateistični. Mnogo je drugih asocijacija i istraživanja, književnih ilustracija i životnih refleksija, u kojima se uz revoltno isticanje ljudskih problema osjeća i religiozna zbiljnost u čovjeku i svijetu. Pogledajmo četiri-pet kratkih primjera iz simfonijske tužbalice pod nazivom *Ulica u jesenje jutro godine devetstosedamnaeste*. Krleža se u stihovima pretvorio u poetična kroničara i svjedoka svoga vremena. U tom stilu u uzavreloj *Ulici* prati ljude i dnevna zbivanja, ratnu pustoš i ljudska reagiranja. Pred očima su mu sekularizirane mase i kaotično vrijeme, ali se usputno osvrće i na religiozne odnose i doživljaje.

Prvi primjer ili, točnije, sliku koju navodimo, auctor izražava u nekoliko faktografskih stihova, izravno i kratko u stilu krutog realizma. Ustvari, reporterski dočarava napitog »rakijaša« koji pijan uzvikuje: *Rakije, Vina i Hljeba / što će nam pjesme Neba?* Prizor je na prvi mah izazovan, ali se njegova moguća tendencioznost gubi u literarnom i životnom realitetu na kakve se često nailazilo i nailazi. Pred čitateljem je puka realnost. Pjesnik slika konkretne prilike u kojima dominiraju prizemni kriteriji. Odras je to religioznog indiferentizma, koji se instinktivno zalaže za staro načelo: »kruha i igara«. Jer, kako zaključuje rakijaš: »*samo se jednom živi*«.

Drugi je primjer ili, bolje, prizor u spomenutoj simfoniji mnogo tiši; tematski je lirskiji i humaniji od prvoga. U općem se metežu čuje refleksivni zvuk vojničke frule. Krleža ga antimilitaristički motivira. Pripisuje ga vojnom obvezniku koji religiozno doživljava svijet, stoga svoju miroljubivost biblijski izražava: *Gospodin Bog me je stvorio da u srcu nosim srce čovječje*. Tim riječima u stvari taj miroljubivi vojnik u općem uličnom

i životnom kaosu podsjeća na Božji zakon i iskonsko čovjekoljublje, koje auktor i njegov junak nalaze u vjeri i Bibliji.

Treći je primjer još religiozniji, izrazito je mističan i u nemirnu kontekstu ekspresionističke *Ulice* — pune svih mogućih težnja, briga i nevolja — duboko refleksivan. Riječ je o tajanstvenoj zbiljnosti vjere u ljudskoj svijesti ispunjenoj istinskom pobožnošću i humanim doživljajima svijeta. Auktor se sasvim spontano okreće religioznoj mistici te realistički zapaža snagu njezinih uporišta. Simbolično ih pjesnički otkriva i, usudio bih se reći, objektivistički respektira. Čitatelja pritom po svom običaju uvodi u zamišljeni prizor nekom vrstom dramske didaskalije koja osvjetljava različite dimenzije složene tematike i nemirne poetske riječi u tihim razmišljanjima vjernika: »*Polomljen i razbijen zvuk vojničke glazbe razlijeva se po crnoj utrobi crkve i dira dušu čovjeka koji se u polutmini moli*«:

*Sprovod! Opet sprovod!
Osjećam žalost u polutmini crkve
i bijele mramorne anđele gledam u kamenoj šutnji,
a vani trube grme, zvuci biju i trube mrtvačke tutnje.
Ja ovdje u crkvi osjećam jutarnju žalost.
Užas vijori se vani,
a ovdje u Kristovoj rani
maleni ognjići gore,
i čudno blista skupocjen Krist od srebra.
To na cesti urla krvava evropska febra
i gomile kolju Bijelu Kristovu Ideju...³²*

U tom nemirnom »jesenjem jutru«, u kojemu se različiti ljudi različito ponašaju, navedeni prizor: religiozna plemenitost molitelja i pjesnikova metafora »Bijela Kristova ideja« koju razdiru ratna bojišta upućuju da se Krleža kao pjesnik zna, ponekad mirno i dobronamjerno postaviti prema vjeri i vjerskim vrijednostima.

Sve su navedene slike u biti poetsko simbolične, ali su odraz stvarnog života. Možda bismo, u tom stilu, u istom nizu izlaganja mogli spomenuti i četvrti primjer iz iste simfonije, samooptužbu visokog činovnika kojemu je proradila savjest, kad je shvatio da njegovi »potpisi« šalju ljude u stradanja i smrt. Stoga pred Bogom priznaje:

*A ja sve te spise potpisujem i slažem,
o, Gospode Bože, ja lažem.
Po spisovima eto se crne sjene skitaju
i tiho za Smisao Svega pitaju.*

Zbog toga se smatra odgovornim i krivim, jer na svakom spisu vidi đavolsku rabotu — »*Nečastivoga Crno Kopito!*«

Ipak — treba li napomenuti? — pjesnik se ne zaustavlja samo na religioznim aspektima. Tema mu je u stvari opća životna problematika, zabrinuta ratna, i raskršćanjena

Ulica u čijim raznolikim »akordima« dominira puki pragmatizam. Religiozni su aspekti samo dio njezina uzavrela života u kojemu ljudi sve više traže samo sebe, svoju sreću i slobodu — bez Boga. Stoga pjesnik poput starozavjetnog proroka moralistički zaključuje:

*Duša je naša prljava od masti, krvi, laži, crnila i asignata
i svaka nova riječ opet je nova laž.
U rakiji, cekinu, trubi gori vražja draž.
Ulica himnu urla Teletu od Zlata,
Ulica smije se Glasu koji samotani vapi,³³
Ulica dalje pleše, valja se, viče i mota,
o, duša je Ulice prljava od krvi i od banknota!*

Ima doduše, na kraju, i jedna druga refleksija, koja ne spominje Boga, ali je, očito povezana s Njim. Izgovara je »*Glas Onoga koji vapije*«:

*... Što ljudi mare za božju svjetiljku?
Svi idu samo. Prolaze. I čovjek stoji sam.
I vječno sam.³⁴*

Teško je sa sigurnošću reći čiji je to Glas, koji pisac u svojim dramskim naznakama naziva »*Glasom Onoga koji vapije*«, aludirajući očito na biblijsku poruku sv. Ivana Krstitelja.³⁵ No po svojoj je strukturi najbliži Krležinu Kristu. U njemu se s jedne strane — zaključit ćemo — odražava iskonska misao pisca o neuspješnoj misiji Kristove »svjetiljke«, a s druge, u jasnoj ateističkoj opciji, o osamljenosti čovjeka, jedinog intelektualnog bića u svijetu i nadsvijetu — sama, bez Boga.

Jasno, Krleža se ne odriče svog ateizma. No bez obzira na to njegov prikaz nabrekle *Ulice* s onodobnim nemirima i životnim interesima ratnog vremena upućuje na auktorska konkretistička uočavanja različitih društvenih i duhovnih problema, pri čemu na momente, nasuprot čestim antiteističkim i ateističkim nabojeima, sasvim mirno pristupa vjeri i nevjeri — i u ljudima i u društvu — iznoseći slikovito realističku sliku svakodnevnog života. U ratnoj situaciji.

Koliko god se stoga u teološkoj analizi može govoriti o Krležinim razmircama i oštrim sukobima s vjerom — posebno o metaforičnim slikama *Tame* i *Svjetla*, odnosno o introspekciji njegova religiozno-areligioznog Ja³⁶ — činjenica je da svoj »religiozni svijet« životno koncipira i literarno smjelo izlaže. U različitim situacijama i iskustvima.

Prati zbivanja i zapaža stvarnosti te dinamično povezuje misli i doživljava. Dramski uzavrelo i borbeno. Kad mu pođe za rukom da sebe i svoje likove poetski motivira, tekstovi su mu, bez obzira na ideološke naboje, svježiji i zanimljiviji. Naprotiv, kad mu buntovne riječi prekipe preko poetskih slika i simbola, književne mu forme prelaze u suhoparnu kroniku i puki odraz funkcionalističkih opcija.

ZAKLJUČNE PROSUDBE

Simfonije su, promatramo li ih u cjelini, vrlo slojevite; štoviše zagonetne. Kao i njihov auctor. Dobrano su nadahnute kontrastnim simbolima *Svjetla i Crnine*, dionizijskim bakanalijama i životnim tjeskobama vanjskih i unutarnjih nemira. U toj su strukturi sociološki raznolike, a psihološki nemirne. S jedne su strane pune društvenih, ratnih i životnih problema, s druge religioznih upita i osobnih konflikata.

Literarno su, poput poetskih drama ili dramskih *Legenda*, prvih djela mladog Krleže, u našoj literaturi stanovita novost. I po stilu i po sadržaju.³⁷ Zanima ih i buntovno nadahnjuje egzistencijalna i metafizička problematika. Poetska i idejna. Simbolična su im događanja i inspirativne vene, točnije auktorski *protesti* i *sumnje* povezani s različitim socio-psihološkim doživljajima i životnim kušnjama.

Religiozna im tematika nije primarna. Međutim, dovoljno se osjeća. S jedne strane u općem postupku i idejnom pristupu, u stanovitoj borbi i oporbi, s druge u pojedinim teistično-ateističkim refleksijama i podtematskim ekskursima. Auctor ih prihvaća i obrađuje zajedno s drugim poetskim motivima. Jasnije rečeno, Krleža se nadahnjuje na životnom iskustvu, promatra društveno stanje i u svom stilu književno stvara. Postavlja pitanja i na njih književno, simbolično odgovara u duhu svojih shvaćanja, ali jednako tako u stalnom suodnosu s konkretnim zbiljnostima i društvenim događanjima. U tom svjetlu mu se tematske i religiozne asocijacije neprestano međusobno isprepliću i zajednički inspirativno djeluju.

Primjerice, dok u *Podnevnoj simfoniji* ili u *Panu* pjeva o ljepoti prirode i života, odnosno dok u *Nokturnu* oslikava tamne zakutke sudbine ili u *Sodomskom bakanalu* strastvenost ljudske naravi, istodobno se izravno ili asocijativno prepire s kršćanskom asketikom i kritički promatra vjeru,³⁸ odnosno, s druge strane, u sebi se lomi i spontano pita: »zašto su nesretni ljudi«?³⁹ U svom je poetskom dinamizmu i scenskom predočavanju različitih doživljaja i ideja, ateističkih uvjerenja i nemirnih sumnja u dvostrukom grču, s jedne strane osobnom i općem, društvenom, s druge u svom egzistencijalnom i metafizičkom. U toj je dvojnosti, unatoč izričitom antiteizmu ili prenaglašenu ateizmu, sklon dramskim suprotstavljanjima i dijalektičkim antitezama. Pa i poigravanjima sa svojom vjerom i nevjerom. U tom se stilu u istom ekstatičnu zanosu euforičnih orgija i religiozno-areligioznih okršaja jednom prepire s Bogom, cinički mu se izruguje i suprotstavlja, drugi put se opet u sebi bori i svjesno priznaje kako sve »guta« »Velika Šutnja«.⁴⁰

BILJEŠKE

¹ Krleža je unio u našu poeziju mnoge vrijedne novosti, od predmetnih polja i auktorskih motiva do stilskih i versifikacijskih modela. Složit ćemo se sa Stankom Lasićem da je misaonim antitezama ili antitetičnim sukobima širio okvire naše preporodno utilitaristički usmjerene književnosti, razbijao funkcionalni sklad koji je nametala tradicija i otvorao nove mogućnosti, odnosno da se služio slobodnim stihom i vještim rimama, »insistirao na prodornim asonancama i aliteracijama te uživao u svim vrstama sinestezijskih i metaforičkih spojeva« (usp. S. LASIĆ, *Tipovi literarne strukture*, u *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 161, 360). Drugim riječima, Krleža je moderan književnik, ali i idejni modernist, intelektualac pozitivističko-skeptičkog profila, koji je pošto-poto htio nadići domaću tradiciju i otvoriti se novim kretanjima, književnim i duhovnim. Očito je to u svim njegovim djelima. I Pan je takav. Koliko je s jedne strane izraz auktorova unutrašnjeg svijeta, Krležinih ideoloških teza i antiteza, toliko je s druge odraz europskog modernizma u našoj sredini.

² Zbirka koja je 1914. obilježila kraj I. hrvatske (matoševske) moderne.

³ Usp. *Suton*, u *Simfonije*, Oslobođenje, Sarajevo, 1982, 84.

⁴ Ovaj i svi drugi navodi iz *Pana*, u *Simfonije*, Oslobođenje, Sarajevo, 1982.

⁵ Schiller je, nezadovoljan što je kršćanstvo potisnulo inspiracije mitskog Olimpa, ispjevao elegičnu žalopojku za *Grčkim bogovima*, dok je Hamsun, norveški nobelovac, napisao (1894.) romanesknu viziju *Pana*. Iako je u Hamsuna riječ o oporosti sjevernjačkih krajolika, ipak su uključeni elementarni naboji prirode i života s kojim se sukobljava čovjek.

⁶ Mogli bismo usputno napomenuti, što i većina književnih interpretatora uočava kad je riječ o *Panu*, da ovdje Krleža daje preslik svog mladenačkog svijeta, zapravo svoje svijesti i nutrine. Pan je prema tomu sam pjesnik. U središtu mu je svega religiozna oporba i freudeovski libido koji ga je, kako sam otkriva u autobiografskom *Djetinjstvu 1902.-1903.*, jednim dijelom i odvela u ateizam (usp. u nakladi *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knjiga 92, 306-316).

Unatoč tomu, ovdje ćemo upozoriti da mu je ta i slična dionizijska tematika u mnogim djelima izraziti znak ljudske animalnosti. Stoga joj, redovito, više pristupa kritički nego zavodnički. Dapače, u zrelijim radovima vrlo rezerviran prema tjelesnim strastima i spolnim užicima. Erotizam mu je iskonsko zlo, izvor opće degradacije, duhovnog rasula i krajnjeg nemorala u čovjeku i društvu (usp. *Vražji otok* ili *Trilogiju o Glembajevima*). Pod tim dojmom, što je manje poznato, cinično gleda na ljepši spol, jer pobuđuje libidinoznost. Bobočku stoga u *Povratku Filipa Latinovicza* i Jadvigu Jasensku u romanu *Na rubu pameti*, odnosno nemoralna ponašanja buržuskog društva s prezirrom opisuje i karikira. Dapače, Filip mu je zbog toga u *Povratku* i s materom u latentnom sukobu. Osvrćući se stoga na njegova shvaćanja, Višnja Sepčić ispravno zapaža kako je seks »u Filipovoj svijesti od najranijeg djetinjstva združen s pojmom nečistog, sramnog, grešnog i bludnog«, kako ga je »seksualni život majke stigmatizirao i traumatizirao« (usp. V. SEPČIĆ, *Krležin simbolički roman...*, u *Croatica*, X, 1979, 38-41). Usprkos tomu, u *Panu* je skloniji dionizijskoj strasti, nego stoičkoj stezi i duhovnoj vrlini.

⁷ Usp. na primjer, M. KRLEŽA, *Ulica u jesenje jutro. Godine devetstosedamnaeste*, u *Simfonije*, Oslobođenje, Sarajevo, 1982.

⁸ DANILO PEJOVIĆ, *Sumrak svijeta i traženje novoga čovjeka. Filozofski izvori i idejne komponente ekspresionizma*, *Kritika*, 3, 1969, 18.

⁹ Usp. D. ŠIMUNDŽA, *Religiozna povjerenja i sumnje. Vjera u književnosti*, Split, 1999, 113-130 (poglavlje *Religiozna polazišta i dileme Kranjčevićeve poezije*).

¹⁰ *Suton*, u *Simfonije*, Sarajevo, 1982, 84.

¹¹ Moderni književnici često osjećaju i priznaju različite interferencije vjere i nevjere. Pjesnik Nikola Milićević je u jednoj svojoj Molitvi iskustveno priznao: »Strašno je, moj Bože, / kad te moli tko u te ne vjeruje.« (Usp. moju navedenu knjigu *Religiozna povjerenja i sumnje*, str. 23-25, 29-30.)

¹² O tomu ćemo nešto više govoriti u *raspravi o lirici*. Ima dosta pjesama koje na to upućuju. Usp. na primjer: *Pjesma Gospodinu koji je nad mojim skladom i nad mojim grčem*, *Uzrujano sumračje* ili *Pjesma na cvjetnom brijegu*, *Vihrovita noć*. Znakovito je kako je u sebi doživljavao

različite suprotnosti: milijarde milijarda nagona se seli u moju dušu, / i pjevaju, pale, harače, ko poražene vojske (Propast ravnoteže predvečerja).

¹³ Pjesnik ga ponegdje naziva «Borbeni trijumfator Ja» (Suton, nav. dj., 89).

¹⁴ Usp. M. KRLEŽA, *Pjesma na cvjetnom brijegu*.

¹⁵ M. KRLEŽA, *Uzrujano sumračje*.

¹⁶ Usp. na primjer S.S. KRANJČEVIĆ, *Iza spuštenih trepavica, Krvave suze, Novom proljeću i Groblje na umoru* (pjesme).

¹⁷ M. KRLEŽA, *Pjesma na cvjetnom brijegu*.

¹⁸ Ponirući vrlo smjelo u različite poroke i strasti, posebno u seksualni nagon, Krleža se u svojim djelima često podcjenjivački odnosi prema ženi; više je promatra kao «ženku» nego kao majku.

¹⁹ *Suton*, u nav. naklada, 136.

²⁰ *Nokturno*, nav. naklada, 120.

²¹ Odras je to svjesne i podsvjesne borbe s jasnim nutarnjim tjeskobama koje je s jedne strane auktor mučno doživljavao, s druge književno vješto prenosio na svoje junake. Glede svojih doživljaja, Krleža je često spominjao kako mu »bogovi« »zabijaju strijelu u srce« (*Pjesma bogovima i jednom Bogu*) ili kako u njemu »zijeve crnina i jaz« (*Uzrujano sumračje*), odnosno kako mu s njim »u sutonu hoda« »Grozna lijepa Žena, Melanholija« (*Suton*).

²² *Suton*, nav. naklada, 91.

²³ Nav. dj., na istom mjestu. — Usp. širi kontekst, 88-93.

²⁴ U dnevnicima, na primjer, s vremena na vrijeme priznaje kako i sam trpi dok razmišlja i piše, a u lirici (u nizu pjesama), na što smo upozorili, kako ga neki demon stalno progoni i muči.

²⁵ *Suton* je pun nutarnjih sukoba i duhovnih lomova koji nameću takvo pitanje. Istina, Krleža se pritom često cinički ponaša. No pogrešno bi bilo to pojednostavnjeno tumačiti. U pitanju su kompleksna isprepletanja svjesnih i podsvjesnih doživljaja. Ponekad ateistički euforična, ponekad skeptički depresivna. Nećemo pogriješiti ako kažemo da je Krleža bio svjestan svojih nutarnjih sukoba i tjeskoba. U tom svjetlu s jedne strane animira «Borbenog trijumfatora», svoje «Ja», s druge se unatoč «pobjedi» čudi «Velikoj Šutnji» Neba.

²⁶ Ne samo u *Sutonu* nego i u drugim različitim zapisima: dnevnicima, raspravama i polemikama, dramama, pripovijestima i romanima, esejistici i lirici.

²⁷ Na to smo se osvrnuli u II. poglavlju knjige koju pripremamo. Iako smo naglasili da nam je predmet religiozni svijet u Krležinim djelima, a ne Krležina religioznost, ipak ćemo ovdje upozoriti da je naznačeno pitanje imanentna sastojnica naše radnje. Jer, sve što je Krleža u svezi s vjerom i nevjerom napisao, o čemu raspravljamo, na svoj je način izraz i svjedočanstvo njegovih doživljaja, razmišljanja i stajališta.

²⁸ *Nokturno, Simfonije*, nav. naklada, 111.

²⁹ P. MATVEJEVIĆ, *Razgovori s Krležom*, Zagreb, 1982. Jednom sam, spominjući taj slučaj, napisao da je Krleža govorio »svojim ironičnim tonom« (usp. D. ŠIMUNDŽA, *Religiozna povjerenja i sumnje. Vjera u književnosti*, Split, 1999, 40-41). Ovdje bih upozorio da je takav postupak tipično svojstvo Krležine naravi te u svezi s tim i njegovih dramskih impostacija. Često su mu dvoznačna religiozna razmišljanja i antitetična književna strukturiranja, na što smo više puta upozorili (u uvodnim poglavljima i u raspravi o *Legendama*). Kad je u pitanju smrt i drugi život to je još izražajnije, uz dvosmislenost i humor, ima i drugih upitnosti i refleksija. Spomenut ćemo stoga još jedan Krležin razgovor u bolnici, desetak dana prije smrti. Naime, žaleći se Enesu Čengiću na bol i patnju, s druge strane (načelno ateistički) priznaje: *Sad da sam vjernik, rekao bih: Bog me kaznio. S druge strane (podsvjesno kršćanski ili, bolje, krležijanski) dvoznačno dodaje: On me, zapravo, nije kaznio. On me kažnjava. Rekao bih, on me muči. Neće da me pozove i ne znam zašto me muči. Što sam mu, zapravo, skrivio?* (E. ČENGIĆ, *Krleža. Monografija*, Mladost, Zagreb, 1982, 607.)

³⁰ Znakovita su Krležina razmišljanja o smrti. *Put u raj* je izvrstan primjer ateističkih stajališta i eshatoloških nagađanja. Smrt ga je posebno zanimala. O njoj je kaže, mnogo razmišljao i pisao. U razgovoru s Enesom Čengićem koji dan prije smrti svoje žene, Krleža kazuje kako ga muče snovi o smrti: *Simboli u snu su — pojašnjava — grozni. To su uvijek neke tamne crkve, neka tamna vrata*

okovana, a kad ih otvorim ili kad ih odškrinem, onda su neke svjetlosti vani, neki koridori neprohodni. *Gadna bitka se bije u mojoj glavi* (E. ČENGIĆ, nav. djelo, 592).

³¹ Blaise Pascal je svog sugovornika uvjeravao u Božju opstojnost. Kad ga nije uspio uvjeriti, ponudio mu je »okladu«. Savjetovao mu je da prihvati Boga, jer ako ga ne bude, neće ništa izgubiti, a ako bude, okladu će u cjelini dobiti (B. PASCAL, *Pensées*, Ed. Gallimard, Paris, 1962, 222-229).

³² Ovaj kao i svi drugi navodi iz *Ulica u jesenje jutro godine devetstosedamnaeste uzeti su iz naklade Simfonije*, Oslobođenje, Sarajevo, 1982.

³³ — »Tele od zlata« (zlatno tele) i »Glas koji samotani vapi« (glas vapijućeg u pustinji) izvorno su biblijski pojmovi (usp. Izl 32, 4; Pnz 9, 16; Neh 9, 18; Mt, 33; Mk 1, 3; Lk 3, 4; Iv 1, 23) koji su u svom metaforičnom značenju prešli u opću upotrebu.

³⁴ Svi navodi iz *Ulice...* u *Simfonije*, nav. naklada.

³⁵ Usp. biblijski navod o sv. Ivanu Krstitelju u Mt 3, 3.: »Ovo je, uistinu, onaj koga je označio prorok Izaija (Iz 40, 3) kad je rekao: 'Glas jednoga koji viče u pustinji: Pripravite put Gospodnji, poravnajte mu staze'«.

³⁶ O pjesnikovoj religioznoj psihoanalizi najcjelovitije govori *Suton*. Riječ je, velikim dijelom — što je dobro zapazio Danilo Pejović — o »poetskoj vivisekciji (pjesnikova) Ja« (usp. DANILO PEJOVIĆ, nav. dj., 18).

³⁷ Nećemo ih zbog toga proglasiti velikom poezijom, ali ćemo istaknuti da su važan rukavac u hrvatskoj književnosti koji je idejno i formalno vodio novim koncepcijama našeg literarnog stvaralaštva.

³⁸ Očito je to u *Panu*, ali i u drugim simfonijama.

³⁹ Izričaj uzimamo iz *Podnevne simfonije* kao znak složene tematike u kojoj se religiozne refleksije, jednako kao i u *Sutonu* i *Nokturnu*, gusto isprepliću s religijskim aluzijama i religioznim kontrastima, oslikavajući s jedne strane svog auktora, s druge njegov »religiozni svijet«.

⁴⁰ Zanimljivo je da je nekako u isto vrijeme, potkraj Prvog svjetskog rata, kad je Krleža pjevao i objavljivao svoje simfonije, Ivo Andrić, osjećajući isti problem, »šutnju Neba«, u *Nemirima* upozoravao, pomalo panteistički i mistički, da Bog jest, da postoji: »*On tako dobro šuti da se već pomišlja da ga nema. A on je mirno srce svih atoma.*« (I. ANDRIĆ, *Nemiri*, naklada *Sabrana djela*, Sarajevo-Beograd-Zagreb..., 1984, XI, 89).

MORE I VODA

Pavao Pavličić

Kuda vodi najkraći put od sjevera do juga Europe? Vodi, dakako, kroz Hrvatsku. Dapače, cijeli taj put može se i završiti unutar Hrvatske, jer ona je u isto vrijeme i sjever i jug. Nigdje se kao ovdje ne susreću, u rasponu od samo dva sata vožnje, obilježja Sicilije i obilježja Skandinavije.

A u čemu se ta obilježja sastoje, kako će putnik znati da je s juga stigao na sjever ili obratno? Dakako, po izgledu ulica. Ulice na našem sjeveru posve su različite od ulica na jugu. Još više, ulice i čine sjever sjeverom, a jug jugom.

Razlike su mnogobrojne i slikovite, ali ću ovdje spomenuti samo dvije najvažnije. One se sastoje u širini i u boji. Na jugu su, naime, ulice uske, a na sjeveru široke. U drugu ruku, na jugu su ulice jednobojne, dok su na sjeveru šarene.

Da stvari doista stoje tako, ne treba valjda posebno dokazivati. Eto, recimo, širina: i posljednja slavonska ili podravska selendra ima bar dvije ili tri ulice koje su šire od najšire ulice u Splitu. U Dubrovniku, koji ne samo da je pravi grad, nego je svojedobno bio i država, najšira ulica (koja o svojoj veličini i imenom svjedoči, jer *Stradun* je augmentativ) nije ni trećina nekoga šora u Tovarniku ili ulice u Karlovcu.

A pri tome, ta se razlika u stilu ne može objasniti samo praktičnim razlozima. Nisu, dakle, ulice na jugu uske ni radi obrane, ni zato što ima malo prostora, a ni zato da bi se smanjili učinci vjetrova. Jer, ponekad ti razlozi i izostaju, pa su ulice svejedno tijesne. U drugu ruku, ti se razlozi pojavljuju ponekad i na sjeveru, pa su ulice ipak široke. Ima, dakle, iza toga nešto drugo, važnije i dublje.

Slično je i s bojom tih ulica. Na jugu dominira jedna jedina boja: bijela, odnosno siva, naime boja kamena. Jedino na što se u Dalmaciji nanosi pitura, to su šture i vrata, a ni tu nema nikakve kolorističke živahnosti, jer sve su šture i vrata iste zelene boje. Posve je drugačije na sjeveru: ondje ne samo da je dopušteno rabiti različite farbe, nego se, dapače, od svakoga i očekuje da oboji svoju kuću bojom drugačijom od one što je ima susjed.

Razlozi ni tu ne mogu biti samo klimatske naravi. Ne radi se, dakle, o tome da na jugu ima mnogo svjetla i mnogo boja u prirodi, pa ljudima ne treba da još i svoje ulice našaraju, dok se na sjeveru zimi sivom i mračnom — u bojama oskudijeva, pa ih stavljaju bar na fasade. Jer, ona bijela boja na jugu nije baš praktična, jer blješti kad udari jarko sunce, kao što i žive boje na sjeveru izgledaju smiješno kad se s proljeća rascvjetaju jorgovani i kesteni. Opet se i za kolorizam i za njegov izostanak sluti neki dublji razlog.

Taj će razlog zacijelo biti onaj isti koji južnjačke ulice čini uskima a sjevernjačke širokima. On bi se najopćenitije mogao nazvati stilom života. Stil života se na jugu a na sjeveru bitno razlikuje. A razlikuje se otprilike u ovome: na jugu se živi vani, na ulici, dok se na sjeveru živi po sobama, u interijeru.

Kad kažem da se na jugu živi vani a na sjeveru unutra, onda mislim na ono što je u životu bitno: gdje ljudi vode važne razgovore, gdje zaključuju poslove, gdje se jedni drugima povjeravaju, gdje najviše pokazuju emocije. Na jugu je to mjesto ulica, na sjeveru je to mjesto soba u stanu ili uredu. O tome valjda i ne treba boljega dokaza nego što je dramska literatura. Samo je jug mogao iznjedrili držićevsku komediju koja se sva zbiva na ulici, a u interijeru nije zamisliva; samo je sjever mogao stvoriti krležijansku dramu koja se mora odvijati u zaštićenom prostoru stana, a na ulici nema što tražiti.

A ako je tako, ako se na jugu živi na ulici, a na sjeveru u kući, onda to bar donekle objašnjava i ono s bojom i širinom ulica.

Evo kako: uskoća južnjačkih ulica plod je pokušaja da se od interijera (od kuće, stana) načini nešto vanjsko, da se načini ulica. I doista, ondje je svatko i u svojoj vlastitoj kući toliko blizu drugim ljudima — javnosti — da je to gotovo isto kao da je na ulici. Kad se na jugu ljudi svađaju, onda to svi susjedi čuju, kad vode ljubav, svi prisluškuju škripu postelje, kad nešto fino kuhaju, prolaznici to mogu omirisati. Ukratko, ondje je čovjek — htio, ne htio — na ulici i onda kad je zatvoren u svoja četiri zida.

Obratno je na sjeveru. Ondje grade široke ulice nastojeći da i ulica postane interijer, da postane prostor privatnosti. Na njoj ima dovoljno mjesta da tako nešto bude i moguće. Jer, kad na tako širokoj ulici s nekim zastanete i počnete s njim povjerljivo razgovarati, nema opasnosti da će vas tko prisluškivati: ulica je široka, i nitko vam ne može prići a da ne bude nepristojan i da ga ne opazite.

A ako je tako, to onda objašnjava i ono s bojama. Nastojeći da od vanjskoga naprave unutrašnje (da ulicu pretvore u vlastiti stan) sjevernjaci farbaju ulice šareno, kao što farbaju i sobe u svojim kućama. A južnjaci obratno: trudeći se da i unutrašnje postane vanjsko (da se privatnost iznese na ulicu, da se osjećaji pokažu u javnosti), oni ostavljaju ulice bijelima, kako bi se na njima to unutrašnje bolje vidjelo. Južnjačke su ulice bijele kao papir po kojemu ljudi svojim životom ispisuju priče, a cijeli grad te priče čita i u njima uživa.

Ali, te razlike nisu vječne. Jer, može se zapaziti da dva svijeta koja smo upravo opisali teže da se pomiješaju. Doista, jug se pomalo širi prema sjeveru, pa na zagrebačkoj Trešnjevki rastu smokve, a u Sisku igraju na balote. I obratno, sjever se pomiče prema jugu, te zato u splitske kuće uvode centralno grijanje, a u hvarskim se hotelima uz svako jelo servira ajvar. Danas Slavonci i Podravci pišu držićevske ulične drame, dok Šibenčani

i Dubrovčani pišu krležijanske, komorne. Možda je upravo to ta globalizacija o kojoj se toliko govori.

No, ako i nije, nekakav proces svakako jest, i taj će proces donijeti nešto novo. Da bismo ga mogli razumjeti, moramo dobro poznavati i Sredozemlje i kontinent, i to ne samo naš dio Mediterana i naš dio Podunavlja, nego i mnogo šire prostore.

Zato bi se moglo pitati ovako: kuda vodi najkraći put od sjevera do juga Hrvatske? I odgovoriti: vodi, dakako, okolo naokolo po Europi.

NAZIVI ORUŽJA U »JUDITI« I ZNAČENJE DRVOREZA IZ DRUGOG IZDANJA

Krešimir Kužić

Životni vijek Marka Marulića obuhvatio je propast Bosanskog Kraljevstva i državine hercega Stipana Vukčića, po njegovoj tituli nazvane Hercegovina, zatim dva mletačko-turska rata, te niz oružanih sukoba Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva i Otomanskog Carstva. U doba njegovog dječastva, 1463. godine nestalo je Bosne i njene kraljevske dinastije. Odmah za tim sudbonosnim događajem, otpočeo je prvi mletačko-turski rat koji je potrajao do 1479. god. U isto vrijeme sposobni Matijaš Korvin suprotstavlja se nadirućem i pobjedonosnom sultanu Mehmedu Osvajaču. Protunapad ugarsko-hrvatskog kralja završio je polovičnim uspjehom. Dok je, naime, na sjeveru uspio potisnuti turske čete, otpor na jugu brzo je slomljen.¹ U to doba je Marulić već završio školovanje, te je bio uključen u javne službe svoga grada.² Međutim, u njegovoj zreloj dobi dolazi do novog ukrštanja oružja između Mlečana i Osmanlija – rat od 1499. bio je kratak i okončan je već 1502. god.³ Iz oba sraza Republika je izašla kao poražena strana. Ratovanje se nedugo zatim nastavilo između Vladislava Jagelovića i sultana Selima, da bi nakon službenog sedmogodišnjeg primirja opet izbilo u punom intenzitetu 1520. god. između novih aktera, kralja Ludovika II. i sultana Sulejmana Zakonodavca. Umrijevši po Novoj godini 1524. Marulić nije dočekaio ishod ratnih zbivanja. Gledajući to, trebamo imati na umu da su međurazdoblja bila ispunjena bezbrojnim osmanlijskim *akinima*, čije tragične posljedice nisu bile ništa manje pogubne za hrvatsko stanovništvo Marulićevog užeg i šireg zavičaja od objavljenog rata.⁴ Činjenica je da su njegova obitelj, rodbina, a i krug prijatelja dali svoj krvavi doprinos u obrani od nemilosrdnog zavojevača.⁵ Prvi na tom tužnom popisu bio je Juraj, muž rođakinje Dmine Papalića, poginuo vjerojatno između 1463. i 1468. god., za koga je mladi Marulić napisao epitaf.⁶ Drugu posmrtnicu posvetio je Žarku Dražojeviću.⁷ Taj neustrašivi poljički vlastelić, rođen 1438. god., još od mladih dana isticao se u političkim previranjima u splitskoj okolici. Unatoč poodmakloj dobi, ostao je do smrti 1508. god. dosljedan borac protiv Turaka. Tijelo mu je pokopano pred oltarom

splitske prvostolnice. Naposljetku, godina 1520. nanijela je Maruliću osobito težak gubitak. Hrvatski ban, Trogiranin Petar Berislavić, poginuo je kod Korenice u borbi s nadmoćnim Osmanlijama.

Neizbježiva je posljedica svih tih zbivanja bila da je oružje postala životna potreba i jedini oslonac u svakodnevicu, kako plemića, tako i građana i pučana Marulovog rodnog grada. Isto tako, splitski distriktualci, te obližnji Poljičani i pučanstvo trogirskog područja, a osobito Klišani, nisu više mogli obavljati nijedan posao, niti su mogli putovati bez naoružanja. Kao dragocjeno pomagalo u predočavanju tog ubojitog pribora mogu nam poslužiti malobrojni domaći likovni prikazi njihovog oružja. Zahvaljujući tvrdoći domaćeg kamena ponajviše ih možemo pronaći na suvremenim kamicima oko seoskih crkava i nadgrobnim pločama unutar sakralnih objekata. Međutim, vredniji su drvorezi iz drugog izdanja »Judite«, to više jer ih je po mišljenju nekolicine znanstvenika, izradio sam autor.⁸

Dakle, dok su *boj bili š njimi Harvati, Bošnjaci, Garci ter Latini, Sarblji ter Poljaci* sunce je ugledalo najznačajnije Marulićevo djelo na hrvatskom jeziku »Judita«. U taj besmrtni tekst njegov pjesnički genij utkao je nazive ubojitog ratnog pribora kojim su se služili pojedini slavni junaci, kao i bezbrojni anonimni ratnici hrvatskih banskih, ugarskih i mletačkih plaćeničkih, te, dakako, i otomanskih *šerega*. Zahvaljujući tome ostala nam je sačuvana, iako u fragmentima, onodobna hrvatska vojna terminologija.

[BALISTRA] – SAMOSTRIJEL (... Dujmu Balistriliću ...⁹)

Oružje s tetivom namijenjeno za udar s razdaljine. Sastojalo se od drvenog ili rožnatog luka, drvenog hvatišta sličnog onome kod pušaka, te mehanizma za natezanje.¹⁰ Bilo je u opremi pješaka, iako se nalaze primjeri da su ga koristili i konjanici. U Marulićevo doba bilo je već zastarjelo, pa se u sve većem broju zamjenjivalo vatrenim oružjem. Istina da spomen ovog oružja nije plod pjesnikovog zapažanja, nego je ono tvorbeni dio prezimena Marulićeve kuma,¹¹ ali sam ga, budući da je sastavni dio djela, ipak podvrgnuo analizi. *Balistra* je talijanizam čije je prihvaćanje nesumnjivo potaknuto višestoljetnim prekojadranskim utjecajem. To vidimo i u glagoljičkom tekstu, suvremenom Maruliću – Kolunićeve zborniku.¹² Međutim, dosta rano je zabilježen i izvorni hrvatski naziv tog oružja, i to u »Istarskom razvodu« iz 1325. god. Zahvaljujući glagoljičkom tekstu isprave nemamo problema sa čitanjem – samostrela = *samostrela*.¹³ Drugi primjer, iako latinički, nije dvojbena. Radi se o rječniku Fausta Vrančića tiskanom 1595. god. Tamo ga nalazimo navedenog kao: *Szamoſtril*.¹⁴

[BAT] – BUZDOVAN (batom – 186; bati – 336; bate – 1898)

Navalno oružje sastavljeno od metalnog dijela nasađenog na kratki drveni štap. Metalni dio bio je izveden sa šiljcima, ili s perima. Namijenjeno je za boj iz neposredne blizine, a moglo je biti u naoružanju pješaka i konjanika.¹⁵ U »Juditi« prvi primjer govori o konjaničkom oružju, dok su u druga dva *bate* vjerojatno upotrebljavali pješaci. Hrvatski spomen nalazimo opet kod Vrančića, kao: *Báth*.¹⁶ U suvremenom hrvatskom jeziku gotovo u potpunosti je zamijenjeno turcizmom *buzdovan*.¹⁷

[BIČAG] — BODEŽ (bičak – 242; bičag – 1566)

Oružje sastavljeno od drška i kratkog metalnog sječiva čije se oštrice, za razliku od običnog ili bojnog noža, postupno sastavljaju u izrazitom šiljku. Držak je najčešće bio od drva ili kosti.¹⁸ Nosilo se utaknuto u nožnicu. Namijenjeno je za boj iz neposredne blizine, a ponajviše je bilo u naoružanju pješaka. Marulić se ovdje poslužio turcizmom *bičak*, iako mu je na raspolaganju stajala i hrvatska riječ *bodež*, koju nalazimo kod Vrančića zabilježenu kao: *bodex*.¹⁹ Razlog tome činu je težnja za versifikacijom i rimom.²⁰ Jedan primjer tog oružja nalazimo na drvorezu sa slonom iz prvog pjevanja, a nosi ga o pojasu muškarac iz desne skupine likova.²¹

[KOPJE] — KOPLJE (kopja – 181, 220; kopja s korugvami – 577; kopji – 1040; kopja bodežnoga – 1885)

Oružje sastavljeno od drvenog kopljišta i metalnog bodila nataknutog na nj. Bodilo je bilo razvijeno u mnoštvo oblika, od listolikog, rompskog do igličastog, a kopljište je također bilo raznih duljina okruglog presjeka, najčešće od drva jasena ili kestena. Zavisno od oblika bodila i duljine kopljišta bilo je namijenjeno za boj iz blizine ili s kraće razdaljine, a pripadalo je jednako opremi pješaka kao i konjanika.²² Osim za neposredni boj, služilo je i kao sredstvo za nošenje simbola – zastava, što vidimo baš u primjeru iz 577. stiha »Judite«. Marulić nam je u 1885. stihu zabilježio postojanje zasebne podvrste koplja s izrazito dugim i šiljatim bodilom. Iz konteksta se vidi da su ga upotrebljavali konjanici. Konjanička koplja su i u 181. i 220. stihu, kao i u 577, s tom razlikom što je na posljednjemu bila zastava. Pješačko koplje se spominje u 1040. stihu, ali nije dovoljno jasno o kojoj podvrsti je riječ. Starija hrvatska književnost navodi nam *kopje* u »Aleksandru Velikom«.²³ Kako kod Vrančića nalazimo sedam različitih oblika koplja, Marulićevom smislu u konjaničkom slučaju su najbliža dva primjera riječi *kopye*, čije latinske istoznačnice glase: *hasta* i *lancea*.²⁴ Ilustracije izdanja »Judite« iz 1522. donose konjanička koplja bodežna na početku četvrtog pjevanja. Lijevi red konjanika ima sedam kopalja izrazito šiljatih vrhova, dok sučeljenih sedam desnih konjanika rukuje s devet (!) istovjetnih kopalja. Prvi od desnih ubada svojim kopljem jednog od protivnika koji prednjači pred ostalom sedmoricom. U sklopu šestoga libra nalazimo jedno konjaničko koplje bodežno porinuto kroz glavu u prizoru potjere.²⁵

[LUK] — LUK (lukove bivolje – 168; luk – 208, 457, 1151; luke – 1991)

Oružje s tetivom namijenjeno za udar s razdaljine, razvijeno u dva temeljna oblika – jednolučni i dvolučni oblik. Lukovi sačinjeni od drvenog dijela, tisovine, jasenovine ili brijestovine, i tetive od ovčjih crijeva, najčešće su bili jednolučni. Osim drva, rabila se i roževina dajući veću izbačajnu moć luku, a takvi lukovi većinom su bili konkavno-konveksno dvolučni.²⁶ Luk je bio u opremi i pješaka i konjanika. Kod Marulićevog bivoljeg luka vidi se da ga rabe pješaci, a iz konteksta se isto vidi i u 208. i 1151. stihu, dok u ostalim slučajevima to nije istaknuto. U »Aleksandru Velikom« *luke* imamo na dva, a u Kolunićevu zborniku na tri mjesta.²⁷ Karnarutić i Vrančić navode *luch*, odnosno *Luuk* bez pobližih značajki.²⁸

[MEČ/MAČ] — MAČ (mačima – 168; meči bodežni – 220; meč – 308, 629; meči – 336, 486, 1993; mečem – 514, 1051, 1053, 1895; meče – 576, 692, 948; mač – 663; meča – 839; mače – 1789)

Navalno oružje pješaka i konjanika namijenjeno za boj iz blizine. Sastavljeno je od jabuke, drška, križnice, te uskog i ravnog sječiva s dvije oštrice koje su se sastajale u manje ili više izrazitom šiljku. Načelno su konjanički mačevi bili duži od pješačkih, a u Marulićevo doba i jedni i drugi bili su razvijeni u mnoštvo podvrsta. Od sveg tog obilja pojavnih oblika, Marulić izdvaja *meč bodežni*, a sve ostale oblikovno ne ističe. Ovdje se radi o konjaničkom maču čije je sječivo bilo nešto duže od ostalih. Njegove su se oštrice neposredno iza križnice počele postupno približavati, bez uobičajenog paralelnog dijela, te su na kraju činile izuzetno šiljati vrh sječiva. Ponekad oštrice i nisu bile namijenjene za sječenje, pa je takav mač služio samo za probadanje oklopa i žičanih košulja. Drugi konjanički mač iščitava se u 576. stihu, dok se pješački mačevi nalaze u stihovima: 168, 1051, 1053, 1789, 1895. i 1993. Neodredivi su u: 308, 336, 486, 514, 629, 663, 692, 839. i 948. stihu. Isključivo kao *meč* nalazimo spomen tog oružja kako u »Aleksandru«, tako i kod Kolunića, dok Bernardin Splicićanin rabi oba oblika (*maç* i *meç*).²⁹ *Bodexni mac* spominje Karnarutić u »Vazetyu«.³⁰ Dvije vrste mača, pješački *gladius* i konjaničku *spathu*, donosi nam Vrančić, prevodeći oba jednostavno kao: *Macs*.³¹ Tri vrste mačeva mogu se identificirati kao uzori Maruliću i njegovim suradnicima. Najdojmljiviji je mač koji vidimo na nadgrobnoj ploči njegova ujaka Janka Obirića (Albertija) umrlog 1493. god. Pokojnikov lik prikazan je kako oslanja desnu ruku na gotički mač s plosnom križnicom čiji se krajevi blago povijaju u suprotnim smjerovima. Držak je u sredini zadebljan, i ima na kraju oveću jabuku oblika debljeg diska. Sječivo nije vidljivo jer je mač u koricama, ali prema njihovom obliku vidljivo je da je riječ o konjaničkom *meču bodežnome*, čije se oštrice postupno spajaju tvoreći šiljati vrh. Na kraju, prikazano je i remenje kojim se mač pričvršćivao za pojas.³² U drvorezima drugog izdanja »Judite« mačeve nalazimo u prizoru sukoba pod gradskim zidinama. Unatoč minijaturnosti prikaza, jasno se razaznaju dva mača s okruglim jabukama i jednostavnim ravnim križnicama. Dužina sječiva pokazuje da je riječ o pješačkim mačevima. Od trećeg mača vidimo samo oštricu, a sudeći prema postupno sužavajućim sječivima, to je *meč bodežni*. Nadalje, vidimo jedan mač istog tipa i u prizoru sa slonom, a nosi ga isukanog osoba s krunom na glavi. Na početku libra šestoga, u drugoj sceni pod gradskim zidinama, vidimo dva mača gotovo u cijelosti, te od trećeg samo jabuku. I kod njih su značajke iste prvim dvama iz libra prvoga.³³

[PANCIR] — ŽIČANA KOŠULJA (pancir – 246)

Obrambeno oružje pješaka i konjanika. Kroz stoljeća razvilo se iz pretežito kožnatih vrsta do potpuno metalnih s mnoštvom sastavnih dijelova. Krajem 15. i početkom 16. st. kršćanski konjanici rabili su željezne oklope ispod kojih su nosili žičane košulje, a koji su zajedno potpuno prekrivali tijelo, dok su turski bojovnici uglavnom nosili žičane.³⁴ Povodeći se zahtjevima sroka, kao i kod *bičaga*, Marulić je posegnuo za germanizmom

koji je očito bio već udomaćen. Iako nije izričito istaknuto, vjerujem da se radi upravo o žičanom oklopu, budući da su osobama iz konteksta dane istočnjačke titule, a poznato je da su otomanski vojnici preferirali takav oblik zaštite.³⁵ Vrančić istu njemačku riječ prevodi sa: *Oklope*.³⁶

[PRAĆA] — PRAĆKA (praćami – 209, 786, 1781; praće – 682)

Prastaro pješačko oružje sačinjeno od dva kožna remena i kožnatoga ležišta za kamen namijenjeno za boj s razdaljine. U Marulićevo doba bilo je posve zastarjelo, iako se prije dosta upotrebljavalo, što vidimo iz spomena u »Aleksandru Velikom« i Kolunićevo zborniku.³⁷

[SABLJA] — SABLJA (britci sabljami – 176, 1042; sabljami – 212, 1779; sa srebrom sablja – 242)

Navalno oružje pješaka i konjanika namijenjeno za boj iz blizine. Sablja ima manje ili više izrazito lučno iskovano sječivo s jednom oštricom, i to na vanjskoj strani luka. Osim toga ima križnicu i držak bez istaknute jabuke. Orientalnoga je podrijetla i u hrvatskim krajevima je ušla u opću uporabu dolaskom Turaka.³⁸ Razumljivo je stoga da ga Marulić rabi u »Juditi« kao jedno od oružja asirske vojske, što najbolje vidimo u rečenom drugom izdanju. Tamo u sceni konjaničkog sukoba vidimo kako prva osoba iz lijeve skupine drži sablju, doduše malo nespretno – sa sječivom okrenutim naopako. Uočljiva je izrazita križnica. Ostalim trima sabljama vitlaju osobe na ilustraciji iz libra šestoga. Dok konjaničke sablje imaju križnicu, pješakova je nema.³⁹

[STRILA] — STRIJELA (strila zlatoperna – 152; strilami – 178, 1040, 1879; strile operne – 208; strile – 457)

Sastavni dio kompleta, čiji smo prvi dio – luk – već opisali. Drveni dio strijele bio je izrađivan od lakog drva, dok je šiljak bio od metala. Na suprotnoj strani postavljala su se pera, čija je svrha bila stabilizirati putanju strijele. Šiljci su bili oblika lista, romba, trokuta ili lastavičjeg repa.⁴⁰ Dok su listoliki vrhovi upotrebljavani ponajčešće za lov, radi lakšeg vađenja i mogućnosti ponovnog korištenja, trokutasti i lastavičji vrhovi stavljani su na bojne strijele, upravo zato da ih protivnik ne može lako izvući iz tijela. Kod Marulića vidimo, kao jedinu distinkciju od običnih strijela, *strilu zlatopernu*. Iz jednog spisa znamo da je njegov brat Petar početkom rata 1499. god. dobio 20 strijela.⁴¹ To, Hrvatima od davnina poznato oružje nalazimo, kako kod »Aleksandra« i Zbornika, tako i kod Bernardina.⁴² Strijelu kod Vrančića nalazimo zabilježenu kao: *Sztrila*.⁴³

[SULICA] — SULICA (sulicu – 191)

Slično običnom koplju, i ovo oružje bilo je sastavljeno od metalnog bodila nataknutog na drveno kopljište. Bodilo je bilo pretežito u obliku lista ili romba, a za razliku od koplja u širem smislu, kopljište je bilo kraće. Upravo zbog toga sulica je bila prikladna za bacanje, tj. za boj iz blizine ili s manje razdaljine, a pripadala je jednako opremi pješaka kao i konjanika. Marulićev spomen govori o konjaničkom oružju. *Sulicu* nalazimo u

»Aleksandru«, u Zborniku, i »Lekcionaru«, dok kod Vrančića umjesto nje nalazimo posuđenice.⁴⁴ Jedini prikaz sulice iz druge »Judite« vidimo u rukama lijevog pješaka iz scene prvog sukoba pod zidovima.⁴⁵

[ŠČIPAČA] — vrsta oružja na motki (ščipačami – 211, 1778)

Osim kod Marulića, ovu riječ nije bilo moguće nigdje pronaći u hrvatskoj literaturi. Pouzdavajući se u pjesnikovu moć zapažanja, dade se zaključiti da je spomenuto oružje funkcioniralo na takav način da je svojim sastavnim dijelovima zahvaćalo protivnika. Postojala je, naime, jedna kasnosrednjovjekovna podvrsta oružja na motki četvrtastog presjeka, koja je osim središnjeg jako dugog šiljka imala postrance dva lučno savijena kraća šiljka. Iz njih su izlazile peraste pokretne kuke koje su se zatvarale, tj. štípale su pri povlačenju unatrag. Takvo oružje je upotrebljavalo isključivo pješaštvo, a u njemačkoj stručnoj literaturi poznato je kao *Fangeisen*.⁴⁶

[ŠČIT] — ŠTIT (ščitke – 181; zlat ščit – 191; ščitom – 514; ščiti, kih višaju o vratu prik rami – 1041)

Temeljno i najstarije obrambeno oružje svakog pješaka i konjanika razvijeno do Marulićevog doba u bezbroj oblika. Načelno se može napraviti podjela štitova na pješačke i konjaničke, s tim da su prvi obično bili većih dimenzija, pa stoga i teži. Iako na prvi pogled Marulić ne diferencira štitove po tipu, ipak se mogu prepoznati dvije različite podvrste. *Ščitak* je očito mali štit tipa *petit écu* ili *ailette*. Dok je prvi bio trokutast, drugi je imao oblik romba, pačetvorine ili kruga.⁴⁷ Sljedeći tip su *ščiti, kih višaju o vratu prik rami*, a može biti riječ o pješačkim štitovima tipa *pavez* ili *tarča* koji su se nosili na remenu prebačenom preko desnog ramena.⁴⁸ Kod primjera u 191. stihu radi se o konjaničkom štitu neidentificiranog oblika, dok štit iz 514. stiha uopće nije prepoznatljiv, jer se ionako spominje u simboličnom smislu. *Ščitove* nalazimo u »Aleksandru«, i »Vazetyu«, ali i mnogo prije u kraljevskim ispravama iz 11. st.⁴⁹ Iako na nadgrobnoj ploči Janka Obirića štit nije u potpunosti vidljiv, moguće je razaznati tzv. normanski štit. Karakterizirala ga je uzdužna simetričnost s polukružno izbočenim gornjim rubom i zašiljenim donjim krajem, uz odnos dužine i širine 1:3. Štitove kako konjaničke, tako i pješačke donosi nam »Judita« iz 1522. U spomenutom sukobu s početka libra prvoga pješaci nose ovalne štitove, a i okrunjena osoba iz sljedećeg drvoreza istog libra nosi također ovalni štit. Za razliku od njih, štitovi koje nose desni konjanici iz četvrtoga pjevanja imaju uočljivi urez za oslanjanje koplja i neodoljivo podsjećaju na Obirićev štit. Pješačke štitove istovjetne onima iz početka prvog, nalazimo i u prizoru iz šestoga pjevanja.⁵⁰

[VITEZI ŽELEZNI] — OKLOPNICI (vitezi železni – 219)

Impresivnom dojmu srednjovjekovnih vojski najviše su pridonosili konjanici zaštićeni od glave do pete željeznim oklopom. Marulić nije propustio uvrstiti i spomen na njih, premda je bio ograničen prostorom i međuodnosima spjeva – stoga i rabi dvočlanu sintagmu. U kojoj mjeri je on kao dječak i mladić bio zadivljen njihovim izgledom, možemo zaključiti iz same »Judite«, a i za živim uzorima iz njezove okoline ne moramo

dugo tražiti – njegov ujak Janko Obirtić (Alberti) mogao mu je služiti kao idealan model. Kao proslavljeni junak, Janko je pokopan u splitskoj katedrali ispod nadgrobne ploče koja nam ovjekovječuje njegov lik zaštićen kompletnim oklopom u prirodnoj veličini.⁵¹ Zahvaljujući minucioznom radu, a unatoč višestoljetnom gaženju vjerničkih nogu, nedvojbeno možemo prepoznati kasnogotički oklop. Počevši od glave, vidimo da je na nju natakuta kaciga tipa *armet* ili *helmlin*. Nju karakterizira zaobljeni tjemeni dio, zatim preklopni dio za zaštitu brade, te dvodijelni vizir, čiji je čeon dio imao uske proreze za gledanje, dok je nosni dio bio nešto izbočen u odnosu na očni. Sva tri pokretna dijela kacige preklapala su se radijalno na gore učvršćeni u istim točkama u visini ušiju. Naposljetku, vratni dio je posve reduciran.⁵² Prsni oklop pripada skupini kasnogotičkih *Kugelbrust* tipova bez pretjerano istaknutog struka. Iako to nije vidljivo zbog plašta, na ramenima je bio povezan s leđnim oklopom. Sprijeda vidimo simetrične lučne ukrase koji na obje strane izlaze iz točke u visini vrha prsne kosti. Bokovi i gornji dio bedara zaštićeni su preklopljivim pločama, dok donji dio trbuha prekriva ljuskasti oklop.⁵³ Ispod svega vidljiva je žičana košulja s rukavima, koja dopire do gornje trećine bedara. Ruke, osim spomenute košulje, štite u predjelu laktova lakatni štitići (tzv. *Armkacheln*), a rukavice prekrivaju podlaktice do pola, dok, prema onom što je još vidljivo, prsti imaju odvojen samo palac. Noge su, osim žičanim hlačama, na koljenima zaštićene koljenim štitićima (tzv. *Kniekacheln*), ali obje potkoljenice u cjelini izgleda da su pokrivene potkoljenim nogavičastim oklopom (tzv. *Beinröhren*). Kako je bilo zaštićeno stopalo, nije moguće zaključiti zbog istrošenosti kamena.⁵⁴ Dakle, tako je opremljen Marulićev ujak Janko išao u ratno kreševo. Izgled »željeznih vitezova« donose nam drvorezi iz četvrtog i šestog pjevanja. Riječ je o desnim konjanicima prikazanim s lijevog boka, zbog čega ih dobrim dijelom prekriva štit. Međutim, njihove kacige, kolikogod je sve umanjeno, najviše sličje Obirtićevoj, a isto bismo rekli i za nazuvke (tzv. *Beinröhren*). Oklopnik iz potjere, ovaj put viđen s desnog boka, nedvojbeno nam i konačno potvrđuje da je prsni oklop identičan onome kod Marulićevog ujaka. Naime, raspoznatljivi su simetrični lučni ukrasi kao na Obirtićevoj nadgrobnoj ploči. Kaciga s drvoreza dodatno potkrepljuje ovu tvrdnju.⁵⁵

*

Iz nazivlja oružja što ga nalazimo u »Juditi« potvrđuju nam se najmanje dvije činjenice. Prvo, nedvojbeno je da pretežit broj tih riječi potječe iz hrvatskog jezičnog blaga, što ujedno govori o višestoljetnoj širokoj uporabi tih ratničkih pomagala. Pridodani primjeri iz starijih i mlađih tekstova na hrvatskom jeziku to dodatno potkrepljuju. Time ujedno, osim (uvjetno!) kod slučaja *šćipače*, otklanjamo i možebitnu sumnju da se radi o Marulićevim praktičnim neologizmima. Drugo, što nas još više fascinira, jest nepobitna Marulićeva sposobnost da, unatoč složenosti pjesničkih zahtjeva, izrazi tipološku diferenciranost ponekih podvrsta oružja. Osvrnemo li se na druga njegova djela (osobito »Molitvu suprotiva Turkom«)⁵⁶, uočit ćemo da to nije bilo slučajno, nego je odraz njegova životnog iskustva i uključenosti u surovu svakidašnjicu njegova grada i domovine.⁵⁷

Potaknuto tim nazivljem, nameće se logično pitanje je li Marulić osobno sudjelovao u okršajima s Osmanlijama. Vjerojatno ćemo pogoditi ako Marulov doprinos okarakteriziramo kao intelektualni, usmjeren isključivo na jakost riječi upućene zaspalom

kršćanstvu. Dobrano u prilog tome govori i njegova oporuka u kojoj nema traga oružju, ali zato nalazimo »De re militari«, djelo antičkog teoretičara Vegecija.⁵⁸ Složit ćemo se pak da mu je po načinu djelovanja ipak mnogo bliži Juraj Šižgorić (~1445.-~1509.), poznat po svojoj »Elegiji o pustošenju šibenskog polja«, nego Ivan Česmički (1434-1472) s »Bolovanjem u taboru«. Dok nam je Šibenčanin ostavio svoj emocionalno duboko doživljeni poetski doživljaj jednog od prvih turskih pustošenja jadranskog priobalja, dotle se Pannonius žali na svoju osobnu boljeticu »zarađenu« u jednom ratnom pohodu.⁵⁹

* * *

Jedna od najvećih zagonetki vezanih za Marka Marulića i njegovu »Juditu« jest autorstvo ilustracija u drugom izdanju djela iz 1522. god. U njemu nalazimo osam drvoreza od kojih su tri, najblaže rečeno, začudna. Sva tri su ratne tematike i donose nam osim sukobljenih ratnika i simbole onodobnih velesila. U Fiskovića, kao i u trećoj Tomasovićevoj »pričici« čitamo da su Asirci stilizirani kao Turci, a Izraelci kao kršćanski vojnici. Tako bi i trebalo biti po logici djela, ali drvorezi govore drugačije. U prizoru sukoba podno zidina iz prvog pjevanja svi vojnici nose europsku odjeću; isto tako je i u drugom obračunu podno zidina iz šestoga pjevanja. Treći slučaj je u prizoru potjere iz istog pjevanja, gdje je europski opremljen oklopnik prikazan u sudjelovanju s nedvojbenim Osmanlijama. Tomasović tu scenu tumači kao bijeg Asiraca ispred Betuljana. Ali, što mi zapravo vidimo? Lijevi konjanik-Turčin goni roblje, desni konjanik-Turčin goni osobu s tijarom — očito papu, te još tri osobe od kojih je jedna s kardinalskim šešikom. Nadalje, pješak-Turčin siječe glavu osobi s tijarom — opet papi, a naposljetku oklopnikov konj gazi treću osobu s tijarom, dok on sam kopljem probada osobu s mitrom — biskupa. Tko god bili, progonitelji nisu Izraelci, a ni progonjene osobe nipošto nisu asirski vojnici!⁶⁰ Što nam pak govore državne *horugve*? Koliko god pokušavali tražiti neko drugo objašnjenje, ne možemo drugo doli u njima prepoznati simbole europskih država — i što je osobito znakovito — neprijatelja Mletačke Republike. Drugim riječima, članova ne baš uspješne Cambrayske lige! Dakle pođimo redom, u prvom prizoru pod gradom vidimo bačene na zemlju, slijeva nadesno: španjolsku zastavu (crveni latinski križ na bijelom polju); njemačku carsku zastavu (crni dvoglavi *Reichsadler* na žutom polju), te francusku zastavu (tri zlatna *fleur-de-lys*-a na plavome polju). U drugoj sceni borbe pod zidinama prva je lijeva polegnuta zastava mletačka (zlatni krilati lav sv. Marka na crvenom polju), te ponovo francuski i carski stijeg.⁶¹ Zapanjuje da je pobjednički uspravljena zastava s polumjesecom, dakle osmanlijska! Na kraju, uz oklopnika iz šestog pjevanja, podsjetimo se — onoga koji probada biskupa — »čuhta horugva« s carskim dvoglavim orlom. A baš na tom drvorezu nalazimo **·M·**! Kako to sve protumačiti? Prvi drvorez simbolizira kršćanske države, rekli smo, neprijatelje Republike, a drugi je sličan, s tom razlikom što se naglašava opasnost da Osmanlije nadvladaju sve sukobljene kršćanske vladare simbolizirane u prvom prikazu. Toj bi ilustraciji najbolje pristajali Marulićevi epigrami »De Gallis et Hispanis inter se bellantibus / O Francuzima i Španjolcima koji međusobno ratuju« i »In discordiam principum Christianorum / Protiv nesloge kršćanskih vladara«.⁶² Treća ilustracija odraz

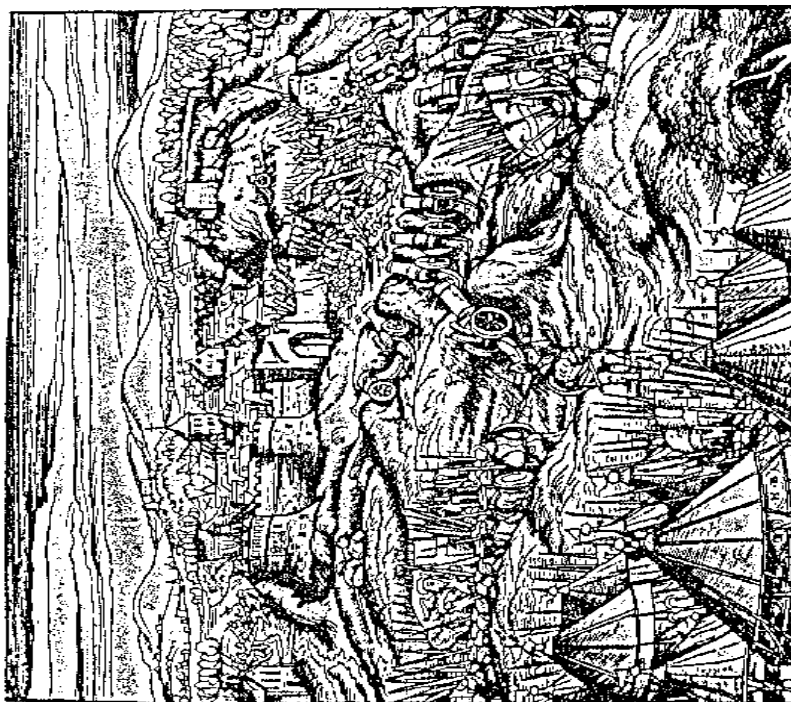
Drvorez s prizorom borbe pješaka iz prvog pjevanja. Dolje lijevo vide se španjolska, carska i francuska zastava

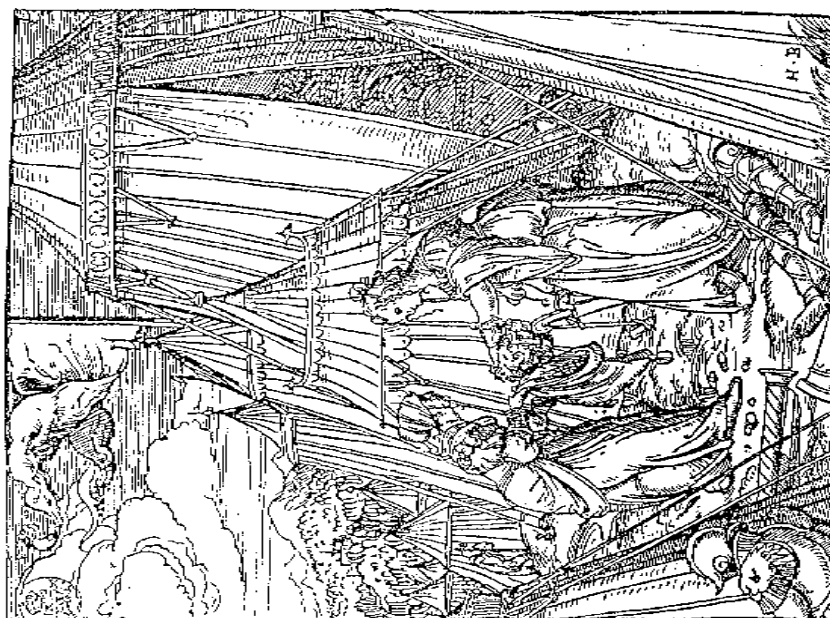
Drvorez s naslovnice 2. izdanja Judite

Judita stavlja Holofernovu glavu u torbu – prema Maruliću

Verzija iste scene u djelu Hansa Burgkmaira

Prizor napada na Gradišku od Burgkmaira. Usporedi šatore

Turci i carevac progone crkvene prelate

Šatori na drvorezu Erharda Ratdolta

je Marulićevog shvaćanja Lutherovog nastupa. Očito je da ga je on doživljavao kao jednako razornog i opasnog po kršćanstvo kao i Turke, a simbolizirajući ga carskim orlom, htio je to otpadništvo pripisati carskim zemljama. Ujedno nam proročanski najavljuje *Sacco di Roma* do kojeg je došlo pet godina nakon što je izišlo drugo izdanje. Međutim, to nam može biti indicij za postojanje određenog Marulovog polemičkog spisa uperenog protiv protestantizma.

Sabravši u konačnici sva tumačenja dolazimo do zaključka da spomenute ilustracije uopće ne odgovaraju kontekstu »Judite«, nego da su tematski prikladnije za druga Marulićeva djela, ona koja oporuka spominje kao »*multa alia, que nondum sunt impressa*«. ⁶³ Kako nije htio da drveni predlošci propadnu, ustupio ih je kod tiskanja drugog izdanja. Osim toga, po svemu sudeći, Marul ih je izradio potkraj života, vjerojatno 1517-1521. god. ⁶⁴ Pritom ostaje otvoreno pitanje oslanjanja na starije i suvremene uzore, za čije postojanje je mogao saznati za vrijeme svojih putovanja ili od svojih prijatelja. ⁶⁵

Može li političko zamjeranje *Serenissimi* biti razlog golemog vremenskog razmaka između dovršenja rukopisa »Judite« i njegova tiskanja? Što je moglo uzrokovati dvadesetogodišnje kašnjenje? Ne mali broj indicija upućuje na to da su glavna smetnja bili nepovoljni politički odnosi Mletačke Republike i Ugarskog Kraljevstva. Ali prije razrade, sagledajmo tadašnje protagoniste i njihove međusobne odnose. Već smo naveli na početku kratkotrajni mletačko-turski rat na razmeđu 15. i 16. st., tijekom kojeg se na stranu Republike stavio i kralj Vladislav Jagelović sa svojim hrvatsko-ugarskim odredima. Vjerojatno motiviran nepovoljnim ratnim događanjima Marulić je prionuo s posebnim nadahnućem sastavljanju svog epohalnog djela. Međutim, kao što je poznato, rat je završio, i kratkotrajno savezništvo pretvorilo se najprije u nepovjerljivo i oprezno motrenje, a zatim u neprikriveno neprijateljstvo. U istom razdoblju jedan od najboljih Marulićevih prijatelja gradio je svoju životnu i političku karijeru, u čijem je temelju bila nepomirljivost s mletačkom vladavinom u njegovom rodnom gradu, ali i u cijeloj južnoj Hrvatskoj. Riječ je o Petru Berislaviću, budućem hrvatskom banu. ⁶⁶ Već 1504. god. on je tijekom svojih diplomatskih misija pokazivao nepopustljivost prema mletačkim pretenzijama, pa je *Serenissima* to brzo uočila. Sljedećih godina situacija se sve više zaoštravala, da bi konačno 1509. god. na inicijativu Cara, papa Julije II, te naposljetku kralj Vladislav, pristupili Cambrayskoj ligi uperenoj protiv Venecije. Tada, kad su maske pale, Mlečanin Pasqualigo nedvosmisleno naziva Berislavića neprijateljem Republike. ⁶⁷ Unatoč tome što je na kraju u Ugarskoj i Hrvatskoj sve ostalo samo na ratnoj retorici, Mlečani nisu zaboravili njegove riječi »*da ima puno rodbine u mnogim mjestima rečene Dalmacije*« koja bi ga podržala u njegovim političkim zamislima. Stoga ga ni narednih godina nisu gubili iz vida, nepovjerljivo prateći njegovu borbu protiv Turaka, sve do banove smrti 1520. god. Poznavajući Marulićev krug, postavlja nam se logično pitanje je li se on našao na popisu banovih pristaša, dospjevši na taj način u nemilost Venecije? Doduše, ne otvorenu, nego onu perfidnijeg oblika – cenzorsku. Naš odgovor, kojim pretendiramo na objašnjenje zagonetke dvadesetogodišnjeg čekanja, argumentira se gore navedenim političkim zbivanjima, ali i znakovitim iščeknućem »male rasprave« spomenute u prvom

pismu Jerolimu Ćipiku.⁶⁸ Nakon što je 1501. dovršio rukopis »Judite«, Marulić se posredno angažirao oko tiskanja, a u tu svrhu trebalo je dobiti *imprimatur*. Postupak se otegao, a u međuvremenu je došlo do mletačko-ugarskog zahlađenja. Iako je Marul još kao padovanski (vjerojatno) student posvećivao prigodnice mletačkom državnom vrhu, tj. pojedinim pripadnicima vladajuće *skupnovlade*, to mu nije dalo vječni kredit. Budnom oku sumnjičavog državnog cenzora nije promakao neki redak iz »male rasprave« kojim se Marulić zamjerio ili Republici, ili Crkvi, ili objema, pa je spis zaplijenjen, a »Judita« stavljena na led. Uz to, vjerojatno nalaženje njegovog imena u kontekstu neprijatelja Republike bilo je krajnje nepovoljno, tako da bi Lav vjerojatno držao knjigu zatvorenu za »Juditu« sve do kraja Marulićevog života. Međutim, nestankom s povijesne pozornice bana Berislavića, čijeg se djelovanja Venecija očito pribojavala, Lav je otvorio knjigu s tekstom *Pax tibi Marce*. Tako je Marul, pred večer svog života doživio »Juditu« tiskanu kod Guilielma da Fontaneta u Mlecima 1521. god.⁶⁹ Koliku je ulogu u tome svemu, kao inicijator ili moderator, odigrao utjecajni Jacopo Grasolari, tek treba ispitati.⁷⁰ U najmanju ruku, intrigantno je kako su pisma Ćipiku dospjela u Grasolarijeve spise?

U tom predugom razdoblju pjesnik je postupio po onim narodnim »s rogatima se nije bosti« i »koga je moliti, nije ga ljutiti«, pa je poučen sudbinom »Davidijade«, »Vitae beati Hieronymi«, a donekle i »De imitatione Christi«, izbjegavao nepotrebno uzburkivanje vode, što vidimo i u osobnim relacijama – prema Jacopu Grasolariju. Stoga je i logičan niz djela »Epitaphium Leonardi Lauredani, inclyti Venetorum principis«, »Epitaphium eiusdem« (1521), »Ad inclytum uirum Andream Grittum Venetorum principem bene meritum nuperrime creatum«, »In laudem eiusdem«, »Quod omnia prospera sperare liceat Andrea Gritto Venetorum principe«, »Domino Ioanni Baptistę de Molino Spalati p̄tore bene merito« (1523.). Pazio je i da pohvaljeni pape ne budu suparnici Republike,⁷¹ ali potišten sudbinom svog grada, naroda i cijelog kršćanstva smatrao se pozvanim to pretočiti u stihove.

Vjerojatno je Marulić desetak godina prije Cetingrada bio svjestan, bivajući izviješten o konstelaciji snaga od Nigera iz prve ruke, da jedina nada u borbi protiv Osmanlija leži u Maksimilijanu I. († 1519), rimsko-njemačkom caru, odnosno njegovom sinovima, Karlu i Ferdinandu. Znakovito je u tom smislu prvo mjesto dano upravo caru kod nabranja kršćanskih vladara u »Tužen'ju grada Hjerozolima«. Ali sve je to bilo prije wittenberških 95 teza.⁷²

BILJEŠKE

¹ Grga Novak, »Split u Marulićevo doba«, *Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića 1450-1950*, Zagreb 1950, 41.-43.

² Upravo pri sklapanju ugovora o gradnji kaštela u Sućurcu susrećemo Marka Marulića. Vidi: Cvito Fisković, »Umjetnički obrt XV. – XVI. stoljeća u Splitu«, *Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića 1450-1950*, Zagreb 1950, 137; Mirko Tomasović, *Životopis Marka Marulića Marula, Mogućnosti XLV/7-9*, Split 1998, 6.

- ³ Novak, 1950, 45.
- ⁴ Novak, 1950, 46.-55; Tomasović, 1998, 7.
- ⁵ Tomasović, 1998, 4.
- ⁶ Franičević, Marin, u: Marulić, Marko, *Versi harvacki*, Split, 1979, 42.
- ⁷ Franičević, 1979, 43.
- ⁸ Skok, Petar, »O stilu Marulićeve Judite«, u: *Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića 1450-1950*, Zagreb 1950, 184; Fisković, Cvito, »Marko Marul Pečenić i njegov likovni krug«, *Čakavska rič I*, Split, 1972, 79; Tomasović, Mirko, »Šest 'pričica' o Juditi Marka Marulića«, *Mogućnosti XLVII/7-9*, Split, 2000, 5.
- ⁹ Marulić, 1988, 113.
- ¹⁰ Poschenburg, Viktor, *Die Schutz- und Trutzwaffen des Mittelalters*, Stuttgart 1939, 178, 182.
- ¹¹ Hrvatski biografski leksikon 1, Zagreb 1983, 397. – Njegov otac Petar Luke Zlosinovića bio je balistarij (...) Po tome je njegov rod dobio nadimak Balistić ...
- ¹² Valjavac, M., »Kolunićev zbornik«, *Djela JAZU* 12, Zagreb 1892, 243. – ... strela boleš'tra voin'noga ...; 264. — ... strela balištrena ...
- ¹³ Bratulić, Josip, *Istarski razvod*, Pula 1992, 10b, 108.
- ¹⁴ Vrančić, Faust, *Dictionarivm qvinque nobilissimarvm Europæ lingvarvm, Latinæ, Italicæ, Germanicæ, Dalmati[c]æ, & Vngaricæ*, Venecija 1595, u: *Most*, vol. 1, Zagreb 1990., 118.,
- ¹⁵ Poschenburg, 1939, 137, 139.
- ¹⁶ Vrančić, 1990, 126; *Usp.*: Marulić, Marko, »Susana«, *Versi harvacki*, Split, 1979, 157.
- ¹⁷ Vrančić, Abdulah, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo 1989, 157. — < tur. *bozdogan.*: Jedan od najranijih spomena vidi kod: Karnarutić, Brne, *Vazetye Sigetta grada*, Venecija, 1584, 6, 8, 16; Vidi također: Franičević, 1979, 48.
- ¹⁸ Poschenburg, 1939, 145, 146, 154.
- ¹⁹ Škaljić, 1989, 141; Vrančić, 1990, 190.
- ²⁰ Skok, 1950, 169, 172, 190, 200, 201.
- ²¹ Marulić, Marko, *Judita*, Zagreb, 1950, 36.
- ²² Poschenburg, 1939, 156, 171, 172.
- ²³ Jagić, Vatroslav, »Ogledi stare hrvatske proze, Život Aleksandra Velikoga«, *Starine JAZU* 3, Zagreb 1871, 235, 244, 261, 295.
- ²⁴ Vrančić, 1990, 150, 159; Izgled konjaničkog bodežnog koplja donosi nam Vittore Carpaccio (1455.-1525.), Marulićev suvremenik, u slici sv. Jurja. Vidi: *Ciclo di San Giorgio degli Schiavoni, Venezia, Scuola di San Giorgio – San Giorgio in lotta col drago, L'opera completa del Carpaccio* (presentazione di Manlio Cancogni), Milano, 1967, Tav. XL-XLI
- ²⁵ Marulić, 1950, 89; Tomasović, 2000, 6.
- ²⁶ Poschenburg, 1939, 177.
- ²⁷ Jagić, 1871, 286, 321; Valjavac, 1892, 190, 191, 242.
- ²⁸ Karnarutić, 1584, 5, 15; Vrančić, 1990, 115.
- ²⁹ Jagić, 1871, 248, 261, 264, 265, 272, 273, 287, 293, 295, 310; Valjavac, 1892, 156, 161, 239, 245, 261; *Lekcionar Bernardina Splićanina 1495*, Split (pretisak) 1991, 5, 14, 58, 73, 77, 89, 162, 163.
- ³⁰ Karnarutić, 1584, 6, 11.
- ³¹ Vrančić, 1990, 148, 205.
- ³² Poschenburg, 1939, 148, 150; Istu vrstu mača nalazimo na slici »Arrivo degli ambasciatori inglesi presso il re di Bretagna« Vittorea Carpaccia. Vidi: *L'opera completa del Carpaccio* (presentazione di Manlio Cancogni), Milano, 1967, Tav. VII.
- ³³ Marulić, 1950, 33, 36, 86.
- ³⁴ Poschenburg, 1939, 80-82.
- ³⁵ Karnarutić, 1584, 6. — ... panccir-ochlope ..., 16, 19; Čurčić, Vejsil, *Starinsko oružje u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1943, 138.
- ³⁶ Vrančić, 1990, 163; *Usp.*: Marulić, Marko, »Molitva suprotiva Turkom«, *Versi harvacki*, Split, 1979, 169.
- ³⁷ Jagić, 1871, 258; Valjavac, 1892, 156.; Vidi također: Grga Novak, *Povijest Splita I*, Split 1978, 630.

- ³⁸ Karnarutić, 1584, 5-19; Čurčić, 1943, 111; Skok, 1950, 185.
- ³⁹ Marulić, 1950, 64, 89; Ne slažem se s Tomasovićevim navodom da je riječ o maču. Vidi: Tomasović, 2000, 6.
- ⁴⁰ Demmin, August, *Die Kriegswaffen in ihren geschichtlichen Entwicklung*, Gera 1891, 887, 888.
- ⁴¹ Milošević, Miloš, »Sedam nepoznatih pisama Marka Marulića«, *Mogućnosti XXXVIII/11-12*, 955.
- ⁴² Jagić, 1871, 258, 260, 286, 287, 297, 320, 321; Valjavac, 1892, 30, 190, 191, 242; Lekcionar, 1991, 162.
- ⁴³ I to dvaput: Vrančić, 1990, 151, 198.
- ⁴⁴ Jagić, 1871, 295; Valjavac, 1892, 30, 179; Vrančić, 1990, 184, 199, 211, 217.
- ⁴⁵ Marulić, 1950, 33.
- ⁴⁶ Poschenburg, 1939, 160, 177; Na ilustracijama drugog izdanja uočljiva su dva specifična oružja na motki, ali ni jedno ne odogovara »ščipači«.
- ⁴⁷ Karnarutić, 1584, 19, — ... Occhruglieni schitach ...
- ⁴⁸ Poschenburg, 1939, 118-122.
- ⁴⁹ Jagić, 1871, 234, 244, 249, 257, 262, 293; Karnarutić, 1584, 6, 19.
- ⁵⁰ Marulić, 1950, 33, 36, 64, 86.
- ⁵¹ Fisković, 1972, 68.
- ⁵² Poschenburg, 1939, 57, 63.
- ⁵³ Poschenburg, 1939, 86, 90.
- ⁵⁴ Poschenburg, 1939, 15, 20, 95, 105, 109.
- ⁵⁵ Marulić, 1950, 64, 89.
- ⁵⁶ Marulić, 1979, 169. — ...Meči ne valjaju, ni **ščit s oklopami**, / Ni ki upravljaju **strilom ter puškami**; / Jake konje tokoj ter **kopja** napravit ...
- ⁵⁷ *Utoliko se naša tumačenja potkrijepljena sa stručnom literaturom razlikuju od onih Marina Franičevića i Milana Moguša*. Usp.: Marulić, 1979, Rječnik; Marulić, 1988, Rječnik Marulićeve »Judite«
- ⁵⁸ Kolendić, Petar, Marulićeva oporuka, Split, 1924; *Nema potrebe isticati ratne odlomke ostalih knjiga iz njegove osobne biblioteke*.
- ⁵⁹ *Hrvatski latinisti – razdoblje humanizma*, priredio Darko Novaković, Zagreb, 1997, 33-36, 19-24.
- ⁶⁰ Usp.: Fisković, 1972, 79, 80; Tomasović, 2000, 5, 6.
- ⁶¹ Simbole tadašnjih država, članica Lige i Venecije, nalazimo kod suvremenih njemačkih umjetnika – Hansa Burgkmaira i drugih. Vidi: *The Illustrated Bartsch 11*, New York 1980, 148. – *The Assault on Gradisca; The First Battle between the French and the Venetians*
- ⁶² Marulić, Marko, *Glasgowski stihovi* (preveo Darko Novaković), Zagreb 1999, 22-25.
- ⁶³ Kolendić, 1924, 15.
- ⁶⁴ Usp.: Marulić, 1999, 145; Što se tiče drvoreza iz prvog izdanja, ne podržavam mišljenje da likovi iz prizora sukoba nose tursko oružje (usp.: Tomasović, 2000, 5.), temeljeći tvrdnju upravo na prikazanom oružju, koje je po svim svojim karakteristikama antičko. Ne ulazeći ovdje u šire potkrepljivanje teze, ukazujem samo na dva lijeva lika (s lukom i štitom u ruci) čiji prsni oklop ima sve osobine rimskog »thoraxa«. Usp.: Poschenburg, 1939, 10; Potpuno identičan im je reljef prsnog oklopa sa splitskih gradskih zidina iz 1503. god.
- ⁶⁵ Je li Marulić imao prigodu posredno dobiti informaciju o djelima njemačkih drvorezaca? Naime, jedan detalj im je zajednički. Kao prva, *Chronica Hungarorum* Ivana od Thurocza, tiskana u Brnu, odnosno Augsburgu 1488. god., ima ilustraciju tabora i šatora izrađenu od Erharda Ratdolta. Jednaki tip šatora nalazimo u radovima Hansa Burgkmaira (1473-1531), također Marulovog suvremenika. U ilustracijama njegova *Weisskuniga*, te u drvorezu »Judita i njena sluškinja stavljaju Holofernovu glavu u torbu« iz 1515. god. prepoznajemo jednake šatore kao u Marulićevu drvorezu s obezglavljenim Holofernom. Usp.: Marulić, 1950, 81; Thwroc, Joannes de, *Chronica Hungarorum*, Budapest 1957, 153; *The Illustrated Bartsch 11*, 1980, 148; Hollstein, F. W. H., *German Engravings, Etchings and Woodcuts*, Volume V, Amsterdam, 33.

⁶⁶ Peričić, Eduard, »Vranski priori Ivan od Paližne i Petar Berislavić«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 18, Zadar 1971, 291.

⁶⁷ Peričić, 1971, 296.

⁶⁸ Milošević, 1991, 950, 963.

⁶⁹ Drugo tumačenje daje Mirko Tomasović. Vidi: Mirko Tomasović, »Pjesničke i poetičke osobitosti Marulićeve 'Judite'«, *Judita*, Split, 1988, 13; Koliku su ulogu u dopuštenju imali Grittiji?

⁷⁰ Milošević, 1991, 959; Milošević spominje načelne, teološke i materijalne motive protivljenja tiskanju. Sasvim moguć je i politički motiv.

⁷¹ Milošević, 1991, 945; Marulić, 1999, 8, 16, 18, 30, 32, 34, 104-109, 205, 206.

⁷² Marulić, 1979, 173; Ugri su šesti, a Mlečani osmi od petnaest kršćanskih država. Pretenzije Habsburgovaca prema Hrvatskoj starije su od Marulića, i već je Maksimilijanov otac, Friedrich, očitovao to u svojim grbovima. Vidi: *The Illustrated Bartsch* 11, 101, 140, 141; Hye, Franz-Heinz von, *Plurimumque Europae provinciarum rex et princeps potentissimus – Kaiser Maximilians I. Genealogisch-heraldische Denkmäler in und um Innsbruck, Staaten – Wappen – Dynastien*, Veröffentlichungen des Innsbrucker Stadtarchivs, Neue Folge, Band 18, Innsbruck 1988; Uostalom, Mavro Vetranović (1482-1576) bio je istog mišljenja. Vidi: »Pjesanca slavi carevoj«, *Zbornik stihova XV. i XVI. stoljeća*, Zagreb 1968, 202-205.

ŠIBENČANIN FAUST VRANČIĆ – O 450. OBLJETNICI ROĐENJA*

Josip Lisac

Kada kažemo Faust Vrančić danas, 450 godina nakon njegova rođenja, pred očima nam se javlja velikan duha izrastao iz naših tegobnih prilika, svestranik izgrađen u Europi, koja je našu *rasutu baščinu* prečesto okruživala što okrutnošću što ravnodušnošću. Upravo kada se u Šibeniku rađa Faust Vrančić i kad se u Domovini pred turskim provalama tako strašno osjeća rasap i očaj, Hrvatska daje velike ljude koji znače mnogo i u književnosti (kao npr. Marin Držić) i u društveno-političkim zbivanjima, kao npr. Antun Vrančić, vrhunski diplomat, stric Faustov. Sretniji narodi već su uznapredovali u organizaciji svoga života, a tu su i našijenci sudjelovali (Matija Vlačić Ilirik npr.) izrastajući do prepoznatljivih veličina. Potkraj 16. stoljeća Turci već doživljavaju poraze, ali u Hrvatsku stižu Vlasi koji ne žele biti ni pod svjetovnim ni pod crkvenim hrvatskim vrhovništvom. Ta će zbivanja imati i jezične posljedice, tj. dugo će se i bolno rješavati hrvatsko jezično pitanje. Kako se god mnogi Hrvati uvjeravali u tvrde uši kršćanskoga svijeta, ipak se i izvan Hrvatske mnogo razmišljalo o južnoslavenskim prostorima, poglavito u krugu vatikanskih strateg(ija), a i drugdje u utjecajnim sferama. Spas od turske pogibelji nije bilo lako naći, pa su i vjera i jezik bili važna životna područja, obećavajuća. Pojave kao što su bili Dubrovčanin Marin Temperica, Splitski Aleksandar Komulović, Zadranin Šime Budinić, pokazuju da se o jeziku prema kraju 16. stoljeća razmišljalo i politički i filološki. Marin Temperica uključio se u nastojanja Družbe Isusove u smislu posebnoga književnog jezika na zapadu Osmanskoga Carstva, posebice svojim izvješćem iz 1582, utjecajnim i na odluku da Bartol Kašić sastavi prvu slovniciu hrvatskoga jezika. Aleksandar Komulović, splitski čakavac, dospio je pod kraj života u Dubrovnik, prigrlio dubrovački štokavski idiom o čemu govori već i naslov njegova djela objavljena 1606, naime *Zrcalo od ispovijesti*. Zadranin Šime Budinić važan je i po svom grafijskom radu, naročito pak zato što se i on opredjeljivao za štokavštinu, uz to što ga je poznavanje baštine (a i drugi

---

* Ovaj je tekst predavanje održano u Matici hrvatskoj Zadar 6. prosinca 2001. Ovdje je dodana literatura, a samo usmeno izlaganje bilo je nešto opsežnije.

razlozi) navodilo na uporabu slojevita jezika. Pribrojimo li tim autorima Vrančića i Kašića, vidjet ćemo da se oni koncentriraju oko dviju točaka, oko Dubrovnika i njegova značenja, te oko graničnoga (zadarskoga) područja između sjeverozapadnoga i jugoistočnoga hrvatskoga jezičnoga kompleksa. Sâm Kašić svojim paškim rođenjem i svojim dubrovačkim opredjeljenjem povezuje ta dva uporišta. Dubrovnik je očito mogao podsjećati na Toskanu, osobito bogatstvom književnoga rada, a autori iz Zadra i iz okolice, kakvi su i Vrančić i Kašić, mogli su lakše od drugih uočiti kakve su hrvatske tendencije jezičnoga razvoja dominantne i perspektivne. Kako mu drago, svakako su se vrlo rano pojedini čakavci opredjeljivali za drugačiji idiom, pri čemu su vanjski utjecaji bili važni, no i osobne su karakterne crte sigurno imale nemalo značenje. Kašić nije poput Vrančića skakao padobranom, ali je, kao i njegov stariji šibenski suvremenik, pokazivao hrabrost, samostalnost i odlučnost. Povezuje ih i rani odlazak u strani svijet, pa i činjenica trajnoga ili uglavnom trajnoga boravka u dijaspori te smrt u tuđini, u Veneciji (Vrančić) i u Rimu (Kašić).

II.

Nemirni Vrančićev život još nije dobro proučen, posebno s obzirom na mnoge nepodudarnosti u različitim učenjaka. Potvrđeno je da su Vrančići u Šibenik stigli iz Bosne. Šibensko svetište hrvatskoga humanizma u znatnoj su mjeri obilježili Vrančići; otac Faustov bio je Mihovil, humanistički pjesnik, prozaik i prepisivač; stric spomenuti Antun, istaknuti latinist, nadbiskup ostrogonski i primas Ugarske, potkraj života i kraljev namjesnik. Povjesničar, pjesnik i prvi šibenski arheolog Karlo bio je Faustov nećak. Faust, rođen 1551, školovanje je počeo u rodnom gradu, ali je već u ranom djetinjstvu napustio domovinu otišavši u Požun (Bratislavu). Brinuo se Antun za nećaka očinski i stričevski, pa je Faust u Padovi studirao filozofiju i pravo od 1568. do 1572; tu se bavio i glazbom. Školovao se i u Rimu i u Beču. U Rimu je 1575. član hrvatske Bratovštine sv. Jeronima. Godine 1579. postaje Faust zapovjednik Veszpréma i upravitelj biskupskih imanja. Žena mu je rano umrla; imao je kćer i sina. Od 1581. do 1594. bio je tajnik i savjetnik cara Rudolfa II. u Pragu. Tada sudjeluje u visokoj europskoj politici; očit je njegov antiturski stav. Faust je bio odan caru, pa mu je nadvojvoda Ernest 1587. darovao sela Petrovo Polje, Muć i Žrnovnicu. Godine 1591. dobio je još neka sela i dosta novca. Iz Praga je 1594. oputovao u Veneciju, a tada je i zaređen za svećenika. U Mletcima objavljuje rječnik 1595, također (možda) tada i djelo *Nove naprave / Novi strojevi*. Naslovni čanadski biskup postaje 1598. g. Vrančić sudjeluje u osnivanju Akademije hrvatskoga jezika u Rimu 1599. U Rimu je ušao u red barnabita. Godine 1611, nakon smrti zagrebačkog biskupa Šimuna Bratulića, papa Pavao V. preporučio je caru Fausta Vrančića za Bratulićeva nasljednika, ali se car odlučio za drugog čovjeka. Kako je Faustu smetala rimska klima, napustio je taj grad. Krećući prema Šibeniku, umro je u Veneciji 27. siječnja 1617; pokopan je na otoku

Prviću. Odrastao u nacionalno svjesnu ozračju, pri čemu je očito najzaslužniji stric Antun, poželio je da njegove rukopise s njim polože u grob. Oporuku je sastavio u Rimu 12. lipnja 1615; dodatak oporuci sastavljen je u Veneciji 15. siječnja 1616. Dobro je Faust znao talijanski; s obitelji se dopisivao na tom jeziku. Također je dobro znao njemački i mađarski, svakako i latinski.

III.

Može se reći da je Faust Vrančić bio plodan autor, iako nije ostvario opsežan opus. Godine 1595, kako rekospo, u Veneciji je objavio *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae* / Rječnik pet najuglednijih europskih jezika. Godine 1606. objavio je *Život nekoliko izabranih divic*, hrvatski pisano prozno djelo izdano u Rimu. Bavio se i filozofijom, pa je u Veneciji objavio 1608. knjigu *Logica suis ipsius instrumentis formata*; 1610. objelodanio je u Rimu djelo *Ethica christiana*. Ta je djela potpisao pseudonimom Justus Verax Sicenus / Pravedni Istinoljubivi Šibenčanin. Oba djela, *Logica nova suis ipsius instrumentis formata et recognita*. *Ethica Christiana*, potpisavši ih svojim imenom, objavio je 1616. u Veneciji. Najveću slavu donijela mu je knjiga *Machinae novae*, možda prvi put objavljena u Mletcima 1615. U Požunu je 1575. dovršio kratki životopis Antuna Vrančića; taj je tekst prvi put tiskan 1798. u Budimu. U rukopisu ostao je latinski pisani *Šibenski statut*, također latinski rukopis *Ilirska povijest*. Sačuvano je i pet latinski pisanih pjesama; tiskane su u Šibeniku 1995. Jedna hrvatski pisana pjesma objavljena je u njegovu *Životu nekoliko izabranih divic*. Dodajem da je Vrančić 1606. sastavio spis »Izvještaj o stanju Katoličke crkve«; postoji i njegov spis »Načini obnove religije u Mađarskoj«. O pojedinim od tih djela reći ćemo ono osnovno, a prije toga kratko o literaturi koja se bavi Faustom Vrančićem.

Devetnaesto stoljeće donijelo je znatnih istraživačkih rezultata o Faustu Vrančiću. Riječ je prije svega o radu Đure Daničića (»Prilog za istoriju akcentuacije hrvatske ili srpske«, *Rad*, 20, 1882; *Istorija oblika srpskog ili hrvatskog jezika*, Beograd 1874), Armina Pavića (»Ivan Tomko Mrnavić«, *Rad*, 33, 1875), Ivana Kukuljevića Sakcinskoga (*Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Zagreb 1886) i Tome Maretića (*Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, Zagreb 1889).

U prvoj polovici 20. stoljeća jedan je važan prilog o Faustu Vrančiću, i to osobito važan. Riječ je o studiji Vladoje Dukata »Rječnik Fausta Vrančića«, *Rad*, 231, 1925. Također je Kombolova obradba Fausta Vrančića u njegovoj *Povijesti hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (Zagreb, 1945) sažeta, ali i vrlo sadržajna.

U drugoj polovici 20. stoljeća važne je rezultate u proučavanju Vrančićeva života i rada ostvario Valentin Putanec. Uz interes za Vrančićev rječnički rad Putanec je pozornost posvetio i Vrančićevoj hrvatskoj prozi. Osobito je znatan Putančev prinos proučavanju

Vrančićeve cjelokupnog leksika u kontekstu stare hrvatske leksikografije. U posljednje doba, među ostalim, taj učenjak ističe kulturološko i političko značenje pojave rječnika Fausta Vrančića.

Među stranim znanstvenicima ističe se rad što ga je napisao Arturo Cronia; i drugi su lingvisti, npr. Elisabeth von Erdmann-Pandžić i Wiesław Boryś, dosta pisali o našem svestranom velikanu.

Josip Vončina u raspravi o Vrančićevu rječniku pokazao je da Vladoje Dukat nije o temi rekao sve što je potrebno znati.

Stanko Žepić visoko je ocijenio njemačku dionicu Vrančićeva rječnika. Time je signalizirao da se i drugi specijalisti trebaju pozabaviti Vrančićevim pentaglotom.

Igor Gostl puno je proučavao hrvatsku leksikografiju, a često je pisao i o Vrančićevu rječniku. Vrančića obrađuju i drugi, npr. Ljudevit Jonke, Radoslav Katičić, Dalibor Brozović, Zlatko Vince, Branka Tafra, Diana Stolac, Marija Znika, Danko Šipka itd.

Stručnjaci raznih usmjerenja, npr. Vladimir Bazala, Vladimir Muljević, Žarko Dadić, Šime Jurić, Srećko Kovač ili Kruno Prijatelj, također su se bavili različitošću Vrančićevih ostvarenja. Nerijetko se upravo nelingvisti bave početcima kodificiranja raznih terminologija u Vrančićevu djelu.

I povjesničari književnosti, razumije se, usmjeruju se na studij Vrančićeva djela. Vrančića proučavaju Marin Franičević, Ivo Frangeš, Slobodan P. Novak, poglavito pak Josip Bratulić, Joanna Rapacka, Dunja Fališevac, Olga Perić, Darko Novaković i Bratislav Lučin.

Posebnu pozornost Faustu Vrančiću poklanja Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić« u Šibeniku. Ona je, i to uglavnom samostalno, objavila Faustove *Nove strojeve* (1993), Mrnavićev *Govor na pogrebu Fausta Vrančića* (1993), Vrančićev *Život nekoliko izabranih divić* (1995), *Sentimentalni odgoj: Antun i Faust Vrančić* (1995). Godine 2001. publicirala je *Zbornik o Faustu Vrančiću*, gdje je objavljeno desetak prinosa o našem autoru. Iz tog se zbornika lako vidi kako se mnogo pozornosti Vrančiću poklanja u Mađarskoj, no ona, naravno, nije ograničena samo na tu zemlju.

IV.

Rječnik pet najuglednijih europskih jezika, latinskoga, talijanskoga, njemačkoga, hrvatskoga i mađarskoga – to je prvi hrvatski reprezentativni rječnik i prvi samostalno tiskani rječnik u Hrvata. To je djelo bilo utjecajno, tj. pobuđujuće je djelovalo i u hrvatskoj i u stranim leksikografijama. Recimo, već na početku 17. stoljeća Vrančićem su se poslužili Nijemac Hieronim Megiser, Čeh Peter Loderecker, Talijan Bernardino Baldi, sastavljač mađarsko-talijanskoga rječnika. Mađžari su se mnogo bavili Vrančićem, koji je među ugledne jezike svoga rječnika uključio i mađžarski. Razumije se samo po sebi da je Vrančić naročito bio nasljedovan u Hrvata, recimo u Jakova Mikalje, u Ivana Belostenca i u drugim

starijim rječnicima, sve do Stullijeva leksikografskog rada. No još prije drugih autora Vrančića je temeljito konzultirao mladi Bartol Kašić. On je u svom rječniku u glavni preuzimao Vrančićeve riječi, u stanovitoj mjeri unosio izmijenjene Vrančićeve riječi, isključivao neke tzv. »sjeverne« riječi, izbacivao sve tzv. »nepristojne« riječi. Od leksema što ih nije Kašić preuzeo iz Vrančićeva rječnika vrlo je zanimljivo da su brojne riječi upravo iz Budinićevih djela i iz djela drugih autora, npr. Komulovića. Važno je svakako da su neke riječi unesene iz Vrančićeva *Života nekoliko izabranih divic*. Dakle, Kašićev je rječnik jako ovisan o Vrančićevu. Sâm Vrančićev rječnik ima 128 stranica, 5467 latinskih natuknica, hrvatskih ukupno oko 5800. Riječi su složene u pet stupaca za pet uvrštenih jezika, i to tako da je značenje latinske riječi doneseno jednim značenjem u ostalim jezicima. Temelj je hrvatskoga stupca čakavština šibenskoga područja Vrančićeva doba, ali su zastupljene i štokavske, pa i kajkavske riječi. Uglavnom se radi o svakodnevnim riječima. Vrančić ističe da je djelo sastavio »pred mnogo godina, u malo dana«; vjerojatno je rječnik bio u cjelini dovršen između 1585. i 1590. Na uvodnim stranicama čitamo pohvalnu pjesmu češkoga humanističkog pisca Hieronyma Arconata; iz nje doznajemo autora rječnika, jer se njegovo ime ne nalazi na naslovnoj stranici. U predgovoru ističe autor ljepotu »dalmatinskoga« govora, po njegovu mišljenju najljepšeg slavenskog jezika, s mjestom kakvo ima toskanski za talijanski jezik. Rječnik je Vrančić posvetio španjolskom isusovcu Alfonsu Carrilliju, svom prijatelju. »Dalmatinski« jezik sigurno možemo razumjeti kao hrvatski; npr. u Lodereckerovu rječniku, koji se često drži drugim izdanjem Vrančićeva rječnika, uz dodani češki i poljski jezik, *Dalmata je Hrvat, dalmaticae hrvatski* i sl. U dodatku na kraju djela nalazimo popis »dalmatinskih riječi koje su Mađžari prisvojili«, zatim deset Božjih zapovijedi, Vjervanje, Oče naš i Zdravo Marijo na pet jezika. Za tridesetak latinskih riječi nema hrvatskoga ekvivalenta, jamačno ne zato što Vrančić hrvatskih riječi ne bi znao; najvjerojatnije rukopis nije bio dovoljno čitak, pa se tako dogodio i izostanak hrvatskih riječi. Grafija je Vrančićeva vrlo važna, ponajprije zato što on kombinira južna i sjeverna hrvatska grafijska rješenja, tj. talijanska i mađžarska. Važno je i to što Vrančićevo rješenje za fonem č (=cs) prihvaćaju i Mađžari. Vrančićev je rječnik objavljen i 1834. u Požunu, 1971, 1990. i 1992. u Zagrebu. Za izdanje iz 1971. Valentin Putanec postupkom obrata na temelju Vrančićeva rječnika izradio je hrvatsko-latinski rječnik. Ima opravdanja da Vrančića možemo držati utemeljiteljem hungarologije i slavenske etimološke znanosti, pa i osobom neobično važnom u povijesti hrvatskoga jezika.

Knjigu *Život nekoliko izabranih divic* napisao je Vrančić oko 20 godina prije izlaska knjige 1606. Uvodno u posveti govori Vrančić o tom kako je *prid dvadeset godišć* preveo *nekoliko izvarsitih divic život*; dakle, bilo je to oko 1585. I u dodatku oporuci Faustovoj čitamo da je on prevodilac, ali do danas nije točno ustanovljeno s kojeg je jezika prevodio, iako se ipak manje-više zna koji su njegovi glavni predlošci (*Legenda Aurea* Jakoba iz Varazze; *Vite de Santi Padri* Dominika Cavalke). Svakako upada u oči neobičan rusizam *vozduh*, pa bi se možda moglo raditi o prevođenju s ruskog ili s ukrajinskog jezika. Posveta opatici i ostalim redovnicama samostana svetog Salvatora u Šibeniku sadrži i ove poznate riječi: »Vele mi jest mučno bilo ovo malo pisati, jedno, da sam malim ditetom budući,

kako znati morete, iz naše zemlje izveden i nisam potle vele dugoval sa ljudi našega jazika.« Glagol *dugovati* znači »sretati se«, »raspravljati«. Sâm tekst knjige pokazuje da se tu radi o izražavanju skromnosti, jer je očito da je Vrančić pisao lako i dobro. Posveta je napisana u Rimu 12. listopada 1606. Zatim slijedi životopis 12 svetica, i to onih što su se osobito štovala od Dalmacije do Istre. Tu su Tekla, Katarina, Cecilija, Agnes, Agata, Lucija, Febronija, Eugenija, Eufrazija, Apolinaris, Marija Egipatska, Barbara. Nakon toga objavljena je pjesma Dubrovčanina Tome Budislavića, zatim Vrančićeva »Ave Marija«, jedna od mnogih pjesama toga naslova u hrvatskoj književnosti; sjetimo se, recimo, pjesme mladoga Stjepana Ivšića »Ave, Marija!« ili istoimene pjesme Anke Žagar. U dodanu tekstu »O načinu čitanja« raspravlja Vrančić o grafijskoj / slovopisnoj problematici. U još jednom tekstu piše Vrančić »O Slavenima ili Sarmatima«, i to krakovskom kanoniku Krzysztofu Warszewickom, povjesničaru i epistolografu. Tu Vrančić iznosi svoja povijesna shvaćanja. Naravno, oba su dodana teksta na latinskom. U *Životu nekoliko izabranih divic* Vrančićev je tekst često živ i zanimljiv, s dobro ocrtanom psihologijom likova. Namijenjeno ženskoj publici, Vrančićevo djelo je puno napetih priča, pustolovno, ali i religiozno. Izdvajaju se izrazite osobe, jake žene. Djelo mu je izraslo iz srednjovjekovne baštine, ali i dirnuto svjetovnijim duhom renesanse. Svakako je Vrančićevo pripovjedačko štivo važno, važno sigurno i po tome što tada u hrvatskoj književnosti nije bilo mnogo beletrističke proze.

Faustovih pet latinski pisanih pjesama, četiri prigodna epigrama i jedna molitva, djelo su njegovih mladih godina. One su sasvim skromne vrijednosti, a nisu nevažne upravo zbog toga što su to Vrančićeve pjesme.

»Život Antuna Vrančića« sastavio je Faust 1575, dvije godine nakon stričeve smrti, ali ga nije uspio objaviti. Nastojao je korektno iznijeti činjenice, poglavito pak izraziti zahvalnost prema svom dobrotvoru.

Faust Vrančić svoje je filozofsko djelo držao važnim, a tu je naročito bitno to što se u logici udaljuje od Aristotela, ali podržava temeljne stavove Aristotelove prirodne filozofije o ustrojstvu svijeta, pa i geocentrični sustav.

Spis »Izvještaj o stanju Katoličke crkve« analizira zašto je Rimsko katolička crkva u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu, u prvom redu u Madžarskoj, izgubila dosta od svoga utjecaja. Misli da su za to krivi crkveni dostojanstvenici, ali je ipak prema »samo naizgled katoličkim« Madžarima tolerantan, oštar prema habsburškoj vlasti, prema Austrijancima. Spis Faustov »Načini obnove religije u Madžarskoj« može se nazvati važnim napatkom za miroljubivu protureformaciju u 17. stoljeću.

Najvažnije je Vrančićevo djelo *Machinae novae*; neki drže da je prvo izdanje objavljeno 1595. u Firenci. Naime, sačuvana su dva različita otiska *Machinae novae*. Razlika je u naslovnoj stranici i u broju jezika na kojima su strojevi opisani. U prvom izdanju objavljeno je 49 bakroreza i tumačenja na latinskom i talijanskom jeziku. Drugo izdanje iz 1615. sadrži jednak broj bakroreza, ali su dodani tekstovi na španjolskom, francuskom i njemačkom jeziku. Na tim bakrorezima prikazano je 56 različitih konstrukcija, a one su uglavnom namijenjene svakodnevnim ljudskim potrebama. Najviše ga je zanimalo pitanje energije potrebne za pogon mlinova i ostalih naprava. Npr. mlin na životinjski pogon – »magareći mlin« – bio bi primjer koji bi čovjeka oslobodio od

preteškog fizičkog rada. Najglasovitija je Vrančićeva konstrukcija *homo volans* »leteći čovjek«; tu je riječ o padobranu. Posebno je zanimljivo da je među konstrukcije uvrstio i crtež šibenske katedrale, i to s posebnom napomenom da to nije njegovo otkriće, međutim, zašto je taj crtež uvrstio u knjigu? Kaže Vrančić ovako: »Međutim, jer je izvanredno lijepa i jer je neobična oblika, htio sam je kao ukras svoje domovine uvrstiti među svoja otkrića«. Prvi pretisak *Novih naprava* objavljen je u Münchenu 1965, drugi u Milanu 1968, treći u Budimpešti 1985, četvrti u Zagrebu 1993.

V.

Sve u svemu, Faust Vrančić bio je neobična osobnost, relativno malo usmjeren na književne i filološke sadržaje, pa onda i nevelika opusa, ali ipak izniman po djelu *Machinae novae*, zanimljiv kao čovjek zainteresiran za etiku i za logiku, polihistor znamenit u svoje doba uopće. Zainteresiranost za tehničke izume nije Vrančića omela da dade svoj filološki i književni prinos, pa i danas, 450 godina nakon njegova rođenja, možemo s ponosom i glasno reći: Faust Vrančić Šibenčanin. Taj je čovjek zaslužan i za poznavanje hrvatskoga jezika i za početke izgradnje današnjega hrvatskoga standardnog jezika. On je na određeni način svijetu prvi rekao da postoji poseban hrvatski jezik među drugim slavenskim jezicima.

LITERATURA

Wiesław Boryś, 1969: *Budowa słowotwórcza rzeczowników w tekstach czakawskich XV i XVI w.*, Wrocław – Warszawa – Kraków, 1969.

Arturo Cronia, 1953: »Contributo alla lessicografia serbo-croata«, *Ricerche slavistiche*, 1953, 2, 117-130.

Elisabeth von Erdmann-Pandžić, 1990: *Drei anonyme Wörterbücher der kroatischen Sprache*, Bamberg, 1990.

Igor Gost, 1992-1993: »Uz šesto izdanje Vrančićeva 'Dikcionara' - prvenca hrvatske leksikografije«, *Filologija*, 20-21, 1992-1993, str. 129-137.

Leksikon hrvatskih pisaca, Školska knjiga, Zagreb, 2000.

Josip Lisac, 1999: »Faust Vrančić i Bartol Kašić«, *Hrvatska misao*, III, 1999. br. 13, str. 109-113.

Žuža Meršić – Milvia Gulešić, 1997: »Mađarski 'dalmatizmi' po Vrančiću«, u: *Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika*, knj. 2, Pečuh, 1997, str. 220-224.

Stjepan Musulin, 1959: »Hrvatska i srpska leksikografija«, *Filologija*, 2, 1959, str. 41-63.

Valentin Putanec, 1991: »Tekstološka analiza rukopisnoga hrvatsko-talijanskoga rječnika Rkp 194 (Franjevački samostan u Dubrovniku), *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, 17, 1991, str. 153-209.

Valentin Putanec, 1999: »Kulturološko i političko značenje pojave rječnika Fausta Vrančića (1551.-1617.) iz godine 1595.«, *Dubrovnik*, X, 1999, 1-2, str. 38-43.

Joanna Rapacka, 1994: »Homo volans – o doktoru Faustu i Faustu Vrančiću«, u: *Dani Hvarskog kazališta*, XX, Split, 1994, str. 93-102.

Diana Stolac, 1997: »Starija hrvatska leksikografija i mađarski jezik«, *Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika*, 2, Pečuh, 1997, str. 249-257.

Branka Tafra, 1997: »Mađarska sastavnica povijesti hrvatskoga jezikoslovlja«, *Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika*, 2, Pečuh, 1997, str. 258-264.

Josip Vončina, 1979: »Vrančićev rječnik«, *Filologija*, 9, 1979, str. 7-36.

Zbornik o Faustu Vrančiću, Šibenik, 2001.

Stanko Žepić, 1992-1993: »Njemački vokabular u Vrančićevu 'Dikcionaru'«, *Filologija*, 20-21, 1992-1993, str. 573-584.

SONETI

Luís de Camões

DOK SUDBA HTJEDE DAT MI DA SE NADAM ...

Dok Sudba htjede dat mi da se nadam,
I čekaše još sitnu neku radost,
Slast mi donese jedne misli blagost,
I učini da stihove joj skladam.

Strepeći Ljubav, da Sudbina sve bi
Zapise moje ludim vidjet htjela,
Jadom zatamnje od razbora djela,
Da griješke njene izrekao ne bi.

Vama, koj Ljubav, u roblje ne stvori
Htijenja raznijeh! Neka slučaj ini
Iz mojeg djela u stihovim zbori

Po pravdi čistoj, koju laž ne priječi,
Znam, da ćete istim, Ljubav vas opčini
U versima ovim štovat moje riječi.

LJUBAV JE OGANJ, ŠTO GORI BEZ PLAMA

Ljubav je oganj, što gori bez plama;
Rane što bole, muke koje blaže;

Žudnje se njene, ničime ne taže;
Mahnitost boli, čar je njena sama.

Ne htjeti više nego stalno ljubiti;
Hodit sam posve, a međ ljudim biti;
Strast svoju nikad ne moć utažiti;
I dobit stvarat, a sebe izgubit.

I sužnjem biti na vlastitu želju;
I služiti onom, koji pobjeđuje;
Vjernost uzvratiti svome mučitelju.

Al što je uzrok, koja milost daje,
Da srce ljudsko takvu Ljubav štuje,
Kad tako strašno proturječna sva je?

O DUŠO NJEŽNA, KRATKI SU SATI ...

O dušo nježna kratki su sati
Življenja ovog u svijetu bez draži,
Nebesim vječno, mir neka te blaži,
Na Zemlji, ja ću navijek tužan stati.

Ako na Nebo, gdje si se vinula
Na život ovaj sjećanje još skrene
Nemoj zauditi ljubavi plamene,
Što oku mojem, žarom je sinula.

I ako časti mogu ti uzvratiti
Uzroci ovi od svega mi jada
Boli, bez lijeka, što te više nije.

Moli se Bogu, što ti ljeta skrati
Nek me ponese, kao tebe tada,
Jerbo te želim vidjeti što prije.

TAJ TREPTAJ OKA, DAR MILOSTI ŠTO JE ...

Taj treptaj oka, dar milosti što je;
Usilna smijeha krijepost, smjerna, blaga;
I kretnja jedna, ponizna i draga;
Sumnje, što prate sve radosti moje.

I prijezir ovaj, u stidu bezglasani;
Počinka smiraj iz čedne dubine;
Dobrote čiste iskaz kad prosine;
Oslík je duše, u ljeposti jasan.

Plasljiva smjelost; jedna blagost sjajna;
Strah bez krivice; vedra, zračna mijena;
I ova trpnja, pokorna, ustrajna.

Al sva tá zamam, što ljepotom draži
Bila je Kirke čarobne opsjena,
Od misli stvarnih što načini laži.

KAD SUNCA ZRAKA PROSINE IZ NOĆI ...

Kad Sunca zraka prosine iz noći
Drhtavu svjetlost što će na svijet pasti,
Daleko bit ću žalu svake slasti
Miso će moja k jednoj patnji poći.

Ovdje je vidim, kose joj se pletu,
Tamo je rukom divno lice skrila,
Radosna sva je, zatim sjetna bila,
Zastala čas je, a čas je u kretu.

Ovdje sjedaše, al me spazi tada,
Pogled joj vedar, bezbrižan osvane
Ondje zatrepti, tu je oprez svlada.

Sva tužna sad je, a sad osmijeh daje;
Misli mi tako, teku pune čame,
Jer, zalud život, kad bol vječno traje.

RADOSTI JUTRA ŠTO TUGAMA SVIĆEŠ ...

Radosti jutra što tugama svićeš,
Golemom boli, beskrajem miline;
Kad duh se čežnje ovim svijetom vine,
Slavu navijeke neka tebi kliče.

Jutro blaženo, u slapu blještećem,
Što svijetu nudiš svjetlost u svitanje;
Samo tad, ti se zdvojeno od sanje,
Od koje nikad odvojiti te neće.

Samo ti vidiš, kako niske teku,
U lancu suze, iz svakog pogleda
Slijevom, spajuć se u dugačku rijeku

Ti vidiš kako riječ ima silinu,
Plamen da skrene u hladnoću leda,
I spokoj pruži dušama što zginu.

ZAMRI I SKONČAJ DANE KAD SE RODIH ...

Zamri i skončaj dane kad se rodih,
Ne uzmi više ni časa vremena,
Otiđi navijek, nek smrčaja sjena,
Vратиš li kad se, sunce ti zahodi.

Nebeskim svodom nek se prostre tmina,
Kažite se znaci svijeta što se mrvi,
Rod'te se zvijeri, padaj dažde krvi,
Mati, da svojeg ne prepozna sina.

Vi, zapanjeni kim neznanje vlada,
Suze na licu, blijedu put bez sjaja
Nosite jerbo ovaj svijet sad strada.

O ljudi plahi, nek vas to ne zdvaja;
Što svijetu ovom ostavit ću sada
Života boli i patnje bez kraja.

JER OČI MOJE NISU NITI SADA ...

Jer oči moje nisu niti sada
Zamrle suzom od tuge što mori,
Nit vatre plamen, što sveg me sagori
Ne stiša ono, što ja nisam tada.

Ljubavi slijepa, nemoj me napustit
Voditi stazom, bez povratka što je,
Ubij me prije, nego riječi koje
Bolne, tom svijetu ikada zaustim.

Ako u rijeci, planini i doli
Počiva milost ili Ljubav sama,
U ptici, biljci vodi ili stijeni,

Čujte, sad dugu povijest mojih boli,
Vidajte rane mojima ranama,
I patnju vašu gledajte u meni.

NEKAD BIJAH VEZAN U ZATVORSKOJ UZI ...

Nekad bijah vezan u zatvorskoj uzi,
Sramotnom kaznom što grijesi je stvore,
Još i sad teški željezni me more
Lanci, što Smrt ih slomi mojoj tuzi.

Nemiru svome, bijah žrtva samo,
Jer Ljubav neće janjad, telad milu,
Spoznadoh patnju' bol, izgona silu —
Čini se, sve mi Sudbom bi zadano.

Žuđah za skromnim i spoznadoh tada
Da moj užitak bijaše stida vrijedan.
Ja tražih samo uzrok davne sreće.

A zvijezda moja, slijedim je i sada,
I Smrt slijepa, Slučaj sumnjiv jedan
Pustiše zebnje da žudnje mi priječe.

DVA OKA PLAVA, ŠTO SUZE SU LILA ...

Dva oka plava, što suze su lila,
Kad sam se od njih tužan oprostio,
Što sad učinit? Kom bi kazat smio?
Dal su se, možda, u meni sakrila?

Da li će pamtit da me u tom trenu,
Napusti radost, od njih odlazeći,
Hoće li taj dan, što doć će u sreći,
U duši naći sliku im spašenu?

Da l sve će zateć u času jednome?
U trenu pronać što ljeta su bila?
Da l vjetru, ptici pričati o tome?

Obmano slatka, koju laž raskrije,
U sjetnom času hinjenost je mila
Mislima tužnim, kad istina nije.

VEDRA I MILA MALENA JE ŠEVA ...

Vedra i mila malena je ševa
Kljunak joj sitan, osuđena tá je;
Verse, bez rime veselo predaje
Poljima, kada na granam zapjeva.

Okrutna lovca milost je ne štiti;
(On tiho stade uzmicati putem),
Pogledom žustrim hita strijele krute,
U rijeci Stiksu gnijezdo će joj sviti.

Tako i srce u slobodi bijaše;
(U mjestu sudba providjela što je)
Bez rana živje i sumnji što plaše.

Ljubavi Strijelac oslijepit me htio;
Da mira nađem i utjehe svoje,
U svjetlost oka vašeg bi me skrio.

LJUBAVI SPJEVAH VERSE OD MILINE ....

Ljubavi spjevah verse od miline,
 Stihom, što skladom odzvanja u sebi,
 Da tisućama uskratio ne bi,
 Grud da se njina k ovoj ćutnji vine.

Hoću da ljubav svaku dušu dirne;
 Nek raskrije se, ta nježna utaja,
 Nedužne muke, bolnost uzdisaja,
 Drskosti plahe ili patnje mirne.

I još će, Gospo časna, prijezrivoga,
 Pogleda stroga, iz nježna vam oka,
 Dati mi spokoj kažuć malo toga.

Jer, da se mogu spjevat vaše draži,
 I skladat rime čudesne, s visoka,
 Umijeća nema, duh još mudrost traži.

LJUBAVI, KAD SE NADA SVA UGASI ...

Ljubavi, kad se nada sva ugasi,
 Vidjeh tvog hrama dična na nebesim;
 Kad brodoloma slučaj me zadesi,
 Halje napustih, da život svoj spasim.

Što još ćeš iskat, kakav slom bi htjela
 Velebnoj slavi, što me stalno prati?
 Nemoj me silit da se opet vratim
 Mjestu, kom nisi izlaz providjela.

Vidiš mi dušu, život i nagnuća;
 Prošlosti drage, što sada su sjene
 Kad ljubljah onu, što strast mi goruća.

U njima možeš kušat zlobe slasti,
 I ako snuješ osvetu za mene,
 Uzmi mi suze i njima se časti.

Prevela s portugalskog: Meri Grubić

OBITELJSKI SKUP

Thomas Stearns Eliot

LICA

AMY (*udovica*, lady Monchensey), Ivy, Violet i Agatha, njezine mlađe sestre

PUKOVNIK, *uvaženi* Gerald Piper, i *uvaženi* Charles Piper, braća *njezinoga* pokojnog supruga

MARY, *kći pokojnoga bratića* lady Monchensey

DENMAN, *služavka pri stolu*

HARRY, lord Monchensey, *Amy najstariji sin*

DOWNING, *njegov sluga i vozač*

DR. WARBURTON

NAREDNIK WINCHELL

EUMENIDE

Odigrava se u velikoj gospodskoj kući s imanjem u selu na sjeveru Engleske

PRVI DIO

Soba za prijame, poslije čaja. Poslijepodne kasnog ožujka.

Prvi prizor

Amy, Ivy, Violet, Agatha, Gerald, Charles, Mary

(Ulazi Denman kako bi razvukla zavjese)

Amy: Još ne! Pozvonit ću vam. Još uvijek ima dostatno svjetla.

Nemam što činiti doli motriti dane koji bivaju sve duži,

Budući da sjedim u kući od listopada do lipnja,

I uskoro će stići lastavice i proći će proljeće,

I kukavice će otići prije negoli ja iziđem van.

O Sunce, koje si nekoć bilo tako toplo, o svjetlosti koja si se
prihvaćala zdravo za gotovo

Kad bijah mlada i jaka, a sunce i svjetlost netraženi,

I kad me ne bijaše strah od noći, i kad se očekivao dan

I satovima se moglo vjerovati, a sutrašnjica bijaše puna obećanja,

I kad se vrijeme nije moglo zaustaviti u mraku!

Upalite svijeće. Ali ostavite zavjese razmaknutima.

Upalite vatru. Zar proljeće neće nikada stići? Hladno mi je.

Agatha: Wishwood je uvijek bio jedno hladno mjesto, Amy.

Ivy: Uvijek sam govorila Amy da bi ona zimi trebala poći na jug.

Da sam ja na Amynu mjestu, pošla bih zimi na jug.

Slijedila bih sunce, ne bih čekala da sunce dođe ovdje.

Išla bih na jug, kad bih si to mogla priuštiti,

Ne bih se smrzavala, kao što to činim, u Bayswateru, pokraj plinske
peći brojeći šilinge.

Violet: Na jug! Engleskim posudbenim knjižnicama,

Udovicama vojnika i engleskim kapelanim,

Hladnim ležaljka i jakome studenome čaju —

Jakome studenom opojnom lošem indijskom čaju.

Charles: To nikako nije Amyn stil. Mi smo ljudi odrasli na selu.

Amy se već toliko privikla našim običajima

Živeći s konjima i psima i puškama

Da ne bi nikada poželjela napustiti Englesku zimi.

Ali samcu poput mene bilo bi bolje poći u London:

Čovjeku može biti vrlo ugodno u njegovom klubu

Čak i u engleskoj zimi.

Gerald: Dakle, glede mene,
 Ja bih uskoro trebao opet biti podređeni,
 Biti natrag na Istoku. Neusporedivo podneblje
 Za čovjeka koji se može baviti jednom malom običnom mudročću;
 A posluga se o njemu puno bolje skrbi.

Amy: Moja je posluga sasvim sposobna, Geralde.
 Toliko se još o tome mogu starati.

Violet: Dakle, glede mene,
 Ja ne bih nikada pošla na jug, ne, definitivno, nikada,
 Čak kad bih to mogla, kao Amy:
 Engleska je dostatno loša, ne bih nikada pošla na jug,
 Samo da bih mogla promatrati najvulgarnije ljude —
 Možete biti daleko od njih jedino ako ste u svojem domu;
 Od ljudi s novcem samo Bog zna odakle im —

Gerald: Dividende od avionskih dionica.

Violet: Kupaju se cijeli dan i plešu cijelu noć
 S apsolutno *minimumom* odjeće na sebi.

Charles: Kokteli su ti koji škode:
 Nema ničega gorega na svijetu za mlade.
 Sve što je potrebno jednom civiliziranom čovjeku
 Jest jedna čašica suhoga šerija prije večere.
 Suvremena mladež ne zna što pije,
 Suvremena mladež ne vodi računa o tomu što jede;
 Izgubila je osjećaj okusa i mirisa
 Zbog svojih koktela i cigareta.

(Ulazi Denman sa šerijem i viskijem. Charles uzima šeri, a Gerald viski)

Do toga je došlo.

(Pripaljuje cigaretu)

Ivy: Mladi je naraštaj
 Nedvojbeno dekadentan.

Charles: Mladi naraštaj
 Nije ono što smo mi bili. Nema izdržljivosti,
 Nema osjećaja odgovornosti.

Gerald: Vi ste vrlo nepravedni prema mladom naraštaju.
 Ne susrećem ga danas često, osobno;
 Ali moram priznati da sam upoznao neke vrlo pristojne primjerke
 I prvoklasne strijelce — bolje negoli ste vi bili,
 Charles, koliko se sjećam. Osim toga, morate im dati potporu:
 Nismo im ostavili baš ugodan svijet u kojemu bi mogli živjeti.
 Neka mladi naraštaj sam za sebe zbori:

To je Maryn naraštaj. Što ona misli o tomu?
 Mary: Zbilja, bratiću Geralde, ako želite informaciju
 O mlađem naraštaju, morate pitati nekoga drugog.
 Bojim se da ne zaslužujem kompliment:
 Ja ne pripadam nikojem naraštaju.

(Izlazi)

Violet: Zbilja, Geralde, moram reći da niste taktični,
 I mislim da bi Charles mogao biti uvidavniji.
 Gerald: Vrlo mi je žao: ali zašto se uznemirila?
 Samo sam je htio uvući u razgovor.
 Charles: Ona je profinjena djevojka; ali ovo je teško doba za nju.
 Pretpostavljam da se bliži tridesetoj?
 Trebala bi biti udana, o tome se radi.
 Amy: Trebala je biti da su stvari išle onako kako sam ja naumila.
 Harryjev joj povratak ne olakšava stvari
 Za sada: ali život se još uvijek može popraviti.
 U međuvremenu, ne govorimo više. Što manje govora to bolje.
 Gerald: To me podsjetilo, Amy,
 Kada trebaju stići svi dječaci?
 Amy: Ne želim da se sat zaustavi u mraku.
 Ako želite znati zašto nikada ne napuštam Wishwood
 To je razlog. Ja održavam Wishwood živim
 Da bih održala obitelj živom, da je održim na okupu,
 Da održe mene živom, a ja živim da održim njih.
 Nitko od vas ne razumije koliko ste stari
 I smrt će doći do vas poput blagog iznenađenja,
 Jednog trenutnog drhtaja u praznoj sobi.
 Jedino Agatha, čini se, otkriva neko značenje u smrti
 Koje ja ne mogu pronaći.
 — Sigurna sam samo u Arthura i Johna,
 Arthura u Londonu, Johna u Leicestershireu:
 Trebali bi obojica biti ovdje u pravo vrijeme, za večeru.
 Harry mi je telefonirao iz Marseillea,
 On će stići avionom u Pariz, a onda u London,
 I nada se stići tijekom večeri.
 Violet: Harryju je uvijek bilo najdraže zakasniti.
 Amy: Ovaj put to neće biti njegova greška.
 Sretni smo što će Harry uopće stići.
 Ivy: A kad će biti vaša rođendanska torta, Amy?
 I kad ćete otvoriti svoje darove?
 Amy: Poslije večere:
 Tada je najbolje.

Ivy: Ovo je prvi put
 Da niste imali svoju tortu i darove za čajem.

Amy: Ovo je jedna vrlo posebna prigoda
 Kao što bi vam trebalo biti poznato. Ovo će biti prvi put
 U osam godina da smo svi bili zajedno.

Agatha: To bolnije će biti za Harryja
 Poslije osam godina i svega što se dogodilo
 Da se vrati u Wishwood.

Gerald: Zašto, bolno?

Violet: Geralde! znate na što Agatha misli.

Agatha: Mislim bolno, jer sve je neopozivo,
 Jer je prošlost nepopravljiva,
 Jer budućnost može biti sagrađena
 Na stvarnoj prošlosti. Lutajući tropima
 Ili slikovitim predjelima Mediterana,
 Harry mora da se često prisjećao Wishwooda —
 Čaja u dječjoj sobici, školskih praznika,
 Odvažnih majstorija na starome poniju,
 I razmišljanja kako dopuzati natrag kroz vratašca.
 Zateći će novi Wishwood. Adaptirati se teško.

Amy: Ništa se nije promijenilo, Agatha, u Wishwoodu.
 Sve je ostalo onako kako je bilo kad ga je ostavio,
 Osim staroga ponija i settera križanca
 Kojega sam morala pogubiti.
 Ništa se nije promijenilo. Toliko se mogu starati.

Agatha: Da. Mislim da će na Wishwoodu pronaći drugoga Harryja.
 Čovjek koji se vraća morat će upoznati
 Dječaka koji je otišao. Naokolo pokraj štala,
 U kočijašnici, u voćnjaku,
 Na imanju, dolje niz hodnik
 Koji je vodio do dječje sobe, iza ugla
 Novoga krila, morat će se s njim suočiti —
 A to neće biti osobito *veseo* kutak.
 Kad se zamka dogodi u vremenu — a ona se ne dogodi
   svakomu —
 Skriveno izlazi na vidjelo, i pokazuju se sablasti.

Gerald: Ni najmanje ne razumijem o čemu zborite.
 Čini se kao da nas sve želite rastužiti.
 Moram reći, ovo nije raspoloženje za Aryn rođendan
 Ili za Harryjev povratak kući. Učinite da se osjeća kao kod kuće,
   čujete li?
 Učinite da se osjeća kao da ono što se zbilje nije važno.

Ispio je svoj lijek, ne sumnjam.
 Neka se opet oženi i nastavi dalje na Wishwoodu.

Amy: Hvala vam, Geralde. Iako Agatha misli
 Kao po pravilu, puno više nego se trudi otkriti,
 Namjeravam reći kako se slažem s vama.

Charles: Ja mu nisam pisao otkako je izgubio suprugu —
 To se zbilo baš pred godinu dana, zar ne?
 Mislite li da to trebam sada spominjati?
 Čini mi se da je kasno.

Amy: Prekasno.
 Ako on želi o tome govoriti, to je druga stvar;
 Ali ne vjerujem da hoće. On to želi zaboraviti.
 Ja se ne prenemažem o stvarima pred obitelji:
 Možete to nazvati blagoslovljenim olakšanjem.

Violet: *Ja* to zovem providnošću.

Ivy: Ipak, to mora da je bilo šokantno,
 Posebice kad se nekoga izgubi na *takav* način —
 Biti odnesen s palube usred oluje,
 A da tijelo nije nikada pronađeno.

Charles: »Glasovita plemkinja nestala s parobroda.«

Gerald: Da, čudno je misliti na nju kao na stalno *nestalu*.

Violet: Je li pila?

Amy: To ga ne bih nikada pitala.

Ivy: O tim se stvarima bolje ne raspitivati.
 Mogla je to učiniti u jednom napadaju neraspoloženja.

Gerald: Nikada je nisam upoznao.

Amy: Vrlo mi je drago da niste.
 Drago mi je što je nitko od vas nije upoznao.
 To će učiniti stanje lakšim.
 I stoga sam bila tako zabrinuta što nećete svi biti ovdje.
 Ona ne bi nikada bila jedna od obitelji,
 Ona nije nikada željela biti članom obitelji.
 Željela ga je imati samo za sebe
 Da bi zadovoljila taštinu. Zbog toga ga je vukla
 Po cijeloj Europi i oko pola svijeta
 U skupe hotele i nepoželjno društvo
 Koje je mogla sama odabrati. Ona nije nikada željela
 Harryjevu rodbinu ili Harryjeve stare prijatelje:
 Nikada se nije željela prilagoditi Harryju,
 Već samo spustiti Harryja na svoju razinu.
 Jedna nemirna drhtavo naslikana sjena
 Iz života, manja je od sjene u smrti.

- Mogli ste svi, isto tako, doznati istinu
 Zbog budućnosti. Ne može biti tuge
 Ni žaljenja, niti grizodušja.
 Da sam mogla, bila bih to spriječila. Zbog budućnosti:
 Harry će preuzeti vođenje Wishwooda
 I ja se nadam da možemo pomoći njegovoj budućoj sreći.
 Ne ogovarajmo ga kad nije nazočan. Molim vas, ponašajte se
 Kao da se ništa nije zbilo u ovih zadnjih osam godina.
- Gerald: To će biti malo teško.
- Violet: Glupost, Geralde!
 Morate shvatiti, zbog sebe, da je to jedino što se može učiniti.
- Agatha: Tako, s najpozornijom odanošću
 Tako, s pedantnom pozornošću
 Do detalja, uplećući pripremu
 O tome što je već spremno
 Ljudi učvršćuju čvor zbunjenosti
 U savršenu nesporazumu,
 Odražavaju džepnom lampom opažaja
 Nad uzajamnom nejasnoćom
 Zanemarujući sva upozorenja
 Iz svijeta iza ugla
 Govor vjetra u suhoj česmini
 Nagnut mjesec
 Čar tamnoga prolaza
 Šapu pod vratima.
- Zbor (Ivy, Violet, Gerald i Charles): Zašto osjećamo
 zbunjenost, nestrpljenje, razdražljivost, nelagodu,
 Skupljeni kao glumci amateri kojima nisu određene uloge?
 Kao glumci amateri u snu kad zastor se diže, da bi se
 našli za drukčiji komad odjeveni ili, uvježbavši pogrešne uloge,
 Čekamo na šuštanje u parteru, smijuckanje u prvim redovima,
 smijeh i zviždanje na galeriji?
- Charles: Mogao sam biti u Ulici S. James, u udobnoj stolici
 sasvim blizu vatri.
- Ivy: Mogla sam posjetiti rođakinju Lily u Sidmouthu, da nisam
 morala doći na ovu zabavu.
- Gerald: Mogao sam ostati s Compton-Smithom, dolje kod
 njega u Dorsetu.
- Violet: Trebala sam pomagati lady Bumpus, na Vicar's
 American Tea.
- Zbor: Ipak, ovdje smo po Aminoj zapovijedi, da igramo nestvarnu ulogu
 u nekoj monstruoznoj farsu, smiješnu, u noćne mđre
 pantomimi.

Amy: Što je to? Učinilo mi se da sam vidjela nekog kako prolazi kraj prozora.
Koliko je sati?

Charles: Skoro dvadeset do sedam.

Amy: John bi već trebao biti ovdje, ima najkraći put da dođe.

U najmanju ruku John, ako ne Arthur. Čuj, netko dolazi:

Da, to mora da je John.

(Ulazi Harry)

Harry!

(Harry se iznenada zaustavi na vratima i pilji u prozor)

Ivy: Dobro došao, Harry!

Gerald: Tako valja!

Violet: Dobro došao kući u Wishwood!

Charles: Zašto, što je?

Amy: Harry, ako želite da se zavjese navuku, trebali biste mi dopustiti
da pozvonim Denman.

Harry: Kako možete sjediti pri ovome jarkom svjetlu da vas cijeli
svijet može vidjeti?

Da samo znate kako ste izgledali kad sam vas spazio kroz okno!

Želite li da se u vas očima kroz okno bulji?

Amy: Zaboravljate, Harry, da ste u Wishwoodu;

Ne u gradu, gdje morate skupljati zavjese.

Nema vas tko vidjeti osim naše posluge koja pripada ovdje,

I koja želi vidjeti da ste se vratili, Harry.

Harry: Pogledajte onamo, pogledajte onamo, vidite li ih?

Gerald: Ne, ne vidim nikoga u blizini.

Harry: Ne, ne, ne onamo. Pogledajte onamo!

Zar ih ne vidite? Vi ih ne vidite, ali ja ih vidim,

I oni vide mene. Ovo je prvi put da sam ih vidio.

Na Java Straitsu, na Sunda Sea,

U slatkasto boležljivoj tropskoj noći, znao sam da dolaze.

U Italiji, iza slavujeva gustiša,

Oči su buljile u me i zavodile tom pjesmom.

Iza palminog drveća u Grand Hotelu

Bile su uvijek ondje. Ali ja ih nisam vidio.

Zašto bi čekale da se vratim u Wishwood?

Bilo je na tisuće mjesta gdje sam ih mogao susresti!

Zašto ovdje? zašto ovdje?

Sretan vam rođendan, majko.

Tetko Ivy, tetko Violet, ujače Geralde, ujače Charlese, Agatha.

Amy: Drago nam je što si se vratio, Harry.

Sad ćemo biti svi zajedno na večeri.

Posluga se radovala tvojemu dolasku;
Bi li ih želio primiti poslije večere,
Ili ćeš sačekati do sutra? Sigurna sam da si umoran.
Vidjet ćeš da su svi ovdje, i da je sve isto.
G. Bevan — sjećaš se — želi te sutra pozvati
Radi nekog pravnog posla, zbog poreza —
Ali ja mislim da bi se ti radije prije odmorio.
Tvoja je soba spremna. Ništa se nije promijenilo.
Harry: Promijenilo? Ništa se nije promijenilo? Kako možete reći da se ništa
nije promijenilo?
Svi izgledate tako uvelo i mlado.
Gerald: Trebali bismo sutra poći na jahanje.
Otkrit ćete da poznajete selo kao i uvijek.
Nije bilo ni jednog njegovog inča a da ga niste znali.
Ali morat ćete upoznati nekoliko novih lovaca.
Charles: A ja preporučujem jednoga novog trgovca vinom.
Vaš bi podrum mogao poslužiti uz manju pažnju.
Ivy: Vi ćete zaista morati pronaći zamjenu za starog Hawkinsa.
Vrijeme je da se starac povuče u mirovinu.
Pustio je da kameni vrt propada.
A on je skoro poluslijep. Razgovarala sam s vašom majkom
Neprestano: ona nije učinila ništa u vezi s time
Jer joj je bilo draže čekati dok vi ne dođete.
Violet: I neprestance sam govorila vašoj majci
O otpacima koji se šire po kuhinji.
Gđa Packell je prestara da bi znala što radi.
Potreban je muškarac koji će nadzirati stvari u Wishwoodu.
Amy: Vidiš da su tvoje tetke i ujaci od pomoći, Harry.
Uvijek sam ih smatrala susretljivim sa savjetom
Koji nikada nisam prihvaćala. Sada je to tvoj posao.
Ja sam se borila samo da Wishwood održim
I da ništa ne mijenjam dok se ti ne vratiš.
Sada je red na tebi da upravljaš. Ja sam stara žena.
Oni mi neće moći dati neki savjet kad budem mrtva.
Ivy. Oh, draga Amy!
Nitko ne želi da umrete, sigurna sam!
Sad kad se Harry vratio, vrijeme je da se misli o življenju.
Harry: Vrijeme i vrijeme i vrijeme, i promjena, nema promjene!
Koliko god vas ima pokušavate govoriti kao da se ništa nije
dogodilo,
A opet ni o čemu drugome ne govorite. Zašto ne prijeđete na stvar
Ili ako se želite pretvarati da sam ja neka druga osoba —

Osoba koju ste se dogovorili izumiti, molim vas učinite tako
U mojoj odsutnosti. Manje ću se dovoditi u nezgodnu situaciju
prema vama. Agatha?

Agatha: Ja mislim, Harry, budući da smo otišli tako daleko —
Ako ne želite izgovore, onda neka ne bude izgovora:
I vi morate smjesta učiniti sve da vas razumijemo,
A mi se moramo potruditi da vas razumijemo.

Harry: Ali kako da objasnim, kako objasniti *vama*?
Razumjet ćete manje nakon što to učinim.
Jedino što se mogu nadati da ćete shvatiti
Jesu sami događaji: ne ono što se zbililo.
I ljudi kojima se nikada ništa nije dogodilo
Ne mogu shvatiti nevažnost događaja.

Gerald: No, ne možete reći da se ništa nije dogodilo *meni*.
Započeo sam kao najmlađi na sjeverozapadnoj granici —
Bijah po najzabačenijim mjestima veći dio svoga života
I u nekim prilično gadnim neprilikama.

Charles: I nema puno toga što bi me moglo iznenaditi, Harry;
Ili pak šokirati.

Harry: Svi ste vi ljudi
Kojima se ništa nije dogodilo, uglavnom stalno djelovanje
Vanjskih događaja. Prošli ste kroz život kao u snu,
Nikada se ne probudivši u noćnoj mori. Kažem vam, život bi vam
bio nepodnošljiv
Da ste sasvim budni. Vi ne znate
Za pogubni smrad kojemu se ne može ući u trag u jarcima,
Nepristupačnim uvoditeljima vodovoda, koji ima svoj noćni sat;
vi ne znate

Za neizrecivi glas tuge u starinskoj spavaonici
U tri sata ujutro. Ne govorim
O osobnom iskustvu, pokušavam vam predočiti
Paralelu na familijaran način. Ja sam kao stara kuća
S gadnim smradom i tugom prije jutro,
U kojoj je nazočna sva prošlost, sve poniženje
Je neotkupljivo. Jer što se zbiva —
Od prošlosti možete razumjeti samo ono što je prošlo
Ne ono što je uvijek nazočno. To je ono što je važno.

Agatha: Ipak, Harry, najbolje je reći nam kako znate:
Govorite svojim jezikom, bez zaustavljanja radi debate
Ma kako to bilo izvan naše sposobnosti poimanja.

Harry: Iznenadna samoća u prenapučenoj pustinji
U tankome dimu, mnoge se spodobu kreću

Bez cilja, jer nikakav pravac
 Ne vodi nikamo već okolo naokolo u toj izmaglici —
 Bez cilja i bez načela vođenja
 U svjetlucavim intervalima svjetlosti i tame;
 Djelomična anestezija od boli bez osjećaja
 I djelomična opservacija pojedinačnog automatizma
 Dok spora mrlja tone dublje kroz kožu
 Trujući meso i kost blijedi —
 To je ono što je važno, ali se ne može izgovoriti,
 Ni prevesti: Govorim vam u općim terminima
 Jer su pojedinačni neizrecivi. Netko se misli izvući
 Nasiljem, ali je još uvijek sam
 U prenapučenoj pustinji, udaran od prikaza.
 Bilo je to samo traženje besmislenog puta
 Za trenutni odmor na plamtećem kotaču
 Te noći bez oblaka nasred Atlantika
 Kad sam je gurnuo preko ograde.

Violet: Gurnuli ste je?

Harry: Ne možete ni zamisliti da netko može tako brzo potonuti.

Uvijek sam očekivao, ma gdje pošao,
 Da će biti sa mnom; što god ja uradio
 Da joj se neće svidjeti. Nije bilo tako.
 Sve je istina u drugom smislu.
 Očekivao sam da ću je zateći u kabini kad se vratim.
 Poslije, postadoh uzbuđen, mislim da sam se raspitivao;
 Brodski opskrbnik i upravitelj izuzetno su suosjećali
 A liječnik bijaše vrlo pažljiv.
 Te sam noći teško zaspao, sam.

Amy: Harry!

Charles: ne smijete se baviti tako opasnim mislima.

Samo nanosite bol sebi i svojoj majci.
 Razumije se da mi znamo što se stvarno zbilo, čitali smo to u novinama —
 Ne treba se vraćati na to. Upamtite, moj dječake,
 Ja razumijem, vaš zajednički život učinio je da sve izgleda
 užasnije.
 Ima puno toga u mojoj vlastitoj prošlosti što mi pritišće grudi
 Kad se probudim, kao što to činim sada, rano, prije zore.
 Razumijem te osjećaje bolje negoli mislite —
 Ali vi nemate razloga sebi predbacivati.
 Savjest vam može biti mirna.

Harry: To je puno dublje

Od onoga što ljudi nazivaju svojom savješću; to je rak

Koji proždire sama sebe. Znao sam kako ćete to prihvatiti.
 Najprije izolirate pojedinačni događaj
 Kao nešto što je tako užasno da se nije moglo dogoditi,
 Jer ne biste to mogli podnijeti. Zato mislite
 Da ja patim od deziluzija. Nisu moja savjest,
 Ni moj um bolesni, već svijet u kojem moram živjeti.
 — Ležao sam dva dana u spokojnoj pospanosti;
 Onda sam se oporavio. Bojim se spavanja:
 Stanja u kojem se može uhvatiti čovjeka zadnji put.
 Također i buđenja. Ona mi je bliža nego ikada.
 Okuženje je doseglo koštanu moždinu
 i *oni* su uvijek u blizini. Ovdje, bliže nego ikada.
 Oni su ovdje vrlo blizu. To nisam očekivao.

Amy: Harry, Harry, ti si vrlo umoran
 i prenapet. Ići tako daleko
 I žuriti se, tako je iznenadna promjena za te.
 Nisi naviknut na ovu našu maglovitu klimu
 I sjevernu zemlju. Kad razgledaš Wishwood
 Ponovo, danju, sve će biti opet isto.
 Molim te sad se pođi odmoriti prije večere.
 Povedi Downinga da ti pripremi toplu kupelj,
 I osjećat ćeš se bolje.

Agatha: Ima nekih točaka koje još uvijek ne razumijem:
 Poslije će biti jasne. Također sam uvjerena
 Da vi posjedujete samo dio objašnjenja.
 To je samo zato što vi ne razumijete
 Da osjećate potrebu izjasniti se tako kako ste učinili.
 Mnogo toga bi trebalo shvatiti: držite se čvrsto toga
 Kao puta prema slobodi.

Harry: Mislim da razumijem što mislite,
 Nejasno — kao što ste jednom objasnili jecanje u dimnjaku
 Zlo u mračnom ormaru, za koje su rekli da nije ondje,
 Koje su razjasnili, ali vi ste im objasnili,
 Ili, ako ništa drugo, natjerali me da ih se više ne bojim.
 Poći ću i okupati se.

(Izlazi)

Gerald: Gospode čuvaj nas!

Nisam nikad pomislio da će biti ovako loše kao što jest.

Violet: Ima samo jedna stvar koja se može učiniti:

Harry mora posjetiti liječnika.

Ivy: Ali ja razumijem —

Čula sam o ovakvim slučajevima prije — ljudi u njegovu stanju

Često pokazuju pretjeranu ogorčenost
 Na takav prijedlog. Oni znaju biti vrlo lukavi —
 Njihova ih bolest čini takvima. Ne žele se liječiti
 I znaju što vi mislite.

Charles: Vjerojatno je pustio svojoj ideji da naraste u njegovu umu,
 Živeći među strancima, ni sa kim ne pričajući.
 Slutim, jednostavno želja da je se oslobodi
 Čini ga da povjeruje da je uspio. Ne može vjerovati svojoj sreći.
 Vjerujem da je jedino što on treba netko s kim će razgovarati,
 Da je izbaciti iz glave. Sutra ću morati s njim porazgovarati.

Amy: Jamačno nećete, Charles, vi niste prava osoba.
 Radije vjerujem da je nekoliko dana u Wishwoodu
 U krugu svoje vlastite obitelji, sve što mu je potrebno.

Gerald: Ipak, Amy, ima nečeg u Violetinom prijedlogu.
 Zašto ne pozvoniti Warburtonu, i zamoliti ga da nam se pridruži?
 On je stari prijatelj obitelji, savršeno je prirodno
 Upitati ga. On je skrbio o svim dječacima
 Dok su bili djeca. Razgovarat ću s njim.
 Može razgovarati s Harryjem, i Harry ne treba sumnjati.
 Vjerovao bih Warburtonovu mišljenju.

Amy: Ako itko treba govoriti s
 dr. Warburtonom,
 Onda to trebam biti osobno ja. Što misli Agatha?

Agatha: Čini se nužan potez
 U nepotrebnom činu,
 Ne radi dobra što će ga učiniti
 Već da ne bi ostalo štogod neučinjeno
 Na margini nemogućnosti.

Amy: Vrlo dobro.
 Telefonirat ću liječnika osobno.

(Izlazi)

Charles: U međuvremenu, imam jednu ideju. Zašto ne upitati Downinga?
 On je bio s Harryjem deset godina, on je sasvim diskretan.
 Bio je s njima na parobrodu. Mogao bi biti od koristi.

Ivy: Charles, zar vi zbilja pretpostavljate
 Da ju je on mogao gurnuti preko ograde?

Charles: U svakom slučaju, ja ne bih krivio Harryja.
 Mogao sam jednom učiniti istu stvar, osobno.
 Nitko ne zna što je u stanju učiniti
 Dok se ne pojavi netko koga se treba riješiti.

Gerald: I da jest tako, ne želimo da Downing dozna
 Nešto više od onoga što već sada zna.

I ako zna, puno je bolje
 Da ne zna da to i mi također znamo.
 Zašto ne pustiti pse da laju?

Charles: Svejedno, imam dva pitanja
 (Zvoni zvoncem)

Koja bih postavio Downingu.
 Neće znati zbog čega pitam.

(Ulazi Denman)

Denman, gdje je Downing? Je li s njegovim lordstvom?

Denman: On je vani u garaži, sir, s automobilom njegova lordstva.

Charles: Recite mu da želim razgovarati s njim, molim vas.

(Izlazi Denman)

Violet: Charles, ako ste se odlučili na ovu istragu,
 Za koju sam uvjeren da nas nikamo neće dovesti,
 I s kojom se Amy, sigurna sam, neće složiti —
 Želim samo iznijeti svoj emfatični protest
 Protiv vaše namjere i sredstava kojima se koristite.

Charles: Moja je namjera pronaći što nije u redu s Harryjem:
 Dok to ne budemo znali, ne možemo za njega ništa učiniti.
 A glede mojih namjera, ne možemo sebi priuštiti izbora
 Uхватiti se svega što nam dođe do ruku.
 Ako vas zanima kako pomoći Harryju
 Ne biste trebali osuđivati namjere.

Violet: Osuđujem.

Ivy: I ja se želim pridružiti svojoj sestri
 U njenim osudama —

Agatha: Ja nemam primjedbi, ništa više
 Negoli je primjedba da se pita dr. Warburton:
 Jedino primjećujem da je sve ovo irelevantno;
 Najbolje je pustiti Charlesa da razgovara s Downingom
 I slijedi svoje osobne metode.

(Ustaje)

Violet: Ja se ne slažem.
 Mislim da treba biti svjedok. Namjeravam ostati.
 I želim biti nazočna da mogu čuti što kaže Downing.
 Želim doznati iz prve ruke, ne da mi se o tome priča kasnije.

Ivy: I ja ću ostati s Violet.

Agatha: Ja ću se vratiti
 Kad vas Downing ostavi.

(Izlazi)

Charles: Dakle, vrlo mi je žao
 Što svi vi gledate na to ovako: ali jednostavno postoji vrijeme

Kad se ne može ništa drugo učiniti osim uhvatiti bika za rogove,
A to je sada.

(*Kucanje: i ulazi Downing*)

Charles: Dobro večer, Downing.

Drago mi je što vas vidim, nakon svih ovih godina.

Nadam se da ste dobro?

Downing: Hvala vam zbilja sam dobro, sir.

Charles: Žao mi je što sam poslao po vas tako naglo,

Ali postavio bih vam jedno pitanje.

Siguran sam da nećete zamjeriti, radi se o njegovu lordstvu.

Vi pazite na njegovo lordstvo preko deset godina ...

Downing: Bit će jedanaest godina, sir, na iduće Blagovijesti.

Charles: Jedanaest godina, i vi ga poznajete sasvim dobro.

I siguran sam da ste mu bili dobar prijatelj, također.

Mi ga nismo vidjeli skoro osam godina;

I da kažem istinu, sad kad smo ga vidjeli,

Malo smo zabrinuti zbog njegova zdravlja.

Ne izgleda sasvim ... pri sebi.

Downing: Sasvim razumljivo, ako smijem tako reći, sir,

Poslije svega što se zbilo.

Charles: Slažem se s vama.

Downing, vi ste bili s njima na putovanju iz New Yorka —

Nismo doznali baš puno o okolnostima;

Znali smo samo ono što smo pročitali u novinama —

Razumije se, bilo je previše toga u novinama.

Downing, mislite li da je to moglo biti samoubojstvo?

I da je to Njegovo lordstvo znalo?

Downing: Malo vjerojatno, sir, ako smijem tako reći.

Puno je vjerojatnije da je to bio nesretan slučaj.

Mislim, poznavajući Njeno gospodstvo,

Mislim da nije imala dostatno hrabrosti za to.

Charles: Je li ikada govorila o samoubojstvu?

Downing: O da, jest, svako toliko.

Ali po mojem mišljenju, oni koji o tome zbore

Najmanje su to kadri učiniti. Po mojemu mišljenju

Ona je to činila samo da bi plašila ljude ...

Ako prihvaćate moje mišljenje — samo radi dojma.

Charles: Shvaćam, Downing. Je li ona bila dobrog raspoloženja?

Downing: No, uglavnom uvijek istoga, sir.

Ono što ja želim reći, uvijek promjenljivoga.

Slabog ujutro, i dobrog navečer,

A *onda* bi se prilično uzbuđivala,

I, na neki način, neodgovorno, sir.

Ako bih se usudio reći, sir,

Uvijek sam držao kako tek nekoliko koktela

Mogu dugo trajati Njezinu gospodstvu.

Ona nije bila jedna od onih koji su *stvoreni* za piće:

Nekima je to sasvim prirodno, a drugima nije.

Charles: A kako se osjećalo Njegovo lordstvo, za vrijeme putovanja?

Downing: Dakle, moglo bi se reći depresivno, sir.

Ali vama je poznato da je Njegovo lordstvo uvijek bilo tiho:

Vrlo rijetko sam ih vidio dobro raspoložena.

Ako je vjerovati mojoj prosudbi, uvijek sam govorio da Njegovo lordstvo

Pati od, kako bi se reklo, neke vrste zatamljivanja.

Ali ono što me je pogodilo ... nervoznije negoli je običavalo;

Ponašali su se kao da se nešto može desiti.

Charles: Kao na primjer, što?

Downing: Dakle, ne znam sir.

Ali oni su izgledali vrlo zabrinuti glede moje lady.

Pokušavali su je zadržati u kabini kad je vrijeme bilo ružno,

Nisu voljeli vidjeti je kako se naginje preko ograde.

Bili su jako uplašeni, jednom ili dvaput.

Ali znate, to je samo moje mišljenje, sir,

Da je Njegovo lordstvo više psihički, kako se kaže.

Charles: Jesu li uvijek bili zajedno?

Downing: Uvijek, sir.

To je baš bila moja pritužba protiv moje lady.

Po mojemu mišljenju, muž i žena se

Ne bi trebali toliko viđati, sir.

Sasvim suprotno uobičajenom mišljenju,

Usudio bih se reći. Nikako da ga ostavi nasamo.

A imam i pritužbi na ove prekoceanske putničke brodove

Sa svim njihovim zatvorenim bazenima i gimnastičkim dvoranama

Nema čak ni mjesta gdje bi čovjek

Na miru zapalio, gdje ga žene ne bi mogle pratiti.

Nije ga ispuštala iz vida.

Charles: Za vrijeme te večeri, jeste li ga vidjeli?

Downing: O da, sir, sigurno sam ih vidio.

Ne mislim reći da su imali nekih zapovijedi —

Njegovo je lordstvo vrlo obzirno

Kad me želi držati budnim. Ali kad kažem da sam ih vidio,

Mislim onda da sam ih vidio slučajno.

Vidite, sir, bio sam dolje u Turističkom,

I pošao malo na zrak prije nego pođem u postelju,

I mogli ste vidjeti ugao gornje palube.
 I sjećam se, ondje sam ugledao Njegovo lordstvo
 Naslonjeno preko ograde, kako gleda u more —
 Nije bilo mjeseca, ali bio sam siguran da su to oni.
 Dok sam se vratio, za skoro pola sata
 Oni su stajali ondje sami, gledajući preko ograde.
 Njezino gospodstvo mora da je tada bilo sasvim u redu,
 Nije li, sir? Inače bi to oni trebali znati.

Charles: Oh da ... slažem se. Hvala vam, Downing.

Mislim da vas više ne trebamo.

Gerald: Oh, Downing,

Zar je nešto neispravno na automobilu Njegova lordstva?

Downing: Oh ne, sir, on je u voznom stanju:

Pobrinuo sam se za to.

Gerald: Samo sam se pitao

Zbog čega ste zaposleni oko njega večeras.

Downing: Ništa nije u kvaru, sir:

Samo želim da bude uvijek pripravan.

Ima li još nešto, sir?

Gerald: Hvala vam, Downing:

Ništa više.

(Izlazi Downing)

Violet: Dakle, Charles, moram reći, vašim ispitivanjima,
 Izgleda da ste ostavili stvari onakvima kakve su i bile —
 Osim što ste uvukli Downinga u njih:

Sa čim se ne slažem.

Charles: Sa čim se ne slažete.

Ali ja vjerujem da je nenamjerni ortak potreban.

Zbor: Zašto stojim ovdje poput krivih urotnika, očekujući
 neko raskrinkavanje

Kad će skriveni se razotkriti, a ulični prodavač novina razvikati na ulici?

Kad će privatno postati javnim, običnog jednog novinara

Fleš-lampom za ilustrirane novine: zašto zajedno guramo

U užasnoj dobrohotnosti s nesrećom? zašto da budemo upleteni,
 dopremljeni i dopremljeni zajedno?

Ivy: Ne vjerujem Charlesu i njegovoj samouvjerenosti vulgarnosti,
 zadobivenom od svjetovnih mu kolega.

Gerald: Ivy se brine samo o sebi i svojem ugledu među svojim
 podlim, lijepo odgojenim znancima.

Violet. Gerald je siguran da pravi grešku, on je beskoristan
 izvan vojske.

Charles: Violet se boji da će joj status kao Amyne sestre splasnuti.

Zbor: Svatko od nas pretendira

Biti neuobičajenim izuzetkom

U uglavljenom ropstvu.

Želimo se pojavljivati u novinama

Sve dotle dok smo u pravoj kolumni.

Znamo sve o željezničkoj nesreći

Znamo o iznenadnoj trombozi

I sporo otvrdnjujućoj arteriji.

Želimo da drugi o nama dobro misli,

Tako da dobro mislimo o sebi samima.

I svako je objašnjenje zadovoljavajuće:

Želimo se samo uvjeriti

O buci u podrumu

I da se prozor ne bi bio otvorio.

Zašto se svi ponašamo kao da bi se vrata mogla iznenada otvoriti,
zavjese raširit,

Podrum čini neko užasno otkriće, nestaje krov,

I mi bismo trebali prestati biti sigurni u ono što je stvarno
ili nestvarno?

Držite se čvrsto, držite se čvrsto moramo zahtijevati da svijet
bude onakav kakvim smo ga uvijek prihvaćali.

Amy glas: Ivy! Violet! jesu li već stigli Arthur ili John?

Ivy: Nema vijesti ni od Arthura ni od Johna.

(Ulaze Amy i Agatha).

Amy: To je vrlo neugodno. Obojica su obećala biti ovdje

Upravo za večeru. To je vrlo neugodno.

Sad se jedva stignu na vrijeme obući.

Ne razumijem što je moglo po krivu poći

S obojicom, što dolaze iz pravaca različitih.

Dakle, moramo poći i odjenuti se, pretpostavljam. Nadam se
da će se Harry bolje osjećati

nakon što se gore odmorio.

(Idu svi iza pozornice, osim Agathe)

Drugi prizor

Agatha

(Ulazi Mary s cvijećem)

Mary: Proljeće puno kasni u ovoj sjevernoj zemlji,

Kasno i neizvjesno, penje se na južni zid.

Vrtlar nema vrtnoga cvijeća za ovo mi ga veće dati.

Agatha: Uvijek zaboravim kako proljeće kasni, ovdje.

Mary: Radije ću pričekati naše vjetrom otpuhane cvjetove,

Kakvi god bili, nego uzeti ovo cvijeće iz staklenika

Koje ovamo ne pripada, koje ne pozna

Vjetra i kiša, kao što su meni poznati.

Agatha: Pitam se koliko li će nas biti na večeri.

Mary: Sedam ... devet ... jamačno deset.

Čujem da je Harry već stigao

I da je jedino on bio neizvjestan.

Arthur ili John mogu zakasniti, razumije se.

Možda ćemo trebati večeru sačuvati ...

Agatha: A također dr. Warburton. Barem, Amy ga je pozvala.

Mary: Dr. Warburton? Mislim da mi je mogla reći;

Vrlo je teško, isplanirati

Za neodređen broj ljudi. Zašto je pozvala njega?

Agatha: Pomislila ga je tek nedavno pozvati.

Mary: Dakle, treba nešto reći kad se prima onaj koji nije član;

Jer što je svečanije od obiteljske večere?

Jedne službene prigode neugodnih ljudi

Koji se rijetko sretnu, i razgovaraju.

Bit će mi vrlo drago ako dođe dr. Warburton.

Morat ću sjediti između Arthura i Johna.

I što je još gore, razmišljati o tome što reći Johnu,

Ili morati slušati Arthurovo traćanje

Dok umišlja da se ponaša poput svjetskoga čovjeka?

Rođakinjo Agatha, tražim vaš savjet.

Agatha: Trebala sam misliti

Da ste dobili više negoli ste trebali od onoga, kad ste bili

na koledžu.

Mary: Trebala sam znati da ćete mi to spočitnuti.

Znam da nisam bila jedan od vaših omiljenih studenata:

Doživjela sam vas kao tvrdnu ravnateljicu

Koja zna kako dominirati plašljivim djevojkama.

Nikako drukčije vas ne doživljavam ni sad;
 Ali žao mi je što nisam prihvatila vaš savjet
 I sprijateljila se prije sedam godina.
 Sad mi je potreban vaš savjet, jer nemam koga pitati,
 I jer ste jaki, i jer ne pripadate ovdje
 Ništa više od mene. Ja želim pobjeći.

Agatha: Poslije sedam godina?

Mary: Oh, vi ne razumijete?
 Ali vi razumijete. Vi samo želite znati
 Razumijem li ja. Vama je savršeno jasno,
 Da to što rođakinja Amy poželi, ona to uvijek i ostvari.
 Zašto *vi* tako rijetko ovamo dolazite? *Vi* se nje ne bojite,
 No ja mislim da vi želite izbjeći kolizije.
 Pretpostavljam da bih mogla otići, kad bih imala moralne hrabrosti,
 Čak i unatoč volji kakva je njena. Vrlo mi je dobro poznato
 Zašto me htjela zadržati. Ona me nije trebala:
 Jednako bi se ponašala i s unajmljenom sluškinjom
 Ili bilo s kim. Ona me željela samo radi Harryja —
 Nije to neki kompliment: ona je samo htjela
 Imati pokornu snahu s vrlo malo novca,
 Jednu kućnu družicu za sebe i Harryja.
 Čak i kad se oženio, ona me i dalje držala
 Jer nije mogla podnijeti da joj se i jedan projekt izjalovi;
 Pa čak i kad je *ona* umrla: vjerovala sam da ju je rođakinja Amy —
 Skoro da sam povjerovala — ubila je snagom svoje volje.
 Zar to ne zvuči užasno? Znam da je tako.
 Jeste li je ikada upoznali? Kakva je bila?

Agatha: Ja sam jedina koja ju je ikada upoznala,
 Jedina koju je Harry pozvao na svoje vjenčanje:
 Amy to nije znala. Bilo mi ju je žao;
 Mogla sam vidjeti da mi ne vjeruje — ona se bojala
 obitelji,
 Željela se s njom tući — oružjem slabih,
 Koji su tako naprasiti. A to nije moglo biti lako,
 Živeći s Harryjem. Nije važno to što je učinila
 Harryju, mislim, nego to što je on učinio sebi.

Mary: Ali nisam osjetila snagu da mogu otići
 Sve dok se nije vratio Harry. Ja znam da moram otići.
 Ali kamo? Treba mi posao: a vi mi možete pomoći.

Agatha: Žao mi je, Mary, vrlo mi vas je žao;
 Iako mislite da nisam sposobna za takve osjećaje.
 Željela bih vam pomoći: ali ne smijete bježati.

Bilo kada prije, to bi moglo pokazati hrabrost
 I bilo bi ispravno. Sada, hrabrost je samo trenutak,
 A ovaj trenutak je samo strah i ponos. Ja mogu vidjeti više od toga,
 Više nego vam mogu reći, više nego za to ima riječi.
 U ovom trenu nema odluke koja se može donijeti;
 Odluku će donijeti snage iznad naših moći
 Koje tu i tamo iziđu na vidjelo. Vi i ja, Mary,
 Mi smo samo motritelji i konobari: nije to najlakša uloga.
 Moram poći i presvući se za večeru.

(Izlazi)

Mary: Znači, nećete mi pomoći!

Čekati, čekati, stalno čekati.

Mislim da je ova kuća *stvorena* da nas drži da čekamo.

(Ulazi Harry)

Harry: Čekati? Na što?

Mary: Kako ste, Harry.

Sišli ste vrlo rano. Mislila sam da ste tek stigli.

Je li vam putovanje bilo ugodno?

Harry: Ne baš.

Ali, ako ništa drugo, nije dugo trajalo. Kako ste vi, Mary?

Mary: Oh, vrlo dobro. Što tražite?

Harry: Upravo sam zamijetio da je ova soba nepromijenjena:

Iste draperije ... iste slike ... čak i stol,

Stolice, sofa ... sve je na svojem mjestu.

Gledao sam je li se što promijenilo,

Ako i jest, ja to ne vidim.

Mary: Vaša je majka zahtijevala

Da sve ostane onako kako je bilo kad ste vi otišli.

Harry: Želio bih da to nije učinila. Vrlo je neprirodna,

Ova uhidba prirodnoga tijeka stvari:

No to i jest njoj nalik. Drugo i nisam mogao očekivati.

To dovodi samo do toga da se sve više

Uočavaju promjene na ljudima.

Mary: Da, ovdje se ništa ne mijenja,

A mi samo i dalje ... venemo, pretpostavljam,

Ne zamjećujući mijenu. Ali za vas, sigurna sam,

Mora da smo se izmijenili.

Harry: Jedva da ste se išta izmijenili —

A nisam vas vidio otkako ste došli s Oxforda.

Mary: Dakle, moram poći i presvući se za večeru.

U tolikoj mjeri — ipak se mijenjamo.

Harry: Ne, nemojte još ići.

Mary: Je li vam drago da ste kod kuće?

Harry: Bilo je nešto
 Što sam vas htio upitati. No, ne znam još.
 Sve sam ove godine žudio vratiti se
 Jer sam mislio da neću nikada. Mislio sam da je to mjesto
 Gdje je život zbiljski i pojednostavnjen —
 No, pojednostavnjenje je zauzelo mjesto u momu pamćenju,
 Mislim. Izgleda da se neću ni od čega osloboditi.
 Ni od jedne od sjena od kojih sam želio pobjeći;
 A istovremeno, i drugih uspomena,
 Ranije, zaboravljene, počinju se vraćati
 Iz mog djetinjstva. Ne mogu objasniti.
 Ali sam mislio da mogu pobjeći iz jednoga života u drugi,
 I to bi mogao biti sve jedan život, bez bijega. Recite mi,
 Jeste li ikada bili sretni ovdje, kao dijete, u Wishwoodu?

Mary: Sretna? Ne baš, iako nikada nisam znala zašto:
 Uvijek je izgledalo da je to moja greška,
 A ne biti nikada sretan značilo je uvijek biti zao.
 Ali bilo je razloga: ja sam bila samo rođakinja
 Koja se ovdje drži jer se nije imalo što drugo sa mnom učiniti.
 Ja nisam pripadala ovdje. Drukčije je bilo s vama.
 A činili ste se puno starijim. Mi smo gajili strahopoštovanje
 prema vama —
 Ako nitko drugi, a ono ja.

Harry: Zašto nismo bili sretni?

Mary: Dakle, čini se da nam je sve bilo predodređeno;
 Čak su se i lijepe stvari unaprijed postavljale,
 A gozbe su uvijek bile pažljivo pripremljene;
 Nikada nije bilo vremena da izmišljamo svoja vlastita zadovoljstva.
 Ali možda je sve bilo uređeno za vas, ne za nas.

Harry: Ne, nije izgledalo tako. Ja sam bio dio plana
 Isto kao i vi. Ali kakav je bio plan?
 Nikada se nije otkrilo. Ali sjećate li se ...

Mary: Šupljeg stabla u kojemu smo dozivali divljinu.

Harry: Dolje blizu rijeke. To je bila palisada
 S koje smo tukli Indijance, Arthura i Johna.

Mary: Bila je špilja gdje smo se sastajali pod mjesječinom
 I dozivali zle duhove.

Harry: Arthura i Johna.
 Razumije se da smo bili kažnjeni što smo bili noću vani
 Nakon što su nas smjestili u krevet. Ako ništa drugo, nisu nikada
 doznali

Gdje smo bili.

Mary: Nisu nikada otkrili tajnu.

Harry: Ne tada. Ali poslije, kad sam se vraćao iz škole

Za praznike, nakon formalnog dočeka

I obiteljskih zabava, pobjegao sam

Čim sam uzmogao, i spustio se dolje do rijeke

Da bih pronašao staro mjesto za skrivanje. Divljina bijaše nestala

Stablo bijaše palo, a lijepa sjenica

Bijaše podignuta, »da zabavi djecu«.

Apsurdno je da će jedina čovjekova uspomena o slobodi

Biti jedno šuplje drvo u šumi pokraj rijeke.

Mary: Ali kad sam ja bila dijete, sve sam uzimala zdravo za gotovo,

Uključujući i glupost starijih —

Oni su živjeli u drugom svijetu koji me nije dodirivao.

Upravo sada otkrivam kako ih je teško podnositi.

Oni su uvijek uvjereni da trebaš biti sretan

Baš u trenutku kad si u potpunosti svjestan

Da si suvišan čovjek, nepotreban.

Ali zašto bih ja trebala govoriti o svojim banalnim nedaćama?

Mora da vama izgledaju sasvim trivijalno.

To je samo obična beznadnost.

Harry: Jednu stvar vi ne možete znati:

Iznenadno gašenje svake alternative,

Neočekivani prasak željeznog vodopada.

Vi ne znate što je to nada, dok je ne izgubite.

Vi znate jedino to čemu se ne nadati:

Vi ne znate što to znači kad vam netko oduzme nadu,

Ili je daleko zavitla, da bi se pridružila legiji bespomoćnih,

Od drugih ljudi neprepoznatljivih, a ponekad i od samih sebe.

Mary: Znam što mislite. To je iskustvo

Koje ja nisam imala. Ipak, kako god stvarno,

Kako god okrutno, može biti varka.

Harry: Što ja vidim

Može biti jedan san ili drugi; ako nema ničeg više

najstvarnije je ono čega me strah. Svijetla boja blijedi

Zajedno s ponovno neosvojivim osjećajem,

Žar na zemlji, koji nikada neće pronaći svoj cilj;

I oko se prilagođava na sumrak

Gdje mrtav kamen

Mary: Vi nosite svoj vlastiti krajobraz

Ništa stvarniji od drugoga. I na koji način protuslovite

samome sebi:

Ta iznenadna spoznaja o smrti nade
 O kojoj vi govorite, znam da ste je iskusili,
 I mogu jasno zamisliti kako to mora biti užasno.
 Ali u ovome svijetu druga nada i dalje izvire
 Na najneočekivanijem mjestu, dok je mi nismo svjesni.
 Vi ste se nečemu nadali, na povratku u Wishwood,
 Inače se ne biste vratili.

Harry: Čemu god se nadao
 Sada kad sam ovdje, znam da to neću pronaći.
 Instinkt za povratkom na mjesto odlaska
 I započeti kao da se ništa nije dogodilo,
 Zar sve to nije glupost? To je poput šupljeg stabla
 Kojega ondje nije.

Mary: Budite sigurni, to što govorite
 Samo dokazuje da ste očekivali od Wishwooda
 Da budete stvarno svoji, da učinite nešto za sebe
 Što jedino i možete učiniti za se.
 Ono što vi trebate promijeniti nešto je u vama
 Što možete bilo gdje promijeniti — ovdje, kao i drugdje.

Harry: Nešto u sebi, mislite vi, što se može promijeniti!
 I ovdje, dapače! gdje sam ih osjećao pokraj sebe,
 Ovdje i ovdje i ovdje — gdje god da pogledam,
 Uvijek trepću u uglu mogega oka,
 Uvijek šapću upravo izvan dosega sluha —
 I također, unutra, u noćnoj panici
 Dok sanjam o smrti. Vi ne znate,
 Vi ne možete znati, vi ne možete razumjeti.

Mary: Mislim da mogu razumjeti, ali vi biste trebali biti strpljivi
 Sa mnom i s ljudima koji nemaju vašeg iskustva.

Harry: Ako pokušam objasniti, vi ne biste nikada razumjeli:
 Objašnjenje bi dovelo do još većeg nerazumijevanja;
 Objašnjavanje bi me samo još više udaljilo od vas.
 Postoji samo jedan način za vas da shvatite
 A to je da vidite. Oni su tako puno pametni
 Da bi vas primili u *naš* svijet. Vaš nije ništa bolji.
 Oni su se o tome postarali: to je dio mučenja.

Mary: Ako vi držite da vas ja nisam sposobna razumjeti —
 Ali u svakom slučaju, moram se pripremiti za večeru.

Harry: Ne, ne, ne idite! Molim vas, ne ostavljajte me
 Upravo u ovom trenu. Osjećam da je važno.
 Nešto bi trebalo izaći iz ovoga razgovora.

Mary: Ja nisam pametna osoba,

I u običnom smislu ja vas ne poznajem sasvim dobro,
 Iako vas se bolje sjećam nego to mislite vi,
 I što ste pravi vi. Ja nemam mnogo iskustva,
 Ali sada vidim nešto što ne dolazi od učitelja
 Ili iz knjiga, ili od razmišljanja, ili od opservacija:
 Nešto što nisam znala ja sam znala.
 Čak i ako je, kako vi kažete, Wishwood prevara,
 Vaša obitelj opsjena — onda je *sve* to iluzija,
 Sve što osjećate — Ne mislim ono što vi mislite,
 Već ono što osjećate. Vi prijanjate uz gnušanje
 Kao drugi za ljubav: jednu zaluđenost
 Koja ima krivo, dobro koje je pogrešno. Obmanjujete se
 Kao čovjek koji vjeruje da je slijep
 Iako još uvijek vidi sunčevu svjetlost. Znam da je ovo istina.
 Harry: Proveo sam mnoge godine na beskorisnim putovanjima;
 Vi ste ostali u Engleskoj, ipak izgledate
 Kao netko tko dolazi iz vrlo velike udaljenosti,
 Ili udaljenog vodopada u šumi,
 N pristupačna, jedva čujna.
 I čujem vaš glas kao u tišini
 Između dviju oluja, netko čuje umjerenu uobičajenu buku
 U travi i lišću, životu koji traje,
 Koji uobičajeno prolazi nezamjetno.
 Možda ste u pravu, iako ne znam
 Kako biste to mogli znati. Nije li hladno proljeće
 Nije li proljeće zlo doba, koje nas uzbuđuje lažnim glasovima?
 Mary: Hladno je proljeće sada vrijeme
 Za bol u korijenu koji raste
 Agonija u mraku
 Spori tijek što bolno tuče u panju
 Bol pupoljka koji se otvara.
 Oni su ti koji pate najmanje:
 Živolina pod snijegom
 I đurđica što za tren plače u šumi.
 Harry: Proljeće je izdanje krvi
 Godišnje doba za žrtvu
 I veo jedne nove pune plime
 Koja vraća duše umrlih
 Onih koje je zima utopila
 Ne vraćaju li se duše utopljenih
 S proljeća k zemlji?
 Žele li se mrtvi vratiti?

Mary: Bol je suprotnost radosti
 Ali radost je neka vrst boli
 Vjerujem da je sezona rađanja
 Sezona za žrtvu
 Za drvo i za zvijer, i ribu
 Koja se uzvodno baca,
 I što od uplašena duha
 Prisiljenog da se iznova rodi
 Da se uspne silnome suncu
 Mokra krila u kišni oblak
 Zečju šapu preko mjeseca?

Harry: Što ono govorismo? Mislim da sam rekao
 Da mi se čini kao da sam ovdje oduvijek
 I da ste vi netko tko je stigao iz daleka.
 Bilo da znam što zborim, ili zašto to kažem,
 To nije važno. Vi mi nosite vijesti
 O vratima koja se otvaraju na kraju hodnika,
 Sunčevu svjetlost i pjev; kad sam bio siguran
 Da svaki hodnik samo do drugoga vodi,
 Ili do praznog zida; da se krećem
 Samo da ne bih stajao mirno. Pjesmu i svjetlost.
 Stop!
 Što je to? Osjećate li to?

Mary: Što, Harry?

Harry: Taj strah dublji od bilo kojeg čula,
 Dublji nego čulo mirisa, ali kao i miris
 U njemu, on je neopisiv, slatki i gorki miris
 iz drugog svijeta. Znam ga! Znam ga!
 Potentniji nego ikada prije, maglica rastvara
 Sve druge svjetove, i mene u sebi. O Mary!
 Ne gledajte u me tako! Stop! Pokušajte to zaustaviti!
 Odlazim. Oh zašto, sada? Pojavite se!
 Pojavite se! Gdje ste? Dajte da vas vidim,
 Jer znam da ste ondje, ja znam da me uhodite.
 Zašto se poigravate sa mnom, zašto me puštate,
 Samo da biste me opkolili? — Kad ih se sjetim
 Ostave me na miru: kad ih zaboravim
 Nenamjerno za trenutak
 Opet se javljaju, besani lovci
 Koji mi ne daju spavati. U trenutku prije sna
 Uvijek vidim njihove pandže što se tiho
 Pružaju, kao da se nikada nisu širile.

Bio je to trenutak, bio je to samo jedan trenutak
 Da sam stajao na svjetlosti, i mislio da bih tu mogao ostati.
 Mary: Pogledajte me. Možete se osloniti na me.
 Harry! Harry! Sve je *u redu*, kažem vam.
 Ako se možete osloniti na me, bit će sve u redu.
 Harry: Pojavite se!
 (*Šire se zavjese otkrivajući Eumenide na prozorskoj udubini*)
 Zašto se pokazujete sada prvi put?
 Kad sam je poznavao, nisam bio ista osoba.
 Ja uopće nisam bio osoba. Ništa što učinih
 Nema veze sa mnom. Nesreća trenutna sna,
 Snena doba, kad bijah netko drugi
 Razmišljajući o nečemu drugom, postavi me među vas.
 Kažem vam, nisam to ja koga vi gledate,
 Niti se meni cerite, ne optužuju mene vaši
 Zadovoljni pogledi, već drugu osobu, ako mislite
 Da sam ja ta osoba: nek se vaša nekrofilija
 Hrani tim truplom. Oni neće otići.
 Mary: Harry! Ovdje nema nikoga.
 (*Odlazi do prozora i navlači zavjese*)
 Harry: Bili su ovdje, kažem vam. Oni su ovdje.
 Zar ste tako neopažajni, imate li tako tupa čula
 Da ih niste mogli vidjeti? Da sam mogao razabrati
 Da ste tako neosjetni, ne bih bio slušao
 Vaš gluposti. Zar mi ne možete pomoći?
 Niste mi od koristi. Moram se s njima suočiti.
 Moram se boriti s njima. Ali oni su glupi.
 Kako da se netko bori protiv gluposti?
 Ipak moram s njima razgovarati.
 (*Pojuri naprijed i kida zavjese: no, udubina je prazna.*)
 Mary: Oh, Harry!

Treći prizor

Harry, Mary, Ivy, Violet, Gerald, Charles

Violet: Dobro večer, Mary: zar se još niste obukli?
 Što mislite kako izgleda Harry?
 Zašto, tko je mogao raširiti te zavjese?

(Sastavlja ih)

Vrlo dobro, mislim, poslije tako duga putovanja;
 Poznato vam je koliko je žurio da bi stigao ovdje na vrijeme
 Na majčin rođendan.

Ivy: Mary, draga moja,
 Jeste li vi aranžirali ovo cvijeće? Dopustite mi da to izmijenim.
 Ne zamjerate mi, zar ne? Ja znam toliko toga o cvijeću;
 Cvijeće je uvijek bilo moja strast.
 Znao da sam nekoć imala svoj vlastiti vrt, u Cornwallu,
 Kad sam sebi mogla priuštiti vrt; dobila sam nekoliko nagrada
 Sa svojim kokotčićima. Bila sam veliki autoritet.

Gerald: Dobro veče, Mary. Vidim da ste vidjeli Harryja.

Dobro je što nam se vratio, zar ne?

Moramo učiniti da se osjeća kao kod kuće. I vrlo povoljna okolnost
 Što može biti ovdje na rođendanu svojoj majci.

Mary: Moram poći i odjenuti se. Došla sam vrlo kasno.

(Izlazi)

Charles: Sada nam još jedino nedostaju Arthur i John

Drago mi je što ćete biti svi na okupu, Harry;

Potreban im je utjecaj njihova starijega brata.

Arthur je malo neodgovoran, znate;

Trebali biste ostaviti dojam ozbiljnosti na njega.

Konačno, vi ste glava obitelji.

Amy glas: Violet! Jesu li Arthur ili John već došli?

Violet: Ni jedan od njih još nije ovdje, Amy.

(Ulazi Amy s dr. Warburtonom)

Amy: To je vrlo mučno. Što se moglo dogoditi?

Pretpostavljam da ih je magla zadržala,

Stoga nema koristi bilo komu telefonirati. Harry!

Jesi li vidio dr. Warburtona?

Poznato ti je da je on najstariji prijatelj obitelji,

I on te zna duže od ikoga, Harry.

Kad je čuo da ćeš biti ovdje na večeri

Odbio je jedan vrlo važan poziv samo da bi došao.

Warburton: Usudio bih se reći da smo se obojica dobrano promijenili, Harry.

Jedan seoski liječnik opće prakse ne postaje mlađi.

Treba mi puno više nego se vi sjećate da se mogu

Vratiti kako bih vas mogao prepoznati. Ali niste zaboravili

Onaj dan kad ste se vratili iz škole kući s ospicama

I trebalo nam je vremena da vas zadržimo u postelji.

Nije vam se sviđalo što ste bolesni u vrijeme praznika.

Ivy: To jest *bilo* neugodno, doći kući da biste se razboljeli.

Violet: Isto je bilo i sa svim manjim boljeticama

- I dječjim epidemijama: nikada niste htjeli ostati u postelji
Jer ste bili uvjereni da nećete nikada ozdraviti.
- Harry: Ne, mislim, bez nekog opravdanja:
Jer ono što vi zovete vraćanjem zdravlja
Samo je inkubacija druge bolesti.
- Warburton: Ne smijete na to tako pesimistično gledati
Jer teško da laska mojoj profesiji.
Ali sjećam se, kad sam bio student na Cambridgeu,
Kako sam sanjario o nekom velikom otkriću
Koje će ukloniti ili jednu bolest ili neku drugu.
Sada, poslije četrdesetogodišnjeg iskustva
Prestao sam razmišljati u laboratorijskim terminima.
Svi smo mi bolesni, ovako ili onako;
Nazivamo zdravljem to kada ne možemo otkriti simptome
Bolesti. Zdravlje je relativno.
- Ivy: Mora da ste stekli vrlo bogato iskustvo, doktore,
U ovih četrdeset godina.
- Warburton: Zbilja, jesam.
Čak i u seoskoj praksi. Moj prvi pacijent, no —
Ne biste mi povjerovali moje dame — bio je ubojica,
Koji je patio od neizlječiva raka.
Kako se samo borio protiv bolesti! Nikada nisam vidio čovjeka
Da tako za životom žudi.
- Harry: Ništa posebno.
Teže je zapravo vjerovati u umorstvo
Nego u rak. Rak je ovdje:
Oteklina, tupa bol, povremena bolest:
Umorstvo je ukinuće sna i buđenja.
Dogodilo se umorstvo. Vaš obični ubojica
Gleda na sebe kao na nevinu žrtvu.
Sebi je on još uvijek ono što je bio
Ili što bi trebao biti. On ne može shvatiti
Da je sve neopozivo. Ali rak, no,
To je nešto stvarno.
- Warburton: Dakle, nemojmo razgovarati o takvim stvarima.
Kako smo ono dospjeli na temu o raku?
Zbilja ne znam. Sada ste svi odrasli
Nikada nisam ostavljao pacijenta na Wishwoodu.
Wishwood je uvijek bio hladno mjesto, ali zdravo.
Jedino kad sam pozvan na objed
Mogu vidjeti vašu majku.
- Violet: Da, pogledajte svoju majku!

Osим što ne može šetati naokolo sada zimi
 Ne biste mogli pomisliti da je jedan jedini dan starija
 Od svojega rođendana prije deset godina.

Gerald: Ima li kakve koristi čekati Arthura i Johna?

Amy: Mogli bismo i mi ući na večeru.

Oni bi mogli stići prije negoli završimo. Hoćete li me uvesti, doktore
 Mislim da smo mi najstariji gosti —
 U stvari, mi smo najstariji stanovnici.
 Budući da smo stigli prvi, prvi ćemo i ući, unutra na večeru.

Warburton: Sa zadovoljstvom, lady Monchensey,

I nadam se da ću iduće godine doći zbog iste počasti.

(Izlaze Amy, dr. Warburton, Harry)

Zbor: Bojim se svega toga što se zbililo, i svega što će se zbiti;

Oni koji će doći sjesti pred vrata, kao da su tu bili
 oduvijek.

I prošlost se sprema zbiti, a budućnost se već smjestila
 odavno.

I krila budućnosti zamračuju prošlost, kljun i pandže
 obeščastiše

Historiju. Sramotan

Prvi plač u spavaonici, dreka u dječjoj postelji, unakazi

Obiteljski album, podastre smiješnu

Stanarsku večeru, obiteljski piknik na vrištini. Otkine

Krov od kuće, il ga možda ondje nigda i ne bje.

I ptica sjedi na slomljenom dimnjaku. Bojim se.

Ivy: Ovo je teror bez imalo dostojanstva, i ja se moram protiv njega boriti.

Gerald: Naviknuo sam na stvarnu opasnost, ali samo onu koju mogu razumjeti.

Violet: Glupost Geraldova, i Charlesova, i doktorova, u tome je što mi ide na živce.

Charles: Kad bi se cijela stvar dala meni u ruke, mislim da bih mogao dovesti stanje
 u red.

(Izlazi)

(Ulazi Mary i prolazi do večere. Ulazi Agatha)

Agatha: Oko je na ovoj kući

Oko je prekriva

Troje je zajedno

Možda se troje može razdvojiti

Možda se čvor što bijaše zapleten

Rasplete

Možda se isprekrižane kosti

U punom zdencu

Konačno raskrste

Možda se lasica i vidra

Uhvate svojega pravog posla
Danje oko
I noćno oko
Skrenu od ove kuće
Dok se čvor ne razmrši
Isprekrižani ne raskrste
I pokvareni ne postanu poštenu.

(Izlazi na večeru)

Svršetak prvoga dijela

DRUGI DIO

Knjižnica, poslije večere.

Prvi prizor

Harry, Warburton

Warburton: Drago mi je što mogu biti s vama nekoliko trenutaka nasamo, Harry.

U stvari, imao sam drugi razlog zbog kojeg sam došao večeras

Nego je to samo u čast rođendana vašoj majci.

Želio sam s vama razgovarati privatno

O jednoj povjerljivoj stvari.

Harry: Mogu pretpostaviti —

Iako mislim da će to po svoj prilici biti beskorisno,

Ako ništa drugo a ono samu stvar još više otežati.

Ali pričajte mi o tome, ako želite.

Warburton: Vi me ne razumijete.

Siguran sam da ne možete znati što imam na umu;

A što se tiče toga da će stvari postati još teže —

Puno je teže ne pripremiti se

Za nešto što će se jamačno dogoditi.

Harry: O Bože, čovječe, stvari koje se trebaju dogoditi

Već su se dogodile.

Warburton: To je donekle istina,

Ali bez vašega znanja o tome, i što vi znate

Ili ne znate, u svakom trenutku
Može stvoriti jednu beskrajnu razliku za budućnost.
Radi se o vašoj majci ...

Harry: Što je s mojom majkom?
Sve se uvijek svodilo na vraćanje majci.
Kad smo bili djeca, prije nego bismo otišli u školu,
Način ponašanja bio je samo da se udovolji majci;
Loše ponašanje bila je neljubaznost prema majci;
Što je bilo loše, bilo je sve što ju je činilo da pati,
I što god ju je činilo sretnom bilo je to što je kreposno —
Iako nije nikada bila sretna, sjećam se. Stoga smo se
Svi osjećali krivima, prije nego bismo išta započeli.
Kad bismo se vratili, za vrijeme školskih praznika,
To nisu bili praznici, tek vrijeme
U kojemu se pretpostavljalo da moramo ugađati majci
Sve te tjedne za vrijeme kojih nas nije ni vidjela
Osim u pola dana, i kad bi nas tada vidjela
Kao da ju je to još više unesrećivalo, a mi smo se
Osjećali još više krivi, i stoga smo se loše ponašali
Idućeg dana u školi, da bismo bili kažnjeni,
Jer nas je kazna činila manje krivima. Majka nas nije
Nikada kažnjavala, već činila da se osjećamo krivi.
Mislim da su stvari koje su se kod kuće shvaćale zdravo za gotovo
Ostavljale dublji dojam na djecu
Nego što im je bio smisao.

Warburton: Stanite, Harry, griješite.
Mislim, ne znate što vam želim reći.
Može biti da ste vi sasvim u pravu, ali ono što nas zanima
Sada, jest sreća vaše majke za ubuduće,
Za vrijeme što je čeka da proživi: a ne prošlost.

Harry: Oh, zar postoji neka razlika!
Kakve veze možemo mi imati s prošlošću
A ne s budućnošću? Ili pak s budućnošću
A ne s prošlošću? Ono što vam govorim
Vrlo je važno. Vrlo važno.
Morate mi dopustiti da vam objasnim, a onda možete govoriti.
Ja ne znam zašto, ali baš večeras
Osjećam jaku potrebu za objašnjenjem —
Ali možda ja samo sanjam da govorim
I hoćemo li se probuditi da bismo otkrili da sam šutio
Ili govorio gluhom kamenu; i kao da drugi
Čuju nešto drugo a ne ono što govorim.

- Ali ako želite govoriti, ako ništa drugo, možete mi reći
Nešto korisno. Sjećate li se mojega oca?
- Warburton: Zašto, da, naravno, Harry, ali ne vidim
Što to ima sa sadašnjim stanjem
Ili onim što vam namjeravam reći.
- Harry: Što vi trebate reći meni
Je ili nešto što već znam
Ili nevažno, ili čak neistinito.
Ali želim doznati nešto više o svom ocu.
Jedva ga se sjećam, i ja znam vrlo dobro
Da su me držali podalje od njega, sve dok nije otišao.
Nismo nikada čuli da je bio spomenut ali, ovako ili onako,
Osjećali smo da je on uvijek ovdje.
Ali kad bismo poželjeli posegnuti za njim, uvijek je nastajao vakuum
Popraćen šaptanjem tetki: Ivy i Violet —
Agatha se tada nije pojavljivala. Gdje je bio moj otac?
- Warburton: Harry, nije dobro tragati za nevoljom.
Jednom je bilo dosta: ali ono što je peklo dušu
Tada ostavilo je za sobom samo ranu.
Ostavite to. Vama je poznato da vaša majka
I otac nikada ne bijahu sretni zajedno:
Rastavili su se uzjamnom privolom
I on je otišao živjeti u inozemstvo. Vi ste bili još dječak
Kad je on umro. Ne možete pamtiti.
- Harry: Ali ja se sjećam sada. Ne Arthur ili John,
Oni su bili premladi. Ali sada se sjećam
Jednog neuobičajeno vrelog dana ljeti
Dana kad sam izgubio mrežu za leptire;
Sjećam se tišine i tihog uzbuđenja,
I tihog razgovora pobjedničkih tetki.
To su razgovori koji se ne mogu prečuti,
Bez namjere da se čuju, s pogledavanjima sa strane,
Što donose smrt u dječje srce.
To je bio dan kad je on umro. Naravno.
Mislim, pretpostavljam, dan kada je stigla vijest.
- Warburton: Vi prenaplašavate.
Siguran sam da ga je vaša majka uvijek voljela;
Nikada nije bilo sumnje u najmanji skandal.
- Harry: Skandal? tko je rekao skandal? Ja nisam.
Da, sada mi je jasno. Te noći, kad me je poljubila,
Osjetio sam da se zatvara zamka. Ako mi nećete reći,
Morat ću pitati Agathu. Nikad prije se nisam usudio.

Warburton: Strogo vam savjetujem ne pitajte svoju tetku —
 Mislim, ona vam ne bi mogla ništa reći. Ali, Harry,
 Ne možemo sjediti ovdje cijelu večer, znate;
 Morali biste prisustvovati rođendanskoj proslavi,
 I vaša će braća biti ovdje. Zar mi nećete dopustiti da vam kažem
 Što vam trebam reći?

Harry: Vrlo dobro, recite mi.

Warburton: Ono o čemu sam htio s vama razgovarati zdravlje je vaše majke.
 Moram vam reći, Harry, iako je vaša majka
 Još uvijek tako okretna, snažne pameti,
 Premda se samo čini da je vitalna kao i uvijek —
 Jedino snaga njezine osobnosti,
 Njezine neslomljive volje, još je u životu drži.
 Ne trebam vam objašnjavati detalje
 U sadašnjem trenutku. Cijeli je stroj slab
 I posustaje. Njezino je srce klonulo.
 S pažnjom, i izbjegavanjem svih uzbuđenja
 Mogla bi poživjeti još nekoliko godina. Neki iznenadni šok
 Mogao bi je odnijeti svakog trenutka.
 Neka druga žena
 Već sada ne bi bila živa.
 Njezina je odlučnost drži na životu:
 Živjela je jedino zbog vašeg povratka na Wishwood,
 Za vas, da preuzmete upravljanje nad Wishwoodom,
 I iz toga razloga, u biti, proizlazi
 Da je ništa ne može uznemiriti ili uzbuditi.

Harry: Dakle!

Warburton: Vrlo mi vas je žao, Harry.
 Bilo bi mi draže da sam vas poštudio ovoga,
 Upravo sada. Ali postoje dva razloga
 Zbog kojih ste to trebali znati. Jedan je vaša majka,
 Da je učinite sretnom ovo malo vremena koliko joj je preostalo,
 Drugi ste vi sami: budućnost Wishwooda
 Ovisi o vama. Nije mi drago što ovo moram reći;
 Ali vi znate da sam vam stari prijatelj,
 I da sam uvijek bio sudionikom obiteljskih tajni —
 Poznato vam je kao i meni da su Arthur i John
 Bili veliko razočaranje vaše majke.
 John je vrlo čvrst — ali nije baš nadaren;
 A Arthur je uvijek bio malo neodgovoran.
 Sve majčine nade usmjerene su na vas.

Harry: Nade? ... Recite mi

Jeste li poznavali mojega oca kad ste bili mojih godina?

Warburton: Zašto, da, Harry, razumije se da jesam.

Harry: Kako je izgledao u to vrijeme? Je li mi uopće bio nalik?

Warburton: Puno nalik. Naravno postoje razlike:

Ali, ako izostavimo praćenje mode

I vašu uvijek svježiju izbrijanost, bio vam je vrlo sličan.

A sada, Harry, razgovarajmo o vama.

Harry: Nikada nisam vidio neku njegovu fotografiju. Nema portreta.

Warburton: Želim znati jeste li spavali ...

(Ulazi Denman)

Denman: Pukovnik je Winchell ovdje, milorde.

I želi vidjeti Vaše lordstvo hitno,

I dr. Warburton. Kaže da je vrlo hitno

Inače vas ne bi uznemiravao.

Harry: Primit ću ga.

(Izlazi Denman)

Warburton: Pitam se što hoće. Nadam se da se nije ništa dogodilo

Ni jednom od vaše braće.

Harry: Ništa se nije moglo dogoditi

Ni jednom mojem bratu. Ništa se ne može dogoditi —

Ako je narednik Winchell stvaran. Ali Denman ga je vidjela.

Ali što ako ga je Denman vidjela, a on ipak nije bio stvaran?

To bi bilo gore od svega što se dogodilo.

Što ako ste ga *vi* vidjeli, i ...

Warburton: Harry, saberite se.

Nešto se moglo dogoditi jednomu od vaše braće.

(Ulazi Winchell)

Winchell: Dobro večer, milorde. Dobro večer, doktore.

Sretan vam ... Oh, oprostite mi milorde,

Mišljah da je vaš rođendan, ne Njezina gospodstva.

Harry: Njezina gospodstva!

(Poleti na Winchella i ščepa ga za ramena)

On *jest* stvaran, doktore.

Nego da rezimiramo naš razgovor. Vi, i ja

I Winchell. Sjednite, Winchell.

Poslušajte se čašicom porta. Razgovarali smo o mojemu ocu.

Winchell: Uvijek se šalite, vidim. Ne izgledate ni godinu stariji

Otkako sam vas zadnji put vidio, milorde. Ali seoski narednik

Se ne pomlađuje. Hvala ne, milorde;

Ne mislim da se porto baš dobro slaže s reumatizmom.

Warburton: Za ime Boga, Winchelle, recite nam zašto ste došli.
Njegovo se lordstvo ne osjećaju baš najbolje večeras.

Winchell: Razumijem, sir.
Bilo bi isto da je i moj rođendan —
Oprostite, zaboravljam.
Da je od moje majke. Bog joj dao pokoj duši.
Mrtva je već deset godina. Kako su Njezino gospodstvo,
Ako smijem pitati, milorde?

Harry: Zašto se raspitujete
O Njezinu gospodstvu? Zna li, ili ne zna?
Ja vas se ne bojim.

Winchell: Nadam se da ne, milorde.
Nisam se mislio istrčavati,
Ali vidite, milorde, imao sam dobar razlog upitati ...

Harry: Dakle, želite li da vam je dovedem?

Winchell: Oh ne, nikako, milorde, radije ne bih ...

Harry: Držite da ne mogu. Ali ja bih vas mogao iznenaditi;
Mislim da bih vas mogao šokirati.

Winchell: Već je bilo dostatno šokova za jedno večer, milorde;
Zato sam i navratio.

Warburton: Za Boga miloga, Winchelle,
Recite nam zašto ste došli.

Winchell: Radi se o g. Johnu.

Harry: Johnu!

Winchell: Da, milorde, žao mi je.
Mislilo sam kako je bolje s vama utiho popričati
Nego telefonirati ili možda uznemiriti Njezino gospodstvo.
Stoga sam se spustio svojim biciklom. Pješice uglavnom,
Što zbog guste magle, inače bih bio puno prije ovdje stigao.
Bijah telefonirao dr. Warburtonu,
I rekoše mi da je ovdje te da ste vi stigli.
G. John je imao malu nezgodu
Na West Roadu, u magli, pri dolasku
Pri smiješnoj brzini, čini mi se, udario u kamion
Koji bijaše zaustavljen na okuci. Morat ćemo optužiti vozača zbog toga;
Rekao je da ne poznaje ovaj dio zemlje
I da se zaustavio radi orijentacije. Odveli smo ga u postaju —
G. Johna, mislim. Uz malo sreće
Dr. Owen bijaše ondje i pregledao ga;
Kaže kako nije ništa strašno osim nekoliko gadnih posjekotina
I jake kontuzije; kaže da će se oporaviti

Do ujutro, vrlo vjerojatno, ali se ne smije kretati.
Ali dr. Owen bijaše uporan da ga vi pogledate.
Warburton: Sasvim ispravno, sasvim ispravno. Poći ću i pogledati ga.
Moramo objasniti vašoj majci ...
Amy'n glas: Harry! Harry!
Tko je s tobom? Je li to Arthur ili John?
(Ulazi Amy, u pratnji Violet, Ivy, Agathe, Geralda, i Charlesa)
Winchell! Zbog čega ste vi ovdje?
Winchell: Žao mi je miledi, ali upravo sam rekao doktoru,
Nije stvarno ništa, osim jedne manje nezgode.
Warburton: To je John imao nezgodu, lady Monchensey;
I Winchell mi kaže da ga je pregledao dr. Owen
I kaže da nije ništa, tek lagana kontuzija,
Ali večeras se ne smije micati. Vjerovao bih Owenu
Kad je riječ o ovakvoj stvari. Možete vjerovati Owenu.
Dovest ćemo ga ujutro; a nekoliko dana odmora,
U to ne sumnjam, bit će sve što mu treba.
Amy: Nezgoda? Kakva vrsta nezgode?
Winchell: Dolazeći po magli, miledi,
I mora da se žurio,
Bio je jedan kamion ondje gdje ne bi trebao biti,
Izvan sela, na West Roadu.
Amy: Gdje je on?
Winchell: U postaji, miledi;
Naravno, još se nije oporavio.
Dr. Owen je bio ondje, na svu sreću.
Gerald: Poći ću dolje i posjetiti ga, Amy, i vratiti se da vas
izvijestim.
Amy: Moram ga vidjeti osobno. Smjesta dovedite automobil.
Warburton: To zabranjujem, lady Monchensey.
Kao vaš liječnik zabranjujem vam da večeras napuštate kuću.
Ne možete ništa učiniti, i biti vani po ovome vremenu
U ovo doba noći, neću odgovarati za posljedice
Poći ću osobno. Vratit ću se i izvijestiti vas.
Amy: Moram poći sama vidjeti. Ne vjerujem vam.
Charles: Bolje bi bilo da to prepustite Warburtonu, Amy.
Prava je sreća za nas što je ovdje.
Moramo se pokoriti Warburtonovim naredbama.
Warburton: Ponavljam, lady Monchensey, ne smijete poći van.
Ako pođete, morat ću odbiti i dalje vas liječiti.
Samo me zadržavate. Vratit ću se odmah.
Amy: Dakle, držim da imate pravo. Ali mogu li vam vjerovati?

Warburton: Vjerovali ste mi dobar dio godina, lady Monchensey;
 Ovo nije vrijeme da počnete u mene sumnjati.
 Dođite, Winchell. Možemo staviti vaš bicikl
 U moj automobil. Odostraga.

(Izlaze Warburton i Winchell)

Violet: Dakle, Harry,
 Mislim da biste vi mogli imati što reći.
 Zar vam nije žao brata? Zar niste svjesni
 Što se zbiva? I što to znači vašoj majci?

Harry: Naravno, žao mi je. Ali po onome što kaže Winchell
 Ne mislim da je stvar vrlo ozbiljna.
 Manja nezgoda kao što je kontuzija
 Ne može puno smetati Johnu.
 Kratka praznina zbog neke vrste gubitka svijesti
 Koju John uživa, ne može mnogo smetati
 Njemu ili bilo komu. Da je ikada bio zbilja svjestan,
 Bilo bi mi drago zbog njega da uzme mali predah:
 Ali Johnov obični dan nije puno više od disanja.

Ivy: Zbilja, Harry! Kako možete biti tako beščutni?
 Uvijek sam mislila da volite Johna.

Violet: A ako i ne marite za to što se dogodilo Johnu,
 Mogli biste pokazati malo obzira prema svojoj majci.

Amy: Ne znam baš puno toga:
 I kako sve više starim, počinjem misliti
 Da nikada nisam puno znala.
 Ali mislim da su vaše primjedbe neadekvatnije od
 Harryjevih.

Harry: To je samo kad ne mogu razumjeti
 Što ljudi mogu uvijek pokazati prikladne osjećaje —
 Ukoliko oni uopće osjećaju, njihovi su osjećaji prikladni.
 Oni ne shvaćaju što to znači biti budan,
 Biti živ istovremeno na nekoliko ravni
 Iako čovjek ne može govoriti istovremeno višeglasno.
 Ja gajim sva poštena čuvstva prema Johnu
 Koja vi držite za prikladna. Samo, to nije jezik
 Koji ja biram za razgovor. Neću govoriti vašim.

Amy: Sličili ste svojemu ocu
 Kad ste to rekli.

Harry: Mislim, majko,
 Da ćete morat prilećii. Mora biti da ste vrlo umorni.

(Izlaze Harry i Amy)

Violet: Ja zbilja ne razumijem Harryjevo ponašanje.

- Agatha: I ja mislim da bi trebalo ostaviti Harryja da uspostavi,
 Ako može, nekakav razgovor sa svojom majkom.
- Violet: Čini mi se da večeras nisam baš popularna.
- Charles: Dakle, nema koristi ako itko od nas pođe —
 Po ovakvoj noći — ima tri dobre milje,
 Nema ničeg što bismo mi mogli učiniti, a što Warburton ne bi.
 Ako mu je gore negoli to kaže Winchell, on će nam to odmah reći.
- Gerald: Mene više plaši što je to šok za Amy;
 Ali ja mislim da Warburton shvaća *to*.
- Ivy: Imate pravo, Gerald, jedina stvar koja je važna
 Jest ne dopustiti joj da vidi da je itko zabrinut.
 Moramo nastaviti kao da se nije ništa dogodilo,
 i iznijeti tortu i darove.
- Gerald: Ali *ja* se brinem za Arthura:
 On je skloniji od Johna upasti u nevolje.
- Charles: Oh, ali Arthur je briljantan vozač.
 Poslije svih iskustava koja ima iz Brooklandsa,
 Nema izgleda da *on* dopadne neprilika.
- Gerald: Briljantan vozač, ali bezobziran.
- Ivy: Ipak, sjećam se, kad su bili dječaci,
 Arthur je uvijek bio skloniji avanturama
 Ali John je bio taj koji je doživljavao nezgode,
 Nekako, baš zbog toga što je on *bio* sporiji.
 On je bio taj koji je uvijek padao s ponnyja,
 ili sa stabla — i uvijek na glavu.
- Violet: Ali prije godinu dana Arthur me je povezao svojim autom,
 I ja sam mu rekla da se više nikada neću voziti s njim.
 Ne da sam htjela izići s njim —
 Iako je on naravno mislio dobro — nego ja mislim da je otvoreni auto
 Tako nedostojanstven: tako vas raspuše,
 I osjećate se tako uočljivim, zavaljenim unatrag
 I tako blizu ulici, i svi bulje u vas;
 A brzina kojom je vozio bijaše jednostavno užasavajuća.
 Rekoh da ću radije hodati: i učinih tako.
- Gerald: Hodati? Kamo?
- Violet: Krenuo je da me poveze do Cheltenhama;
 Ali ja sam ga zaustavila negdje u Chiswicku, čini mi se.
 No, kako bilo, krajolik mi je bio nepoznat
 I imala sam najveće neprilike da dođem kući.
 Sigurna sam da je želio dobro. Ali mislim da je on bezobziran.
- Gerald: Pitam se koliko Amy zna o Arthuru?
- Charles: Više nego se ona boji spomenuti, mogu zamisliti.

(Ulazi Harry)

Harry: Majka spava, mislim: neobično je kako starci
 Mogu zapasti u san usred velike nesreće
 Kao djeca, ili kao umorni isluženi vojnik. Izgledala je
 Upravo kako mora da je izgledala kad je bila dijete.
 Vi održavate zbor — uobičajena obiteljska sudska istraga
 O karakterima svih starijih članova?
 Ili ste angažirani u proricanju manjeg događaja,
 Angažirani u predviđanju manje katastrofe?
 Pokušavate razmišljati o svakoj stvari odvojeno,
 Čineći male stvari važnima, tako da sve
 Može biti nevažno, neznatna devijacija
 Iz nekog imaginarnog tijeka što ga život treba uzeti,
 Koji vi nazivate normalnim. Ono što vi nazivate normalnim
 Uglavnom je nestvarno i nevažno,
 Ja sam bio nekako takav, sve dok sam mogao misliti
 Da je čak i moj vlastiti život jedna izolirana ruševina,
 Slučajni djelić uzaluda u savršenom svemiru.
 Ali počeo je biti samo dijelom neke goleme katastrofe,
 Neke monstruoze greške i zastranjenje
 Od svih ljudi, od svijeta, što ga nisam mogao staviti u red.
 Kad biste samo znali godine koje moram proživjeti
 Otkad sam došao kući, nekoliko godina otprije, na Wishwood.
 Violet: Neću učiniti nikakvu primjedbu o tome što ste rekli, Harry;
 Moji komentari nisu uvijek dobrodošli u ovoj obitelji.

(Ulazi Denman)

Denman: Ispričajte me, gđice Ivy. Telefonski poziv za vas.
 Ivy: Telefonski poziv? Zašto, tko može mene tražiti?
 Denman: Nije se htio predstaviti, gđice, ali to je g. Arthur.
 Ivy: Arthur! Oh bože, bojim se da je *on* doživio nesreću.

(Izlaze Ivy i Denman)

Violet: Otkada to on traži Ivy, očekujem najgore.
 Agatha: Štogaod vi naučili, Harry, morate se sjetiti
 Da uvijek postoji više: ne možemo se odmarati kao da smo
 Nestrpjivi promatrači pakosti ili gluposti.
 Moramo se potruditi prodrijeti u druge privatne svjetove
 Fikcije i straha. Odmor u našoj osobnoj trpnji
 Izbjegavanje je trpnje. Moramo naučiti još više trpjati.

Violet: Agathine primjedbe su redovito oštre.

Harry: Mislite li da ja vjerujem u ono što upravo rekoh?

To je ono što sam ja samo htio vjerovati.

Ja sam govorio u apstrakcijama: i vi ste odgovorili u apstrakcijama.

Ja imam privatnu zagonetku. Da su oni negdje izvana
 Možda bih se mogao negdje izvući. Da su oni jednostavno unutra
 Mogao bih ih prevariti možda uz pomoć dr. Warburtona.
 Ili bilo kojeg drugog doktora, koji bi bio drugi Warburton,
 Ako ste odlučili namjestiti mi drugog doktora,
 Ali ovo je prestvarno za vaše riječi da se preudesi.
 Oh, *mora* postojati drugi način da se govori.
 Koji bi nas negdje odveo. Vi me ne razumijete.
 Vi me ne možete razumjeti. Nije to što ste usamljeni
 Što je užasno — biti sami s užasom.
 Ono što je važno to je prljavština. Ja mogu očistiti svoju kožu,
 Pročistiti svoj život, isprazniti svoj um,
 Ali uvijek ta prljavština, koja leži malo dublje ...

(Ulazi Ivy)

Ivy: Netko traži Arthura u večernjim novinama.

Bio je to Arthur, zove iz Londona:
 Veza je bila tako slaba, da sam ga jedva mogla čuti,
 I glas mu je bio vrlo čudan. Izgleda da je i Arthur
 Imao nesreću. Ne mislim da je ozlijeđen,
 Ali kaže da nije mogao dobiti na uporabu svoj auto,
 I propustio je zadnji vlak, stoga dolazi ujutro;
 I kaže da ima nešto o tome u novinama,
 Ali sve je to pogreška. I da ne govorimo majci.

Violet: Kakva korist od traženja večernjih novina?

Poznato vam je, kao i meni, na ovoj udaljenosti od Londona
 Vjerojatno nitko nema ove večernje novine.

Charles: Stanite, mislim da sam kupio jutarnje izdanje

Prije nego sam otišao iz St. Pancrassa. Ako jesam, nalaze se
 u mojemu ogrtaču.

Pogledat ću jesu li ondje. Možda bude nešto u tome.

(Izlazi)

Gerald: Dakle, rekoh da je malo vjerojatno da je Arthur

Doživio nesreću kao John. I to nije bila Johnova greška,

Ne vjerujem. John nema sreće,

Ali Arthur je definitivno bezobziran.

Violet: Mišljenja sam da ove trkaće automobile treba zabraniti.

(Vraća se Charles, s novinama)

Charles: Da, ima jedan članak ... Drago mi je što mogu reći

Da nije baš uočljiv ...

Gerald: Bit će još u kasnijem izdanju.

Bolje da nam pročitate.

Charles (*čita*)

»Plemićev brat u sudaru automobila«

Uvaženi Arthur Gerald Charles Piper, mlađi brat lorda Monchenseya, koji je udario i uništio pozornikova kola u Ulici Ebury rano ujutro 1. siječnja, platio je novčanu globu od 50 funti i današnje troškove i dobio zabranu vožnje automobila za idućih dvanaest mjeseci.

Dok je pokušavao izbjeći svojim automobilom sudar, G. Piper je udario u izlog. Prilikom ispitivanja, G. Piper je rekao: »Mislio sam da je ovdje posvuda otvoreno« —

Gerald: Gdje?

Charles: U Ulici Ebury. »Policija je navela da je za vrijeme nesreće G. Pipera slijedila ophodnja, i da je vozio brzinom od 66 milja na sat. Na pitanje zašto se nije zaustavio kad mu je policijski automobil davao znak, odgovorio je: »Mislio sam da se poigravate sa mnom.«

Gerald: To je upravo ono iz čega komunisti izvlače korist.

Charles: Ima još malo. »Piperova obitelj ...« ne, to ne trebamo čitati.

Violet: Ovo je baš ono što sam očekivala. Ali ako će Agatha moralizirati o tome, ja ću vrištati.

Gerald: Bit će nezgodno objasniti ovo Amy.

Ivy: Jadni Arthur! Sigurna sam da ste previše okrutni prema njemu.

Charles: U moje vrijeme ovakve su se stvari držale podalje od novina; Ali danas ne postoji takva stvar kao što je privatnost.

Zbor: U staroj se kući uvijek sluša, i više se čuje nego se kaže.

I što se kaže ostaje u sobi, čekajući budućnost da to čuje

I što god se zbiva počelo je u prošlosti, i pritišće jako budućnost.

Agonija u zavjesom zastrtoj sobi, bilo rođenja ili umiranja, Skuplja sebi sve glasove prošlosti i projicira ih u budućnost.

Glasovi soprana na čistini u šumi

Košnja sijena ljeti

Psi i stari poni

Posrtanje i jauk od male boli

Cijepanje drva s jeseni

I pjevanje u kuhinji

I odjek koraka u hodniku po noći

Trenutak iznenadnog gnušanja
 I sezona prigušene žalosti
 Šapat, prevare prozirnosti
 Podržavanje priviđenja
 Pravljenje najboljeg posla od lošeg
 Sve isprepletano i zamršeno, sve je zabilježeno.
 Nema čuvanja od ovih stvari
 I mi ništa ne znamo o istjerivanju zloduha
 I bilo u Ergosu ili Engleskoj
 Postoje izvjesni čvrsti zakoni
 Nepromjenljivi u glazbe prirodi.
 Ništa se o tome ne daje učiniti,
 A sad je skoro vrijeme za vijesti
 Moramo slušati vremensko izvješće
 I o katastrofama međunarodnim.

(izlazi Zbor)

Drugi prizor

Harry, Agatha

Harry: John će se oporaviti, biti ono što je uvijek i bio;
 Arthur opet biti trijezan, iako ne baš zadugo;
 I sve će biti kao i prije. Ova umjerena iznenađenja
 Bit će uobičajena u normalnom životu u Wishwoodu.
 John je jedini od nas koga mogu zamisliti
 Da se može skrasiti da se osjeća kao kod kuće u Wishwoodu,
 Glupo se oženiti, oženiti još neku gluplju ženu —
 Gluplju od sebe. On se može oduprijeti utjecaju
 Wishwooda, budući bez svijesti, živjeti u ljupkom gibanju
 Konja, pristalim posjetima pristalih susjeda
 U pristalo vrijeme; i biti izuzetan zemljoposjednik.
 Agatha: Što vam je na pameti, Harry?
 Mogu pogoditi o prošlosti i što imate reći o budućnosti;
 Ali nedostaje sadašnjosti koja bi ih povezala.
 Možda vas je strah da vas neću razumjeti,
 Možda vas je strah da budete shvaćeni, također,
 Pokušajte ne gledati na to kao na objašnjenje.
 Harry: Još uvijek moram točno naučiti koje je njihovo značenje.

U početku, prije osam godina,
 Imao sam, u početku, osjećaj odvojenosti,
 Neispunjenoj izolaciji, neopozivoj, —
 Ona je vječna, ili daje znanje o vječnosti,
 Jer osjeća vječnost dok traje. To je jedan pakao.
 Onda je došlo mrtvilo da je prekrije — to je drugi —
 To je bio drugi pakao što ne bjehe ondje,
 Degradacija što bijah odvojen od sebe,
 Od sebe koje je ustrajalo samo kao oko, gledajući.
 Cijelu ovu zadnju godinu, nisam se mogao skupiti:
 Kad sam bio u starom snu, imao sam isti osjećaj
 Ili nedostatak osjećaja, kao prije: istu mrsku
 Raspršenost, da nisam osoba, u svijetu bez osoba
 Već samo od dovršenih sadašnjosti.
 I tada se nisam užasavao svojih djela,
 Jedino sam osjećao da se ponavljaju
 Neprestano. Kad sam bio vani,
 Nisam ništa mogao sa sobom povezati,
 Iako ništa drugo nije bilo stvarno. Ludo sam mislio
 Kad se vratim u Wishwood, budući da sam ih ostavio,
 Da će sve doći na svoje mjesto. Ali *oni* su te spriječili.
 Još uvijek moram otkriti koje je njihovo značenje.
 Ovdje sam pronašao
 Dugo zaboravljenu bijedu i nova mučenja,
 Sjenu nečega iz našega oskudnog djetinjstva,
 Neki izvor nevolje. Je li to ono što mi oni trebaju
 pokazati?

A sada želim da mi pripovijedate o mojemu ocu.

Agatha: Što želite znati o svojem ocu.

Harry: Da znam, ne bih vas pitao.

Vi znate što želim znati, i to je dostatno:

Warburton mi je to rekao, iako nije imao namjeru.

Što ja želim znati, jest nešto što trebam znati,

I jedino mi vi to možete reći. Toliko mi je poznato.

Agatha: Morala sam se boriti cijeli niz godina da bih stekla
 položaj,

I mnogo godina da ga zadržim. To što me ljudi poznaju kao,

Sposobnu rektoricu ženskog koledža —

To je samo površina. Postoji jedna dublja

Organizacija koju vaše pitanje uznemiruje.

Harry: Kad sam doznao, znao sam na neki način da ću otkriti

Da sam to oduvijek znao. I bit će bolje.

Agatha: Pokušat ću vam reći. Nadam se da imam snage.
 Harry: O vama sam mislio da ste potpuno jaki,
     Oslobodeni ljudske stege.
     Stoga sam tražio od vas snagu. Sada mislim da je to
     Opća žudnja za slobodom.
 Agatha: Vaš je otac mogao živjeti — ili sam ga ja tako shvaćala —
     Kao izuzetno kultivirani seoski vlastelin,
     Čitati, pisati, svirati na flauti,
     Na neki neobični način za obližnje susjede,
     Ali ne zanemarujući javne obveze.
     On je pokazivao svoju snagu ispod neobične mekoće,
     Plahost usamljenog čovjeka:
     Gdje je bio slab upoznao je snagu vaše majke,
     I popuštao joj.
 Harry: Nije bilo zanosa.
     Recite mi sada, tko su bili moji roditelji?
 Agatha: Vaš otac i vaša majka.
 Harry: Ništa mi niste rekli.
 Agatha: Mrtav čovjek kojega ste prihvatili da vam bude otac,
     I moja sestra koju ste priznali za svoju majku:
     Nema u tome nikakve tajne.
 Harry: Što onda?
 Agatha: Vi doživljavate svoju majku istovjetno s ovom kućom —
     Nije uvijek bilo tako. Prošlo je puno godina
     Prije nego je ona uspjela uspostaviti odnose s Wishwoodom,
     Dok nije zauzela mjesto vašega oca, i dospjela do točke gdje je
     Wishwood podržao nju i ona podržala Wishwood.
     U početku to je bila pustoš. Jedan čovjek i jedna žena
     Oženjeni, sami, zajedno u seoskoj kući.
     Tri godine bez djece, učili značenje
     Usamljenosti. Vaša je majka uvijek željela ovdje
     Sestru. Ja sam bila najmlađa: Tada sam bila
     Samo studentica na Oxfordu. Jednom sam
     Došla na dug odmor. Sjećam se
     Jednog ljetnoga dana neuobičajene vrućine
     Za ovu staru zemlju.
 Harry: A onda?
 Agatha: Ima sati kad se čini da nema ni prošlosti niti budućnosti.
     Samo sadašnjost oštre svjetlosti
     Kad se želite zapaliti. Kada širite ruke
     Prema plamenu. Oni dođu samo jednom,
     Hvala Bogu, takvi. Možda postoje i neki drugi,

Držim, diljem krševitoga Tibeta
 Koji su tu, uhvaćeni, za doživotni marš. Vjerovala sam u to.

Harry: Nisam upoznao ni jednoga.

Agatha: Jesen je došla prerano, ali ne previše.
 Kiša i vjetar još nisu probudili vašega
 Oca. Otkrila sam ga gdje razmišlja
 Kako se osloboditi vaše majke. Kakve jednostavne spletke!
 Nije bio sposoban za ulogu umoritelja.

Harry: Na koji ju je način on htio umoriti?

Agatha: Oh, na tucet različitih glupih načina, svaki je napuštao
 Zbog nekog još genijalnijeg. Vi ste trebali stići za tri mjeseca;
 Na taj način vi ne biste bili ni rođeni. Ja sam ga zaustavila.
 Ne mogu preuzeti zaslugu za malo zdravoga razuma
 Što ga je bio pokvario.

Ja nisam htjela da *vas* umori!

Da *vas* umori! Što ste vi onda bili? Jedino stvar zvana »život« —
 Nešto što je trebalo biti *moje*, kako sam tada osjećala.
 Većina ljudi ne bi bila osjećala takvo grizodušje
 Ako ne osjećaju drukčije. Ali ja sam *vas* željela!
 Da se to dogodilo, znala sam da bih cijeli život nosila
 Smrt u životu, smrt cijeli život, smrt u svojoj utrobi.
 Osjećala sam na neki način da ste moji!
 I da na bilo koji drugi način ne želim drugo dijete.

Harry: I imate me. Takve se stvari zbivaju.
 Sve je istina na jedan drukčiji način,
 Na način koji bi prije izgledao besmislenim.
 Sve teži usklađivanju
 Dok kamen pada, dok stablo pada. I na kraju
 To je svršetak koji na početku
 Izgleda kao propast.
 Možda je moj život bio samo san
 Koji su drugi odsanjali kroza me. Možda
 Sam ja samo sanjao da sam je gurnuo.

Agatha: Tako sam i mislila. Što s time?
 Što smo zapisali nije priča o otkriću,
 O zločinu i kazni, već o grijehu i okajanju.
 Moguće je da vi niste znali kakav ćete grijeh
 Ispaštati, ili čiji, ili zašto. Nedvojbena je
 Da znanje o njemu mora prethoditi ispaštanju.
 Moguće je da grijeh stavi na kušnju i borbu
 U svojem mračnom rođenju, da dođe k svijesti
 I tako otkrije očišćenje. Moguće je

Da ste vi savjest svoje nesretne obitelji,
 Njihova ptica poslana da poleti kroz vatru čistilišta.
 Zbilja, to je moguće. Možda naučite poslije toga,
 Idući kroz hladne plamenove, izabrati
 Rješenje za čini pod kojima patimo.

Harry: Vidite, ja ne znam zašto,
 Ali osjećam se za trenutak sretnim, kao da sam došao kući.
 To je sasvim iracionalno, ali sada
 Se osjećam za trenutak sretnim, kao da se sreća
 Ne sastoji od onoga što netko želi
 Ili oslobađanja od onoga od čega se ne može osloboditi
 Osim u drukčijoj viziji. Ovo je kao kraj.

Agatha: I početak. Harry, dragi moj,
 Osjećam se vrlo umornom, kako se samo starci osjećaju.
 Mladi se osjećaju umorni poslije akcije —
 Starci na početku. To je kao da
 Sam živjela sve ove godine na svojoj glavnici
 Umjesto da zarađujem za svoj duhovni dohodak svakodnevno:
 I stara sam, da bih opet počela zarađivati.

Harry: Ali vi niste nesretni, upravo sada?

Agatha: Što znače riječi?

Postoji oslobođenje od tereta koji sam nosila,
 I iscrpljenost u trenutku oslobođenja.
 Teret je sada vaš, vaš
 Teret od cijele obitelji. I ja se malko bojim.

Harry: Vi, uplašeni! Jedva mogu u to povjerovati.
 Želio bih da mogu znati — ali to je bilo nemoguće.
 Ja tek sada počinjem stjecati saznanje o
 Vama i o svima nama. Obiteljska ljubav
 Bijaše neka vrsta formalne obveze, dužnost
 Koju se moglo primijetiti samo zanemarenošću. Netko je trebao tu
 ulogu odigrati.

Poslije takve vježbe mogao sam podnijeti, ovih deset godina,
 Igrajući ulogu koja mi je bila namijenjena;
 I vratih se da otkrijem drugu, već pripravnu —
 Knjiga je otvorena, retci podcrtani, a kostimi
 Spremni da se odjenu. Ali to je vrlo neobično:
 Kad drugi ljudi izgledaju tako jaki, njihova prividna snaga
 Guši moju odluku. Sada razumijem
 Da sam mogao i više voljeti svoju majku —
 Sućutnije, ako ništa drugo — s razumijevanjem.
 Ali ona to ne bi voljela: sada shvaćam

Da sam bio povrijeđen u boju s utvarama,
 Ne od ljudskih stvorenja — ona nemaju snagu nimalo veću od moje.
 Stvari za koje držah da su zbiljske sjene su, a stvarne
 Su one koje držah privatnim sjenama. O ta užasna privatnost
 Bolesnoga uma! Sada mogu živjeti u javnosti.
 Sloboda je drukčija vrsta bola nego zatvor.

Agatha: Ja sam samo gledala kroz vratašca
 Kad je sunce sijalo na ružičnjak:
 I čula u daljini slabašne glasove
 A onda je preletio crni gavran.
 I tada sam otpješačila
 Daleko, dolje do stvarnoga hodnika
 U mrtvome zraku. Tek pješice
 I petama oštro stružući. Iznad i ispod
 Odjeka i buke nogu.
 Bila sam samo noge, i oko
 Koje gleda u noge: budno oko
 Što fiksira trenutak. Iznad i prijeko.

Harry: Unutra i vani, u jednom nanosu
 Vrištavih oblika u kružnoj pustinji
 Koji se lelujuju u zarazi gnjilih zagrljaja
 Na rastopljivoj kosti. Unutra i vani, pokret
 Dok se lanac ne prekine, i ja bijah ostavljen
 Pod jednim okom iznad pustinje.

Agatha: Gore dolje, kroz kamene prolaze
 goleme i prazne bolnice
 Ispunjene mirisom raskužnog sredstva,
 Gledajući ravno naprijed, prolazeći pokraj golih prozora.
 Gore i dolje. Dok lanac ne pukne.

Harry: Amo tamo, povlačeći noge
 Među unutrašnjim sjenama u zadimljenoj divljini,
 Pokušavajući izbjeći kvrgave grane
 I divovske guštere. Tamo amo.
 Dok lanac ne pukne.

Lanac pukne,
 Kotač stane, i buka mašinerije,
 I pustinja se očisti, pod sudbenim suncem
 Konačnog oka, i užasna evakuacija
 se pročisti.

Ja nisam bio ondje, vi niste bili ondje, samo naše
 utvare
 I što se zbilo, nije istina je kao da se zbilo

O draga moja, a vi ste išli kroz malena vrata
 A ja sam trčao da vas susretnem u ružičnjaku.
 Agatha: Ovo je idući trenutak. Ovo je početak.
 Ne prolazimo dvaput kroz ista vrata
 Niti se vraćamo kroz vrata kroz koja nismo prošli.
 Vidio sam prvu etapu: oslobođenje od onoga što se zbilo
 Također je oslobođenje od te neispunjene čežnje
 Što laska u snu, i iščezava u buđenju.
 Imate jedno dugo putovanje
 Harry: Još ne! Ne još! Ovo je prvi put da sam slobodan
 Od okova duhova spojenih rukama, od progonitelja,
 I da sam došao na jedno mirno mjesto.

Zašto je tako tiho?

Osjećate li neko komešanje u zraku?
 Osjećate? Ne osjećate? Komunikaciju, miris
 Pravo u mozgu ... ali ne kao prije,
 Ne baš sasvim, ne isti ...
 (Eumenide *se pojavljuju*)
 i ovaj put
 Nemoj pomisliti da sam iznenađena što te vidim.
 I nećeš pomisliti da se bojim što te vidim.
 Ovaj si put stvaran, ovaj put si izvan mene,
 I upravo podnošljiv. Znam da si spreman,
 Spreman napustiti Wishwood, i ja s tobom idem.
 Pratio si me dovde, gdje sam mislila da te izvučem —
 Ne! Ti si bio ovdje i prije mogega dolaska.
 Sada konačno shvaćam da te pratim,
 I znam da može postojati samo jedna ruta
 I jedno odredište. Ne gubimo vrijeme. Slijedim te.

(*Zavjese se sklapaju. Agatha ide prema prozoru, na neki nebulozan način, i rastvara zavjese otkrivajući prazno udubljenje u zidu. Zakorači na mjesto koje su zaposjele Eumenide*)

Agatha: Prokletstvo dolazi u život
 Kako se stvara dijete.
 U oboje, nevjerojatno
 Postaje aktualno
 Bez naše namjere
 Znajući što se kani.
 Prokletstvo je ko dijete, stvoreno
 U trenutku nehomičnom
 U slučajnoj postelji
 Ili pod ostarjelim drvetom

Prema fazi
 Određenoj mjesecom.
 Prokletstvo je ko dijete, stvoreno
 Za rast do zrelosti:
 Nesreća je zamisao
 Zamisao je nesreća
 U obliku nesaznanja.
 O moje dijete, moje prokletstvo,
 Ti ćeš se ispuniti:
 Čvor će se razmrsiti;
 I pokvarene ispraviti.

(Vraća se u sobu)

Što to rekoh? Mislim da sam rekla
 Da vas čeka dugo putovanje. Nema razloga da ostanete.
 Mislite na to kao o dječjoj igri u potrazi za blagom:
 Ovdje ste pronašli ključ, skriven na jasnome mjestu.
 Oklijevaj, i on je izgubljen. Ljubav iznuđuje okrutnost
 Onima koji ljubav ne razumiju.
 Ono što ste vi željeli doznati, što ste naučili
 Znači kraj veze, čini je nemogućom.
 Vi ovo niste kanili, ja to nisam htjela.
 Nitko nije htio, ali ... Vi morate otići.

Harry: Hoćemo li se ikada opet sresti?

Agatha: Hoćemo li se ikada opet sresti?

I tko će se opet sresti? Upoznavanje je za strance.

Upoznavanje je za one koji jedno drugo ne poznaju.

Harry: Znam da sam donio odluku

U jednom trenutku bistrine, a sad se opet osjećam glupo.

Jedino znam da sam donio odluku

Koja je odjek vaših riječi. Još uvijek sam zaprljan,

Ali znam da postoji samo jedan način da se iziđe iz ukaljanosti —

Koji vodi do kraja pomirenja.

I ja znam da moram poći.

Agatha: Vi morate otići.

(Ulazi Amy)

Amy: Što to govorite Harryju? Tek je došao,

A vi mu govorite da ode?

Agatha: On će otići.

Amy: On će otići? A tko ste vi da kažete da će on otići?

Mislim da dobro znam zašto vi želite da on ode.

Agatha: Ja ne želim ništa. Ja samo iznosim ono za što znam da će se dogoditi.

Amy: Vi samo kazujete ono što vam je namjera da se dogodi.

Harry: Oh, majko,

Ovo nema veze s Agathom, ništa više nego sa svima vama.

Moj je savjet stigao s druge strane,

Ali vam to sada ne mogu objasniti. Samo budite uvjereni

Da znam što činim, i što moram učiniti,

I tako je najbolje za sve.

Ali, za sada, ne mogu to nikome objasniti:

Ne znam riječi kojima bih to objasnio —

To čini cijelu stvar težom. Morate mi vjerovati,

Dok se opet ne vratim.

Amy: Ali zašto odlaziš?

Harry: Ja mogu samo govoriti,

Ali vi me ne možete čuti. Ja mogu samo govoriti

Kako ne biste pomislili da izbjegavam odgovor,

I da vam kažem da bih vam želio objasniti.

Amy: Zašto bi Agatha trebala znati, a meni to nije dopušteno?

Harry: Ne znam zna li Agatha,

Ili, koliko zna. Sve što ona može znati —

Nisam ja taj koji joj je to rekao ... Cijelu ovu godinu,

Ovu zadnju godinu, bio sam u bijegu

Ali stalno u neznanju od nevidljivih progonitelja.

Sada znam da je cijeli moj život bio bijeg

A utvare su me slijedile dok sam bježao. Sada znam

Da je zadnje naoko sklonište, sigurno sklonište,

To jest gdje ih se može susresti. To je put sablasti ...

Amy: Ovdje nema nikoga!

Nikoga, osim tvoje obitelji!

Harry: I sada znam

Da nije moj posao bježati, već progoniti,

Ne izbjegavati da me se pronađe, već da tražim.

Ne bih bio izabrao ovaj put, da je bio ikakav drugi!

To je odjednom najteža stvar, i jedina moguća stvar.

Sada će me oni voditi. S njima ću biti siguran;

Ovdje nisam siguran.

Amy: Znači, ti ćeš pobjeći.

Agatha: U svijet bjegunaca

Čovjek ide suprotnim pravcem

Što se bijegom tumači.

Amy: Razgovarala sam s Harryjem.

Harry: Vrlo je teško kad čovjek vrati upravo duševni mir,

A još nije osigurao položaj, to jest kad

Se počinje pričinjati najludim ljudima ostalim.
Teško je i vama, također, majko, ali još je teže
Ne razumjeti.

Amy: Kamo ideš?

Hary: Morat ću naučiti. To još uvijek nije riješeno.

Još nemam sasvim jasne putokaze.

Kamo se ide iz svijeta ludila?

Nekamo na drugu stranu očaja.

Na molitvu u pustinji, žeđi i oskudici,

Kamenom svetištu i jednom primitivnom oltaru,

Sunčevoj vrućini i hladnoj budnosti,

Brizi za živote ubogih ljudi.

Učenju neukosti, o neizlječivim bolestima.

Takve su stvari moguće. Ljubav i teror

Žele me i čekaju me, i neće mi dopustiti pad.

Neka cvrčak cvrči. John će biti gospodar.

Sve što imam pripada njemu. Nikakvo ga zlo neće snaći.

Što bi mene uništilo bit će za Johna život,

Ja odgovaram za njega. Zašto sam ovako odabrao

Nije mi jasno. Mora da se to uvijek pripremalo,

I vidim da je to ono što sam uvijek htio. Potrebna snaga

Koja se činila prevelikom, upravo je dostatna.

Moram slijediti sjajne anđele.

(Izlazi)

Treći prizor

Amy, Agatha

Amy: Bila sam glupa što sam vas opet pozvala na Wishwood;

Ali mišljah, trideset i pet godina je puno, a smrt je kraj,

I mišljah da je vrijeme možda promijenilo Agathu —

Učinilo je dosta za *me*. Prije trideset i pet godina

Uzeli ste mi supruga. Sada mi odvodite sina.

Agatha: Što sam to uzela? Ništa što ste vi ikada imali.

Što sam ja dobila? Trideset godina samoće,

Sama, među ženama, u ženskom koledžu,

Pokušavajući ne zamrziti žene. Trideset godina za razmišljanje.

Zar vi mislite da sam se ja htjela vratiti u Wishwood?

Amy: Grabežljiviji, da uzmete ono što ja nisam nikada imala;
 Neoprostiviji, da mi se rugate jer to nisam imala;
 Da ste mi uzeli to što imam, barem biste mi ostavili uspomene
 O nečemu da mogu živjeti. Znali ste da uzimate sve
 Osim zidova, pokućstva, zemlje;
 Ostavivši ništa — osim onoga što mogu uzgajati za se,
 Što sam mogla posaditi ovdje. Sedam sam ga godina uzdržavala
 Radi budućnosti, jednog nezadovoljnog duha,
 U njegovoj vlastitoj kući. Što je s poniženjem,
 Hladnim izgovorima u tihoj spavaćoj sobi,
 Usiljenim sinovima spram nevoljkoga oca?
 Imate li hrabrosti razmisliti što to nekome znači? Pokušajte
 razmišljati o tome.

Ja sam *mogla* imati sinove, da nisam imala supruga:
 A onda sam ga pustila da ode. Ponizila sam se.
 Jesam li pokazivala znakove slabosti? ikakva samosažaljenja?
 Primorala sam se radi koristi za Wishwood;
 Čak sam i vas pozvala natrag, u posjet, nakon što je on otišao,
 Da ne bi bilo ružnih ogovaranja.
 Mislite da nisam znala!
 Vi ste možda bili blizu, ali ja sam gledala kroz *njega*.
 A sada je to moj sin.

Agatha: Jednu stvar ja znam, Amy:
 Da se niste nikada promijenili. A možda nisam ni ja.
 Mislila sam da jesam, sve do večeras.
 Ako ništa drugo, ja sam to barem željela. Sada moram početi.
 Nema ničeg težeg. Ali vi ste ista:
 Samo pohlepni za onim što ne možete imati
 Jer to odbijate.

Amy: Pripremala sam situaciju
 Za nas da se pomirimo, radi Harryja,
 Zbog njegovih pogrešaka, zbog njegove nesreće,
 Zbog jada što ga je ostavio za sobom,
 Zbog praznine. Željela sam izbrisati
 Njegov prošli život, i ništa drugo osim ga podsjetiti
 Na godine kad je bio sretan dječak u Wishwoodu;
 Zbog njegova budućeg uspjeha.

Agatha: Uspjeh je relativan:
 To je ono što možemo učiniti od zbrke koju smo učinili s ljudima,
 To je što on mora učiniti, a ne što ste vi za njega učinili.

Amy: Uspjeh je jedna stvar, ono što biste vi učinili za njega
 Nešto je drugo. Ja to zovem neuspjehom. Vaša strast za posjedovanjem

Samo je postala jačom za ovo vrijeme apstiniranja.
Prije trideset i pet godina odveli ste mog supruga od mene
A sada mi uzimate sina.

Agatha: Zašto da se prepiremo oko nečega što ni jedna ne može imati?
Ako ni jedna nije nikada imala supruga ili sina
Nemamo osnove za argumentaciju.

Amy: Tko vam je dopustio suditi? Što, ako dopustite,
Daje *vama* snagu da znate što je najbolje za Harryja?
Što vam je dalo ovaj utjecaj da ga nagovorite
Da ostavi dužnosti, obitelj i sreću?
Tko je planirao njegovu dobrobit? Vi ili ja?
Trideset i pet godina oblikujem njegov život,
Osam godina pazim, bez njega, Wishwood,
Godina gorčine i razočaranja.
Kakav je vaš udio u ovome? Što ste vi dali?
I sada u trenutku uspjeha protiv neuspjeha,
Kad sam se osjećala sigurnom da će se skrasiti i usrećiti,
Vi koji ste odveli mojega supruga, sada mi odvodite sina.
Odvodite ga od Wishwooda, odvodite ga od mene,
Vodite ga ...

(Ulazi Mary)

Mary: Oprostite rođice Amy. Upravo sam vidjela Denman.
Ona je došla reći mi da Harry odlazi:
Downing joj je rekao. Izveo je automobil.
U čemu je problem?

Amy: Ta žena ondje,
Ona ga je nagovorila: ne znam kako.
Uvijek sam sebe uvjerala
Da on nije takav mekušac kao njegov otac
U rukama bilo kakve beskrupulozne žene.
Ja nisam imala nikakvog utjecaja na njega; pokušajte vi,
Ali nećete uspjeti: ona barata nekim činima
Koje uspijevaju iz naraštaja u naraštaj.

Mary: Zar Harry stvarno odlazi?

Agatha: Odlazi.
Ali to nije moje čaranje, to nije nikakvo moje djelo:
Samo sam gledala i čekala. U ovom svijetu
To je neobjašnjivo, zaključak je u drugome.

Mary: Oh, ali opasnost dolazi od drugoga!
Zar ga ne možete spriječiti? Rodice Agatha, zaustavite ga!
Vi ne znate to što ja znam i što sam ja vidjela!
On je u velikoj opasnosti, ja to znam, ne pitajte me,

Ne biste mi povjerovali, ali kažem vam — ja znam.
 Morate ga ovdje zadržati, ne smijete mu dopustiti da ode.
 Ja ne znam što se mora dogoditi, što se može dogoditi,
 Čak i ovdje, ali svugdje, svugdje, on je u opasnosti.
 Ja ću ostati ili ću otići, što god da je bolje;
 Nije me briga što se sa mnom zbiva,
 Ali Harry ne smije poći. Rodice Agatha!

Agatha: Ovdje je opasnost, ovdje je smrt, ovdje, ne negdje drugdje;
 Negdje drugdje je jamačno agonija, odricanje,
 Ali rođenje i život. Harry je prekoračio granicu
 Preko koje sigurnost i opasnost imaju različito značenje.
 I ona se ne može vratiti. To je njegova povlastica.
 Za one koji žive u ovome svijetu, jedino u ovome svijetu,
 Zar mislite da bih ja preuzela odgovornost
 Da ih primamim preko granice? To ne bi mogao nitko, nitko tko
 zna,
 Nitko tko najmanje sumnja u ono što će naći ondje.
 Ali Harry je odvučen preko granice: on mora slijediti;
 Za njega je smrt sada samo na njegovoj strani,
 Za njega, opasnost i sigurnost imaju drukčije značenje.
 Oni su to razjasnili. I ja koja sam ih vidjela moram im
 vjerovati.

Mary: Oh! ... znači ... vi ste ih također vidjeli!

Agatha: Moramo svi poći, svatko u svojem pravcu,
 Vi, i ja, i Harry. Vi i ja,
 Draga moja, vjerojatno ćemo se opet sresti
 Na našim lutanjima po neutralnom terenu
 Između dvaju svjetova.

Mary: Onda mi vi *hoćete* pomoći!
 Sjećate li se što sam vam rekla večeras?
 Znala sam da sam u pravu: vi ste me primorali ovo dočekati —
 Jedino zbog ovoga. Pretpostavljam da to onda nisam ozbiljno
 Mislila, ali mislim sada. Naravno, onda je bilo prekasno
 Za bilo što za me: trebala sam to znati;
 Sve je bilo gotovo, vjerujem, prije nego je i počelo;
 Ali ja sam se prevarila. Koliko samo treba godina
 Da se shvati da je netko mrtav! Zato mi morate pomoći.
 Otići ću. Ali držim da je prekasno
 Sada, da bi se pokušalo združiti.

Amy: Znači, svi ćete me ostaviti!
 Staru ženu u proklesoj kući.
 Pustit ću zidove da se sruše. Zašto bih se ja brinula

Da crijep na krovu, odolijeva zubu vremena,
 Odupire se vjetru? Borila se sa sve većim porezima
 I neplaćenim rentama i desetinama? Podržavala investicije
 Budnim noćima i strpljivim kalkulacijama
 S odvjeticima, mešetarima, agentima? Zašto bih?
 Ne tiče se tijela u grobu

Da se brine za održavanje. Neka to čine vjetar i kiša.

(Dok Amy govori, ulazi Harry, odjeven za odlazak)

Harry: Ali, majko, uvijek ćete imati Arthura i Johna
 O kojima ćete se brinuti: ne da se za Johna treba brinuti —
 Izabranog i savršenog upravitelja Wishwooda,
 Odgovarajućeg sina. A glede mene,
 Ja sam zadnji o komu se trebate brinuti;
 Ja imam svoj cilj koji ću slijediti, i osiguran sam od običnih opasnosti
 Budem li ga slijedio. Ne mogu na to računati
 Ali to je tako, majko. Dok opet se ne vratim.

Amy: Odeš li sada, više te neću nikada vidjeti.

(U međuvremenu su ušli Violet, Gerald i Charles)

Charles: Kamo će Harry? U čemu je stvar?

Amy: Pitajte Agathu.

Gerald: Zašto, što se zbiva? Kamo on ide?

Amy: Pitajte Agathu.

Violet: Ja uopće ne mogu razumjeti. Zašto odlazi?

Amy: Pitajte Agathu.

Violet: Zbilja, ponekad mi se čini

Da sam ja jedina razumna osoba u ovoj kući.

Vaše mi se ponašanje čini krajnje neuračunljivim.

Što se dogodilo, Amy?

Amy: Harry nas napušta — da bi postao misionar.

Harry: Ali ...!

Charles: Misionar! To se nije nikada dogodilo u našoj obitelji!

I čemu takva žurba? Prije nego se odlučite ...

Violet: Ne mislite valjda živjeti u tropskoj klimi —

Gerald: Nema ničega lošeg u tropskoj klimi —

Ali najprije se trebate nekako pripremiti;

Poznavanje medicine je prva stvar.

Susretao sam se s misionarima, dosta često —

Neki su od njih bili pristojni momci. Pogubna profesija.

Ponekad su bili vrlo korisni zbog poznavanja starosjedilaca,

Iako su ponekad pravili poteškoće. Ali morat ćete naučiti

jezik

I nekoliko dijalekata. To znači puno priprema.

Violet: I potrebna vam je nekakva religiozna naobrazba!

Mislim da biste trebali konzultirati vikara ...

Gerald: I ne zaboravite

Da se morate cijepiti protiv različitih bolesti —

Ovisi o tome kamo idete.

Charles: Takva se stvar

Nije nikada dogodila u našoj obitelji.

Violet: Ja to ne mogu razumjeti.

Harry: Nikada nisam govorio o tome da ću postati misionar.

Htio sam objasniti, ali nitko mi ne bi povjerovao;

Ako biste i povjerovali, ne biste razumjeli.

Vi ne možete znati zašto idem. Ono što sam ja vidio

Vi niste vidjeli. Oh, zašto od toga praviti gluposti

Upravo sada? Ja samo želim, molim vas,

Samo malo manje nerveze, ako je moguće. Morate se na to naviknuti;

U međuvremenu ispričavam se zbog svojega ponašanja.

Ali kad *biste* razumjeli, bili biste zbog toga sretni,

Zato ću vas pozdraviti, dok se opet ne vidimo.

Gerald: Dakle, ako ste odlučili, Harry, onda to moramo prihvatiti;

Ali ovo je grozna noć i morat ćete biti oprezni.

Vodite li Downinga sa sobom?

Harry: Oh, da, povest ću Downinga.

Ne morate se brinuti da sam u ikakvoj opasnosti,

Od nekakve nesreće koja se dogodila Arthuru i Johnu:

Skrbite se o *njima*. Moja adresa, majko,

Bit će na brizi Londonske banke dok ne čujete o meni.

Zbogom, majko.

Amy: Zbogom, Harry.

Harry: Zbogom.

Agatha: Zbogom.

Harry: Zbogom, Mary.

Mary: Zbogom, Harry. Čuvajte se.

(Izlazi Harry)

Amy: U mojoj dobi, tek sam počela shvaćati istinu

O stvarima koje je prekasno popraviti: tako je kad si star.

Ipak, drago mi je ako ih mogu razumjeti.

Uvijek sam željela previše za svoju djecu

Više nego im život može dati. I sad sam zbog toga kažnjena.

Geralde vi ste najgluplja osoba u ovoj sobi,

Violet, vi ste najzlobnija, na jedan bezbolan način;

Draže mi je vaše društvo nego nekoga drugog

Samo da mi pomognete do druge sobe. Ondje mogu prileći.
Onda me možete ostaviti.

Gerald: Oh, svakako, Amy.

Violet: Ne razumijem

Ni jednu stvar što se dogodila.

(Izlaze Amy, Violet i Gerald)

Charles: To je vrlo čudno.

Ali počinjem osjećati, upravo počinjem osjećati

Da postoji nešto što bih *mogao* razumjeti, da mi je to netko rekao.

Ali nisam siguran da to želim znati. Mislim da postajem stariji;

Starost je stigla lagano do sada. Osjećao sam se dostatno sigurnim;

A sad se ne osjećam sigurnim. Kao da će se zemlja rastvoriti

Pravo po sredini, dok pokušavam dohvatiti svoj Pall Mall.

Mislio sam da život ne može donijeti još iznenađenja;

Ali sad se sjećam, uvijek me je znao iznenaditi

Buldog u Burlinton Arcadeu.

Što onda ako je svaki trenutak poput ovoga, ako je čovjek budan?

Vi oboje, čini se, znate o tomu više nego ja.

(Ulazi Downing, žurno, u vozačkoj odori)

Oh, ispričajte me, gđice, ispričajte me, g. Charles:

Njegovo me je lordstvo poslalo natrag jer se sjetilo

Kako misli da je ostavilo svoju dozu za cigarete na stolu.

Oh, evo je. Hvala vam. Laku noć, gđice; laku noć,

gđice Mary, laku noć, sir.

Mary: Downing, biste li mi obećali da nećete napuštati Njegovo
lordstvo,

Dok ste vani?

Downing: Oh, naravno, gđice;

Neću ih nikada napustiti, toliko dugo dok me trebaju.

Mary: Ali oni će vas trebati. Ne smijete ih nikada napustiti.

Downing: Možda će vam se učiniti smiješnim to što vam kanim reći —

Ali to nije neobično, gđice, kad pogledate:

Poslije svih ovih godina koje provedoh s njima

Ja mislim da razumijem Njegovo lordstvo bolje od bilo koga;

I imam neki osjećaj da me Njegovo lordstvo neće trebati

Toliko kao do sada. Ne mogu vam dati ni jedan valjani razlog,

Osim otkriti vam što mislim, iako ćete vi to teško povjerovati;

Uvijek sam govorio što god da se dogodilo Njegovu lordstvu,

Da je to samo jedna priprema za nešto drugo.

Ja ne posjedujem dar govora, ali sam siguran u ono što govorim:

Mi, većina nas, čini se živimo po zadanim okolnostima,

Ali ljudi poput njih, ima nešto unutar njih

Što vodi računa o tome što im se događa. Imate osjećaj za to.
 Zato mi se čini da znam unaprijed kad će se nešto dogoditi,
 Što je i sasvim prirodno, Njegovu lordstvu.
 I zato sada kažem, ja imam osjećaj
 Da im neću još dugo trebati, neće im nitko trebati.

Agatha: I, Downing, ako bi njihovo ponašanje katkada izgledalo
 neuračunljivo,
 Ne smijete se zbog toga brinuti.
 Oni su potpuno pri zdravoj pameti kao vi ili ja.
 Oni vide svijet jasno, kao vi ili ja,
 Jedino su oni vidjeli više toga
 A mi smo ih također vidjeli — gđica Mary i ja.

Downing: Razumijem vas, gđice. I ako smijem reći,
 Sada kad ste vi otkrili cijelu stvar, osjećam golemo olakšanje —
 Ako me razumijete što mislim. Mislio sam da je razlog
 Zbog kojega oni večeras odlaze. U stvari, djelomice sam to i očekivao,
 Stoga sam pripremio automobil. Vi mislite, na njih, duhove, gđice!
 Pitao sam se kad će ih se Njihovo lordstvo osloboditi —
 I tako, i vi ste ih također vidjeli! Mora da su vas okrenuli!
 I mene su, u početku. Uskoro se na njih naviknete.
 Razumije se, znao sam da je to stvar njih i Njegova lordstva,
 A ne moja, tako da sam ih mogao promatrati drage volje,
 Kako bi se reklo. Nema zla u *njima*,
 Zakleo bih se. Bi li to bilo sve, gđice?

Agatha: To bi bilo sve, hvala vam, Downing. Ne smijemo vas zadržavati;
 Njegovo će se lordstvo čuditi gdje ste tako dugo.
 (*Izlazi Downing. Ulazi Ivy*)

Ivy: Kamo će Downing? Gdje je Harry?
 Gle. Evo brzog od Arthura;
 (*Ulaze Gerald i Violet*)
 Pitam se zašto ga je poslao, poslije telefoniranja.
 Hoćete li da vam ga pročitam? Pitala sam se
 Da li da ga pokažem Amy ili ne.
 (*Čita.*)
 »Žalim zakasnio posao u gradu sretan rođendan vidimo se
 sutra sretan rođendan hura voli vas Arthur.«
 Smatram, poslije svega što znamo da se dogodilo,
 Mislite li da Amy treba ovo vidjeti?

Violet: Ne, razumije se, ne.
 Vama nije poznato što se zbiva, Ivy.
 A i da znate, ne biste povjerovali.
 Meni nije jasno, a kako će tek biti vama? Amy nije dobro;

I ona se odmara.

Ivy: Oh, žao mi je. Ali ne biste li objasnili.
Zašto svi izgledate tako neobično? Mislim da bih trebala
znati

Što se ovdje dogodilo.

Amy *glas*: Sat se zaustavio u mraku!

(*Izlaze Agatha i Mary. Stanka. Ulazi Warburton.*)

Warburton: Dakle! Izgleda da je ovo blatnjava noć.

Zato sam tako dugo bio na odlasku i dolasku.

Ali drago mi je što mogu reći da se John dobro oporavlja;

Nije bilo tako strašno kako je zaključio Winchell,

I imat ćemo ga ovdje ujutro.

Nadam se da lady Monchensey nije zabrinuta?

Nestrpljiv sam da joj dadem oduška duši. No, kakva je nevolja?

(*Ulazi Mary*)

Mary: Dr. Warburton!

Warburton: Ispričajte me.

(*Izlaze Mary i Warburton*)

Zbor: Ne želimo s istoga prozora motriti van i gledati sasvim
krajobraz drukčiji.

Ne želimo se penjati stepenicama, i otkrivati da nas vode dolje.

Ne želimo izići kroz vrata, a naći se natrag
u istoj sobi.

Ne želimo zbrku u vrtu, jer ona odviše
nalikuje na zbrku u glavi.

Ne volimo ono što se zbiva kad smo budni, jer je to odveć nalik
na ono što se zbiva kad smo u snu.

Mi shvaćamo uobičajeni način življenja,

Mi znamo kako radi stroj

Mi možemo izbjeći opće nesreće

Mi smo osigurani protiv požara,

Protiv krađe i bolesti,

Protiv loše limarije,

Ali ne protiv djela Božjeg.

Mi znamo razne čini i čarolije.

I manje oblike vraćanja,

Bajanja i čitanja iz dlana,

Poseban lijek protiv nesanice,

Kostobolje i gubitka novca.

Ali krug našega shvaćanja

Jedan je sužen prostor.

Osim za ograničen broj

Strogo namjena praktičnih
 Mi ne znamo što činimo;
 I čak, kad o tomu mislite,
 Mi o mišljenju ne znamo baš puno.
 Što se zbiva izvan kruga?
 I što zbivanje znači?
 Kakva je zasjeda onkraj vrijeska?
 I iza kamena stanca?
 Onkraj Heavisideova sloja
 I mjeseca što se smješka?
 I što se događa nama?
 I što smo mi, i što činimo?
 Na ovo i na sva druga pitanja ova
 Nema zadovoljavajućeg odgovora.
 Mi smo patili daleko više od osobna gubitka —
 Mi smo izgubili svoj put u mraku.
 Ivy: Morat ću ostati do poslije pogreba: hoće li moja karta do Londona
 još uvijek vrijediti?
 Gerald: Ne veselim se unaprijed što ću morati imati posla s Arthurom
 I Johnom ujutro.
 Charles: Bojim se da mi razum nije kao što je bio — ili jest — a
 ipak mislim da bih mogao shvatiti.
 Svi: Ali svi se moramo prilagoditi trenutku: moramo učiniti pravu
 stvar.

(Izlaze)

(Kroz jedna vrata ulaze Agatha i Mary te postavljaju mali prenosivi stolić. S drugih vrata ulazi Denman, noseći rođendansku tortu s upaljenim svjećicama koje ona stavlja na stol. Izlazi Denman. Agatha i Mary idu polako, jedna za drugom, uokolo stola, u smjeru kazaljke na satu. Pri svakom okretaju puhanjem ugase nekoliko svjećica, tako da zadnje riječi izgovaraju u mraku).

Agatha: prokletstvo sporo stiže
 Da dovrši se
 Požurit ga se ne može
 A ni odgodit
 Mary: Ne može se odvratiti
 Pokušaj da ga se odvrati
 Samo povlači za sobom druge
 Na dan dovršenja
 Agatha: Prokletstvo je moć
 O razumu neovisna
 Svako prokletstvo ima svoj tijek
 Svoj vlastiti put okajanja
 Slijedi slijedi

Mary: Ne danju
Nit u ovom svijetu
U kojem znamo što radimo
Učinka njegova nema
Slijedi slijedi

Agatha: Već noću
I u donjem svijetu
Gdje nas bačene mreže
Jedno uz drugo vežu
Slijedi slijedi

Mary: Prokletstvo je zapisano
Na dnu stvari
Onkraj smiješnog zrcala
Slijedi slijedi

Agatha: Ovako hodočašće
Okajanja
U krugovima kruži
Dovršava čaroliju
Zato nek se zavezani odriješe
Prekriženi isprave
Pokvareni opoštene
Zagovaranjem
Hodočašćem
Onih koji se razdvojiše
Na sve strane
Radi spasenja svojega
I spasenja razdvojenih —
Počivali u miru.

Preveo: Petar Opačić

BRAČKI ZBORNİK BR. 20, 2001. GODINE

Ivo Petrinović

Izišao je iz tiska dvadeseti, obljetnički broj Bračkog zbornika, koji izlazi već šezdeset godina i koji ispunja temeljnu zadaću postavljenu već u prvom broju daleke 1940. godine — da svojim sadržajem promiče i čuva povijesnu i kulturnu baštinu otoka Brača postavši edicija od nacionalnog značenja. Tu svoju zadaću taj je časopis uspješno obavljao na ukupno 5.800 stranica u svim dosad objavljenim brojevima.

Treba reći da ovaj obljetnički broj ima posebne značajke: ne samo što je jubilarni nego se ističe po zavidnom broju suradnika, njih 26, te po opsegu od 320 stranica koje ga razlikuju od dosad objavljenih brojeva. Na njegovim su stranicama zastupljene teme sa svih područja društvenih i humanističkih znanosti i neke iz prirodnih. Zbornik je rijetka edicija, a bavi se najvećim jadranskim otokom proučavajući ga i osvjetljujući s različitih znanstvenih aspekata i otkrivajući da Brač, za koji njegov pjesnik kaže da je bez povijesti i bez vode, ima svoju povijest, te da je zalaganjem bračkih entuzijasta dobio i tekuću vodu, što mu je otvorilo široke mogućnosti za turistički i gospodarski razvoj.

Kada se ovaj broj prolista, vidljivo je da ima vrlo zanimljivu strukturu i da je podijeljen na devet tematskih područja što ga čine raznovrsnim i zanimljivim svakom čitaocu bez obzira na to radi li se o stručnjaku ili laiku. To su: Tema posvećena istaknutoj bračkoj ličnosti, Jubilarno izdanje Zbornika, Tragom prošlosti, Kultura, Gospodarstvo i stanovništvo, Bračke zanimljivosti, Spomenica umrlim suradnicima, Brački ljetopis i edicije Bračkog zbornika.

Na više od četrdeset stranica najprije se iznose sjećanja na Ivu Marinkovića Mijarića, toga značajnog Bračanina, bez čijeg angažiranja nije moguće shvatiti noviji moderan razvoj toga otoka. Tako Ivo Šimunović u svome članku pod naslovom »Ivo Marinković Mijarić. Životni kvadar« opisuje Marinkovića kao istaknutu ličnost koja se razlikuje od drugih značajnih Bračana po svome velikom djelu: udario je temelje suvremenog Brača. Uz njegovo ime vezuju se tri velika projekta na otoku: elektrifikacija, dovođenje tekuće vode i izgradnja sto kilometara moderne ceste, koji se s pravom nazivaju tri velika bračka

čuda i Ivino su djelo. Tome treba dodati i Umjetničku galeriju u Bolu koja je rezultat Marinkovićeve kolekcionarske strasti i ljubavi. Čitajući Šimunovićev članak o Mijariću, čovjek se ne može oteti sjeti na tu ličnost koja je rano otišla i bez koje se ne može zamisliti novija povijest Brača.

O Marinkoviću također pišu njegovi prijatelji Ecija i Jakov Sirotković koji ističu njegovu značajnu ulogu u gospodarskom i kulturnom razvitku otoka, naglašavajući jedno zanimljivo zapažanje da kada se promatra Ivino djelovanje stječe se dojam da se sve to odvijalo na temelju znanstvene strategije, što ukazuje na Ivinu ingenioznost.

O Marinkoviću pišu i Duško Kečkemet i Darko Vlahović. Prvi ističe dvije Marinkovićeve zasluge: Galeriju »Bruno Dešković« u Bolu i izdanja Bračkog zbornika, a drugi naglašava da je Marinkovićev velik doprinos u tome što je obogatio život bračke zajednice šezdesetih i sedamdesetih godina.

Želim istaknuti nešto iz vlastitog iskustva u suradnji s Ivom Marinkovićem. Suradivali smo sedamdesetih godina na različitim dužnostima u tadašnjem Kotaru Split, kad je bilo slaganja i neslaganja, kao što se to često u životu zbiva kada pojedinci zajednički rješavaju različite probleme. Kada sam 1971. godine, u vrijeme hrvatskog proljeća, bio stigmatiziran, Ivo Marinković bez ikakvog kolebanja i bez obzira na neka naša ranija neslaganja, javno istupa braneći moj moralni integritet, a tada je to bio usamljen slučaj, u teškoj atmosferi općih političkih proskripcija, što očito govori o njegovim moralnim zasadama.

U drugom tematskom području piše Ivo Šimunović »O retrospektivi Bračkog zbornika« tijekom dvadeset brojeva a Dragan Jutronić »O šezdesetoj obljetnici prvog broja Bračkog zbornika«. Šimunović ističe da se Zbornik javio kao edicija mnoštva autorskih napisa s različitih područja života, što je značajka prva tri broja, a kasniji zbornici izlaze u obliku monografija i tematskih edicija. U Bračkom su zborniku među ostalima pisali istaknuti hrvatski intelektualci, da nabrojimo samo neke: Vladimir Nazor, Cvito Fisković, Andro Jutronić, Mate Hraste, Ivo Rubić, Duje Rendić Miočević, Kruno Prijatelj, Jakov Sirotković, Petar Šimunović ... Dragan Jutronić u svom uradku o prvom broju Zbornika naglašava da je to djelo »Udruženja Bračana« i nekoliko istaknutih bračkih intelektualaca koji su u njemu sudjelovali, kao Jutronić, Ostojčić i Nazor.

Pod naslovom »Tragom prošlosti« piše Božidar Čečuk o špilji Kopačina kod Donjeg Humca, opisujući dugogodišnja istraživanja toga nalazišta iz brončanog doba, a Nevenka Bezić-Božanić u članku »Supetrani u 19. stoljeću« navodi supetarsko stanovništvo prema matičnim knjigama i doseljenu iz manjih otočnih mjesta i drugih krajeva.

Najraznovrsnije i najzanimljivije je četvrto tematsko područje pod naslovom Kultura. O Vladimiru Nazoru pišu Nedjeljko Mihanović i Ante Stamać. Mihanović u članku »O Nazorovu putu i svijetu« ističe da je on determiniran izražajnim težnjama europske i hrvatske moderne te da je po svojim najboljim pjesmama u hrvatskoj poeziji sinteza tradicionalnog i modernog. U tom sklopu Petar Šimunović u članku »Ime u funkciji književnog djela primijenjeno na osobnim imenima u romanu 'Pastir Loda'« piše da je taj Nazorov roman zasnovan na povijesti zavičajnog otoka i da su imena u romanu povijesno uvjetovana.

Isti autor piše članak i o Bernardinu Drivodriliću, koji je poznat kao Bernardin Splitsanin, u povodu petstote obljetnice njegove smrti, u kojem ističe značenje toga konventualca iz samostana sv. Frane u Splitu što je izradio »Lekcionar«, prvu hrvatsku latinicom tiskanu knjigu 1495. godine. Šimunović s pravom ističe da je on pohrvaćivanjem glagoljskih biblijskih tekstova Hrvate uvrstio u knjižni europski svijet. Budući da je najnovijim arhivskim istraživanjima utvrđeno da je on sin Jurja Drivodrilića »de Brachia«, Šimunović konstatira da bi njega ubuduće opravdano trebalo nazivati Bernardin Bračanin.

U tom tematskom dijelu Ivo Petrinović piše o Gaji Bulatu, istaknutom narodnjaku, o stotoj obljetnici njegove smrti, Duško Kečkemet o Ivanu Rendiću, kiparu iz njegovih autobiografskih zapisa o Supetru, koji se čuvaju u Galeriji umjetnina u Splitu, te Jerko Ljubetić o Antoniju Rendiću Ivanoviću, liječniku i pjesniku, rođenom u Sutivanu, koji je živio i djelovao u Čileu, a poznat je kao filantrop i humanist za kojega je pokrenut postupak beatifikacije.

U petom tematskom sklopu »Gospodarstvo i stanovništvo« uvršteni su članci Josipa Defillipisa »O poljoprivredi i obiteljskim gospodarstvima otoka Brača« i Ive Šimunovića »Obitelj u gospodarstvu otoka Brača«. U prvom članku govori se o razvitku bračkog obiteljskog gospodarstva i njegovu prestrukturiranju, a u drugom autor utvrđuje da je gospodarstvo na području otoka mješovitog tipa i zauzima se za to da se zadrži samo takvo gospodarstvo koje se lako može oduprijeti krizama. U tom je sklopu i članak Mladena Andreisa »Migracije stanovništva između otoka Brača, Šolte i Drvenika« u kojem autor, koristeći se matičnim knjigama tih otoka, pokazuje kako se kretao proces migracije.

U »Bračkim zanimljivostima« tri su vrlo interesantna zapisa autora Ivana Hrzića, Borisa Tomića i sportskog povjesničara Tona Petrića. Ivan Hrzić u napisu »Jedrenjak Colonia« opisuje kako je vlasnik toga jedrenjaka Petar Hrzić, rodом iz Povalja, drvenim jedrenjakom godine 1874. preplovio Atlantik sa šest članova posade, i to od Trsta do Montevidea. Boris Tomić u članku »U susret zaboravljenoj zvjezdarnici u pustinji Blaca« opisuje zapuštenost poznatog teleskopa kojim se služio don Niko Milićević, te se zalaže da se taj optički uređaj modernizira i vrati u uporabu makar u edukativne svrhe. Toni Petrić piše o bračkim sportašima koji su se istakli na međunarodnim sportskim natjecanjima, kao što su: Nikša Alegretti, veslač, inače akademik, Petar Goić, atletičar, Vanja Ilić, plivač, Petar Malvasija, nogometaš malog nogometa, Dražen Mužinić i Luka Peruzović, nogometaši, Petar Skansi, košarkaš i trener, Elda Sinovčić, kuglašica i Zoran Štambuk, podvodni ribolovac.

U jubilarnom se broju uredništvo prisjetilo preminulih istaknutih suradnika Zbornika i pripremila kratki prikaz njihova života i rada. To su: don Ivan Ostojić, povjesničar, Kruno Prijatelj, povjesničar umjetnosti, Stjepan Pulišelić, sveučilišni profesor i pjesnik, Davor Domančić, konzervator, Mario Puratić, izumitelj ribolovnog koloturnika, i Nikola Novaković, liječnik, čije su spomenice pripremili Petar i Ivo Šimunović, Vanja Kovačić, Ivo Mamić te Dragan Jutronić.

Pod naslovom »Brački ljetopis« novinar Ivo Radić izradio je ljetopis važnijih zbivanja na Braču tijekom četiri godine, od 1996-1999, u kojima se ističu neki važniji događaji:

Osamstopeneseta obljetnica Hrvatske biskupije, Dopršenje zračne luke, Izložba slika Ignjata Joba i Ivana Rendića ...

Možda bi autor trebao razmisliti o izradi cjelovitog ljetopisa Brača u razdoblju od 1990. do 2000. godine.

Na kraju Zbornika predstavljena su izdanja njegove Biblioteke i to Kečkemetove »Brački vodič kroz povijest i baštinu«, 1998, i »Bračke bunje«, 2000, te Jerka Rošina »Prvi libar o Milnoj«, 1998, zapravo Zbornik o Milni, djelo većeg broja autora.

Treba napomenuti i da je ovaj zbornik ilustriran sa 111 fotografija i crteža.

Na ovom izdavačkom pothvatu u prvom redu treba čestitati uredništvu i glavnom uredniku publikacije prof. Ivi Šimunoviću, želeći da Zbornik učestalije izlazi i s još većim brojem suradnika.

Brački je zbornik bez svake sumnje odigrao ulogu edicije od posebnog značenja, a njegova je najveća zasluga što je uspio prikazati ne samo Brač u prošlosti, nego je na svojim stranicama također otvorio mogućnost za njegovu budućnost.

VODNIKOV ZBORNIK
(ZBORNİK O BRANKU VODNIKU, HRVATSKI STUDIJI SVEUČILIŠTA U
ZAGREBU, ZAGREB, 2001.)

Josip Lisac

Branko Vodnik (1879-1926) znatna je pojava u hrvatskoj znanosti o književnosti, učenjak što je obavio mnoga istraživanja o raznolikim fenomenima hrvatske književnosti i znanstvenik koji je u nas nastojao modernizirati poglede na književnopovijesni posao. Postigao je mnogo, pri čemu valja napomenuti da ga je rano pokosila smrt i da je njegov rad bio prilično opterećen brojnim polemikama u koje je ulazio. Naročito moramo istaći njegovu svestranost, ali i nezanemarive beletrističke pokušaje. Svakako je osnovni dojam da je njegov opus ostao nedovršen i da nije ostvario ni približno sve što je mogao.

U poznatoj ediciji Hrvatski književni povjesničari na red je došao i Branko Vodnik, a o njegovim teoretskim pogledima na književnoznanstveni rad u novom zborniku pišu Nina Aleksandrov-Pogačnik i Goran Novaković. Doduše, Vodnikovi su teorijski radovi još uvijek djelomično neobjavljeni, a u cjelini se odnose na teoriju književnosti, književnu kritiku i povijest književnosti. Izgrađujući svoju metodologiju u studiju književnosti, kolebao se između antipozitivizma i pozitivizma, sve to zbog toga što se morao prilagoditi hrvatskim uvjetima i hrvatskoj znanstvenoj situaciji. Važan je tu i metodološki pluralizam, zatim shvaćanje povijesti književnosti kao rekonstrukcije duha prošlosti i nastojanje oko monografskog pristupa pojedinim istaknutim piscima.

Dopreporodna pitanja hrvatske književnosti obuhvatio je Vodnik u svojoj poznatoj *Povijesti hrvatske književnosti* 1913. i u nizu drugih napisa, a njegove poglede o tim pitanjima obrađuju Ružica Pšihistal (Marulić), Nikica Kolumbić (latinisti), Franjo Švelec (Zadrani), Zlata Šundalić (prosvjetiteljski autori), Hrvojka Mihanović-Salopek i Teodora Vigato (kajkavski pisci 18. stoljeća).

Vodnik se mnogo bavio i preporodnim piscima, gdje su osobito važne njegove monografije o Preradoviću i o Vrazu; te je monografije obradio Miroslav Šicel. Zlatko Posavac istaknuo je nezaobilaznost Vodnikova bavljenja Antom Starčevićem.

Odnosi Vodnika s njegovim suvremenicima također su zainteresirali proučavatelje. Tu je zanimljiv odnos Vodnik — Milčetić (Josip Bratulić), također odnos Matoš — Vodnik (srećko Lipovčan), pa i Vodnik kao redaktor pjesama Jagode Brlić (Vinko Brešić). Dodajem da Tihomil Maštrović (glavni urednik edicije) obrađuje svestrani angažman Branka Vodnika u časopisu *Mlada Hrvatska*. Uz to, Ana Kapraljević piše o Vodniku u Barčevoj, Frangešovoj i Šicelovoj interpretaciji.

Branko Vodnik puno se bavio objavljivanjem folklorne književnosti, pa je i zato lako razumljiv interes Josipa Kekeza za Vodnikovo djelo.

Hrvatskom jeziku je Vodnik posvećivao znatnu pozornost, pa je i važan u tumačenjima hrvatske jezične povijesti. U tom smislu Vodnikom se bave Sanda Ham i Snježana Mostarkić, dok Ljiljana Kolenić proučava Vodnikov jezik, u prvom redu njegovu frazeologiju. Šteta je da koji znanstvenik nije obradio Vodnikovo proučavanje Šime Starčevića.

Enciklopedijski Vodnikov rad proučavaju Ljerka Schiffler i Šimun Jurišić, Lj. Schiffler u cjelini, Š. Jurišić njegov dio.

Glazbena pitanja Vodnikova opusa obradila je Gorana Doliner.

Vodnikova pisma Jagiću objavljuje i obrađuje Alojz Jembrih; Stanislav Marijanović osvrće se na pisma Vladimira Jelovšeka B. Vodniku. Rekosmo da je Vodnik zanimljiv i kao pisac, a u tom ga smislu (kao novelist) obrađuje Branka Brlenić-Vujić.

U Dodatku ponajprije su dragocjene bibliografije. Bibliografiju Vodnikovih radova pripremila je Vida Flaker, dodatak toj bibliografiji Nedjeljka Paro, koja je pripremila i popis literature o B. Vodniku. Literaturi bi svakako trebalo dodati tekst »Politika i sveučilište«, objavljen 1923. u 32. knjizi *Nastavnoga vjesnika*; tom su tekstu autori Bazala, Hondl, Ivšić, Majcen, Manojlović i Vouk. Ostale su priloge u Dodatku priredili S. Mostarkić i M. Šišak, E. Fišer, M. Šicel i T. Maštrović.

Kao i zbornici o Kombolu, Ježiću, Fancevu, Matiću i Haleru, i *Zbornik o Branku Vodniku* vrijedan je prinos poznavanju hrvatske književnosti.